

**T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

MÜBADELEDE AYVALIK

**HAZIRLAYAN
GÖNENÇ TURAN
2004880015**

**DANIŞMAN
DOÇ. DR. KEMAL ARI**

İZMİR-2008

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum Mübadelede Ayvalık adlı çalışmanın tarafımdan, bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden olduğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla doğrularım.

...../...../2008

Gönenç Turan

TUTANAK

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ...../..... 2008 tarih ve ..... sayılı toplantısında oluşturulan jüri, Lisansüstü Eğitim Yönetmeliğinin..... maddesine göre, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi Gönenç Turan'ın "*Mübadelede Ayvalık*" konulu tezini incelemiş ve adayın ...../..... 2008 tarihinde, saat .....’da jüri önünde savunmasını almıştır.

Adayın kişisel çalışmaya dayana tezini savunmasından sonra ..... dakikalık süre içerisinde gerek tez konusu, gerekse tezin dayanağı olan anabilim dallarından jüri üyelerince sorulara verdiği cevaplar değerlendirilerek tezin .....olduğuna oy ..... ile karar verilmiştir.

BAŞKAN

ÜYE

ÜYE

**YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU**

Tez No:

Tez kodu:

Üniv. kodu:

* Not: Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının

Soyadı: TURAN

Adı: GÖNENÇ

Tezin Türkçe adı: Mübadelede Ayvalık

Tezin Yabancı dildeki adı: Exchange of Minorities at Ayvalık

Tezin Yapıldığı

**Üniversite: Dokuz Eylül Enstitü: Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü
Yılı: 2008**

Diğer kuruluşlar:

**Tezin Türü: 1- Yüksek Lisans
2- Doktora
3- Tıpta Uzm.
4- Sanatta Yeterlilik**

**Dili: Türkçe
Sayfa sayısı: 151
Referans sayısı: 309687**

Tez Danışmanlarının

Ünvanı: Doç. Dr.

Adı: Kemal

Soyadı: ARI

Türkçe anahtar kelimeler:

İngilizce anahtar kelimeler:

**1- Ayvalık Tarihi
2- Lozan Antlaşması**

**1- History of Ayvalık
2- Lausanne Treaty**

Tarih:

İmza:

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	VI
ÖZET	VII
ABSTRACT	VIII
GİRİŞ	1
I-GEÇMİŞTE AYVALIK	4
A-TARİH İÇİNDE AYVALIK	4
B-AYVALIK'IN TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPISI	6
1- İdari ve Toplumsal Yapı.....	6
2- Ayvalık'ta Eğitim Kurumları.....	10
3- Ege Bölgesi'nde Misyoner Faaliyetleri.....	14
4- Ayvalık'ın Ekonomik Yapısı.....	15
5- Ayvalık'ta Kültürel Etkinlikler ve Hayır Kurumları	19
C- AYVALIK'IN DEMOGRAFİK YAPISI	22
D-1821 MORA İSYANI VE AYVALIK	25
II- 20. YÜZYILDA AYVALIK'TAKİ GELİŞMELER	32
A-YUNAN YAYILMACILIĞININ GÜÇLENMESİ.....	32
B-AYVALIK TEHCİRİ.....	33
III-MÜTAREKE DÖNEMİ VE AYVALIK'IN İŞGALİ	36
IV-LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE NÜFUS MÜBADELESİ	44
A- LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE AZINLIKLAR SORUNU.....	45
B-NÜFUS MÜBADELESİNDE TÜRKİYE	50
V-MÜBADELEDE AYVALIK.....	56
A-MÜBADİLLERİN NAKİLLERİ	57
1-Mübadillre Yapılan Yardımlar.....	63
2-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ayvalık'taki Çalışmaları.....	66
3-Taşınmaz Malların Takdiri.....	70
B-MÜBADİLLERİN AYVALIK'TA İSKANI.....	72
1- Ayvalık'ta İskan Konusunda Yaşanan Sorunlar.....	78
2- Zeytinliklerin Değerlendirilmesi.....	80
C-MÜBADİLLERİN UYUM SÜRECİ.....	82
1- Mübadillerin Uyum Süreci ve Kültürel Katkıları.....	82
2- Girit ve Midilli Adası'ndan Gelen Mübadiller.....	83

SONUÇ	90
EKLER	93
KISALTMALAR.....	136
KAYNAKÇA.....	137

ÖNSÖZ

Dünyada ilk kez sözleşmeye bağlanmış nüfus ihracı olan 1923 mübadelesi Yunanistan'a giden ya da gönderilen Rum Ortodokslar ile Yunanistan anakarasından ve adalardan Anadolu'ya getirilen Müslümanlar'ın, yaklaşık 2 milyon insanın yaşamları altüst olmuş, girdikleri yeni toplumlarda sancılı uyum süreçleri yaşanmıştır.

Bu tez çalışmasında, Ayvalık yöresi tarihi ve Mübadele konusu araştırılmıştır. Ayvalık, Ege kıyılarında bulunan yerleşim bölgelerinden ayrıcalık taşımaktadır. Gerek Kurtuluş Savaşı öncesi-mütareke yıllarında, gerekse Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında nüfus hareketliliğinin en fazla görüldüğü bölgelerden biridir.

Bu çalışmamda 1821 Ayvalık isyanı, Ayvalık'ın ekonomik yapısı, Mütareke ve Kurtuluş Savaşı dönemi irdelenerek Mübadele ile ilişkisi kurulmuştur. Mübadele esnasında Ayvalık'ta iskan sırasında yaşanan sıkıntılar, mübadillerin nakilleri ve bu süreçte yapılan yardımlar ele alınmıştır.

Bana bu tezin konusunu veren, bilimsel araştırma yollarını öğreten, her zaman beni yüreklendiren sayın hocam Kemal ARI'ya şükranlarımı sunuyorum. Ayrıca Ayvalık'taki çalışmalarımda beni yönlendiren sayın Ahmet YORULMAZ'a, benden her konuda yardımını esirgemeyen ve tüm bilgilerini benimle paylaşan Girit Resmo Mübadili Ali ONAY'a, çalıştığım kurumda bu tezi hazırlama sürecinde bana yardımlarını esirgemeyen, çeşitli çalışmalarımda yoğun işlerine rağmen bana zaman tanıyarak destek veren Dikili Belediye Başkanı sayın Osman ÖZGÜVEN'e, Yunanistan'daki çalıştırmamda bana yardımcı olan sayın Thanasis TSİMBİS'e, Midilli Adası'nda gerek görsel malzeme gerekse yazılı kaynak elde etmemde her türlü yardımda bulunan dostum Kostas PİKOULOS'a, Osmanlıca çevirilerinde bana destek veren Ayfer TANTAY ve Abdullah ÜSTÜN'E ve hazırlanış sırasında her sıkıntımı paylaşan aileme ve hayat arkadaşım Derya ÖZKAN'a teşekkür ederim.

ÖZET

Lozan Anlaşması sonucunda hazırlanan bir protokolle Türkiye de yaşayan Rum ve Yunanistan'dan yaşayan Türk nüfusunun zorunlu olarak göç ettirilmesi karara bağlanmıştır. Böylece, zorunlu göç, bir uluslar arası anlaşmaya ilk defa konu olmuştur. Bu anlaşmaya göre, 1923 yılında yaklaşık 1.200.000 Rum Yunanistan'a, 400.000 Türk ise Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Zorunlu mübadeleden Ayvalık da doğrudan etkilenmiştir. Ayvalık'taki Rumlar Midilli Adası ve Atina'ya göç ettirilmiş, Girit ve Midilli Adalarındaki Türkler ise Ayvalık'a yerleştirilmiştir. Göçmenlerin yerleştirilmesi sürecinde, yaşamış oldukları bölgelerin iklimi, coğrafi yapısı dikkate alınmıştır. Örneğin, Midilli ve Girit'de yaşayan halkın önemli bir bölümü, zeytincilik yapabilecekleri Ayvalık'a yerleştirilmiştir.

Osmanlı Devleti döneminde Ayvalık, Batı Anadolu'nun İzmir'den sonra en önemli ticaret merkezi konumundaydı. Osmanlı Devleti döneminde büyük ekonomik gücü elinde tutan Ayvalık, şehirde yaşanan Yunan isyanları, Yunan işgali ve bunu onucunda gerçekleşen zorunlu göçün sonrasında eski etkinliğini kaybetmiştir.

Mübadele sürecinde göçmenlerin yerleştirilmesi, Kurtuluş Savaşı sonrası zor şartlar altında kurulmuş olan genç Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin çözmesi gereken önemli bir sorun olmuştur. Göçmenlerin nakil edilmesi yerleştirilmesi esnasında Yunan Devletleri, diğer devletlerden dış yardım alırken, Türk hükümeti, herhangi bir destek almadan vatandaşlarının ülkeye nakli ve yerleştirilmesini kendi imkanlarıyla başarabilmiştir.

ABSTRACT

By the protocol prepared in “Lausanne Treaty” Greeks living in Turkey borders and Turkish people in Greece had to live their homes and migrate. It was the first time that “obligatory migration” was the subject of an international agreement. According to tis agreement, in 1923, nearly 1.200.000 Greeks in Turkey migrated to Greece, and nearly 400.000 Turkish people in Greece migrated to Turkey.

Ayvalık was also affected directly from “obligatory migration”. Greeks in Ayvalık migrated to Mytilene and Athens and, Turkish people in Crete and Mytilenei migrated to Ayvalık. During the settlement of migrators, the climates and geographical structures of former places were taken into consideration. In this aspect, most of the Turkish people were settled in Ayvalık where they could raise olives.

During the period of Otoman Empire, Ayvalık, was the second important trade center after İzmir in West Anatolia. Ayvalık had a huge economic power during Otoman Empire, but after the Greek Rebellion, Greek occupation and obligatory migration Ayvalık lost its former huge power.

The settlement of migraion was an important problem for the new Turkey Republic that had founded in difficult conditions after the Turkish War of Freedom. During the settlement, Greek Government used foreign help of other countries., but Turkish government succeed to solve this problem on its own.

GİRİŞ

1299 yılında kurulan Osmanlı Devleti kuruluşundan itibaren, çeşitli etnik ve dini grupları bünyesi altında yaşatmıştır. İmparatorluğun sınırları içerisinde yaşamış azınlık gruplarından en önde gelenler, Rumlar, Ermeniler, Arnavutlar ve Bulgarlardır. Azınlıklar, ülke içerisinde her kademedede kendilerine yer bulabilmiş ve ticaret yapabilmişlerdir. Ayrıca, Gayrimüslim azınlıklar inançlarında serbest bırakılarak önemli imtiyazlar elde etmişlerdir. Özellikle Rum-Ortodoks tebaası devlet kademelerinde önemli yerler edinmişlerdir. Dünyada 18. yüzyıldan itibaren diplomasiin önem kazanması ile beraber, birçok Fenerli aristokrat önemli konumlar elde etmeye başlamıştı.

Ancak, 1789 Fransız İhtilalinin yaymış olduğu, ulusçuluk akımı Avrupa'da birçok kavmi ayaklandığı gibi, Osmanlılarda da azınlıkların büyük bir kısmını etkilemiştir. Osmanlı Devleti'nde ilk ayaklanan millet Sırlar olmasına rağmen, en sistemli şekilde örgütlenmeyi ve eylem yapmayı Yunanlar gerçekleştirmiştir. Çünkü Sırlar'ın ayaklanmasını sadece Ruslar desteklerken, Yunanlar'ın bağımsızlık kazanmak için başlattıkları isyanı Ruslar da dahil olmak üzere Avrupa'nın büyük bir kısmı desteklemiştir. İsyen öncelikle Mora'da başlamıştır. Avrupa'nın da desteğini arkalarına alan Yunanlar isyan hazırlıklarına hız vermişlerdir. Diğer taraftan, Anadolu'da yaşayan Rum halkı da dış ülkelerin de körüklediği ayrılıkçı hareketlerden etkilenmişler ve Yunanlılara bağımsızlık kazanmaları konusunda destek vermişlerdir.

Diğer taraftan, 1830'dan 1922'ye kadar Yunanistan, Osmanlı Devleti'ne karşı yayılmacı, irredentist bir politika izlemiştir¹. Bu dönem boyunca, Teselya (1881), Makedonya, Güney Ege adaları ve Girit (1912-1913) Osmanlı Devleti'nden kopartılarak Yunanistan'a bağlanmıştır. Bu süreç yalnızca toprak transferi yaratmakla kalmamış, aynı zamanda da yitirilen topraklardan Türk göçünün

---

¹ Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut İçerisinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s.11,

başlaması ile sonuçlanmıştır. Yunanistan'ını bu yayılmacı politikası, 1919-1922 döneminde Yunanistan'ın Anadolu'yu işgale kalkışması ile doruğa ulaşmıştır.

Batı Anadolu ve Karadeniz Havzası'nda kent, kasaba ve köylerde yaşayan Rumlar, Yunanistan'ın Anadolu üzerindeki emelleri için, önemli malzeme oluşturmaktaydı. Planlı olarak Urla, Ayvalık ve Erdek'te Rum nüfus sayıca artmaktaydı. Yunanlı tarihçi ve edebiyatçılar o dönemde Ayvalık nüfusunun tamamının Rumlar'dan oluştuğunu ileri sürmektedirler. Onların görüşüne göre 1773 tarihinde Ayvalık'ta yaşamış olan Papaz İkonomos bir Osmanlı Paşası kanalı ile, Ayvalık'a o zaman için çok kıymetli olan muhtariyet ile idare edilebileceğini belirten "Ferman-ı Hümayun"un verilmesini sağlamıştır. Yorgo Sakkari, "Ayvalık'ın Tarihi" adlı eserinde bu fermanın ve elde edilen imtiyazlardan kesin bir dille söz etmektedir². Yunan kaynakları da bu tezleri desteklemektedirler. Türk kaynaklarında böyle fermanın olduğu ispatlanamamıştır ancak, Osmanlı İmparatorluğu toprakları içerisinde kıyı bölgelerinde ticaret hinterlandı geniş olduğu için, bazı imtiyazların ve kolaylıkların sağlandığı görülmüştür.

Ayvalık, coğrafi konumu itibarı ile, adaların yoğun baskısı altında olması nedeni ile isyanlarda en fazla etkilenen yerlerden biri olmuştur. Yunanistan için, İzmir'den sonra Ayvalık'ın işgali çok önemlidir. İşgalden önce bilinçli olarak, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinden Ayvalık'a Rumların yerleşmeye başlaması, kasabanın toplama nüfustan oluştuğunu kanıtlar niteliktedir.

1821'de başlayan Mora isyanı etkisini Ayvalık'ta da göstermişti. Ayvalık Rumları, I. Dünya Savaşı sırasında siyasal faaliyetlerini etkin bir şekilde sürdürmüş, Çanakkale Savaşı'nın en yoğun dönemlerinde Cunda(Ali Bey) Adası'nda, diğer adalardan ve Yunanistan'dan gelen çetelerle isyan başlatmışlardır.

Osmanlı Devleti, kargaşayı önlemek ve bölgeyi rahatlatmak için 27 Mart 1917 günü 12-80 yaş arasındaki Rumların bir kısmını ülkenin değişik yerlerine göç ettirmiş, yerlerine Balkanlar'dan gelen Müslümanları yerleştirmiştir. Balkanlar'da

---

² Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Yorgo Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, (Çev: Macit Uygur), basılmamış daktilo metin, s. 5,6.

yeni ulus devletlerin kurulması ile buralardaki Müslüman halk üzerindeki baskı artmış ve bu da Osmanlı topraklarına yoğun bir göçün yaşanmasına neden olmuştur.

Savaşı kaybeden Osmanlı İmparatorluğu'na ağır şartlar içeren Mondrös Antlaşması'nın imzalatılması ile Rumlar, Ayvalık'a sayılarını artırarak dönmüşlerdir. Özellikle Ayvalık çevresinde, Kurtuluş Savaşı boyunca Rumların, aleyhte siyasal faaliyetlerini sürdürmeleri, savaş sonrası azınlıklar sorununu oraya çıkarmıştır. Azınlıklar meselesi Nüfus Mübadelesi'ni hazırlayan en önemli nedenlerden biri olmuştur.

Kurtuluş Savaşından sonra Yeni Türkiye Cumhuriyeti devleti ile İtilaf Devletleri arasında imzalanan Lozan Anlaşması kapsamındaki Nüfus Mübadelesi protokolüyle Türkiye ve Yunanistan'da yaşayan azınlıkların zorunlu olarak karşılıklı değişimine karar verilmiştir. Mübadeleye tabi tutulacak halklar dini kimlik esasına göre belirlenmiştir.

Mübadelelerin işleyişi sırasında her iki ülkede de sıkıntılı dönemler yaşanmıştır. Türkiye açısından baktığımızda, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde kazanılmış bir Kurtuluş Savaşı sonrası kurulan Türkiye Cumhuriyeti bir yandan işgal ve savaşın neden olduğu yaraları sarmaya çalışırken, diğer yandan da uluslar arası antlaşma sonucu Türkiye'ye getirilen mübadillerin getirilmesi ve iskanı ile uğraşmak zorunda kalmıştır. Mübadillerin getirilmeleri, iskanı, üretici konuma geçirilmeye çalışılmaları çok kolay olmamıştır. Ancak, genç cumhuriyetin, yeni hükümeti yoğun çabalar göstererek ve herhangi bir dış yardım almayarak mübadele sürecini başarı ile tamamlayabilmiştir. Benzer sorunlar, Yunanlılar açısından da geçerli olmuştur. Dar bir yüz ölçümüne sahip olan Yunanistan, yaklaşık 1.200.000 göçmenin iskanını gerçekleştirmede zorlanmıştır.

I- GEÇMİŞTE AYVALIK

A-TARİH İÇİNDE AYVALIK

Ege Bölgesi'nin kuzeyinde ve Midilli Adası'nın karşısında yer alan Ayvalık, günümüzde Balıkesir iline bağlı bir sahil kasabasıdır. Şehrin kurulduğu koyun karşısında Yunanca'da Moschonisi olarak adlandırılan Cunda(Ali Bey) adası yer almaktadır.

Ayvalık'ın ismi hakkında da farklı yorumlar yapılmaktadır. Yunanlılar "Ayvali" ve "Kidonies" isimlerini kullanmış olup, Yunan kaynaklarında her iki isimde de rastlanmaktadır. 1895 yılında Ayvalık'ta doğup daha sonra Yunanistan'a göç eden, 1965 yılında ölen ve Yunan edebiyatında 30 Kuşığı yazarları arasında önemli bir yeri olan Fotis Kondoglou, Türkçe karşılığı "Vatanım Ayvalık" adlı kitabında Ayvalı isminin nereden geldiğini şu şekilde belirtmektedir³.

" Şehir inşa edilmeden önce, bölgede ayva ağaçlarının olduğu ormanlık alanlar bulunduğu için bu yere, Ayva yeri anlamına gelen Yunanca "Kidonie", Türkçe'de "Ayvalık" denmektedir."

Ayvalık'ın tarihine baktığımızda ne zaman kurulduğuna dair herhangi bir kesin bilgiye ulaşamıyoruz. Gözlemlediğimize göre; Ayvalık'ın Bergama, Efes gibi Antik Dönemlere kadar uzanan derin bir geçmişini kanıtlayan herhangi bir esere rastlanmamaktadır. Yunanlı Georgios Nakracas, Ayvalık Rumlarının, Antik İyonların torunları olmadığını belirtip, bunların adalardan ve Yunanistan'ın anakarasından gelerek bölgede iş arayan göçmenler olduğunu yazmaktadır⁴. Birçok kaynakta Ayvalık'ın kuruluşu ile ilgili farklı bilgiler verilmektedir. Ayvalık'ın içerisinde bulunduğu bölgeye Yunan tarihi kaynaklarında "Eolya" denmekteydi.

---

³ Φώτης Κόντογλου, **Το Αίβαλι η Πατρίδα Μου**, Εκδόσεις Παπαδημητρίου, Αθήνα, 1962, s. 52

⁴ Georgios Nakracas, **Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni**, Kitabevi, İstanbul, Aralık 2005, s.113

Yorgi Sakkari, Ayvalık'ın kuruluşunu, "Ayvalık Tarihi" adlı kitabında 16. yüzyılın sonları ve 17. yüzyılın başlangıcı olarak gösterse de esaslı bir belgeye dayandırılarak verilen bir bilgi değildir⁵. Sakkari, bu eserinde Ayvalık'ın korsan saldırılarından korunmak isteyen çevre adalar ve Midilli Adası'ndan göç eden Hıristiyanlar tarafından kurulduğunu belirtmektedir. Pandelis Kondoyannis'e göre de şehrin kuruluşu 16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başına indirgenmektedir⁶. Ancak Ayvalık'ın 16. ve 17. yüzyılda kurulduğuna dair herhangi bir belgeye rastlanılmamıştır. Arşivlerdeki yapılan araştırmalar, Ayvalık'tan söz eden belgelerin 18. yüzyılın ikinci yarısından sonra ortaya çıktığını göstermektedir⁷. Günümüzde de Ayvalık sokaklarındaki birçok evin tarihinin genelde 18. ve 19. yüzyıla ait olduğu görülmektedir. Ayvalık'ın içini gezerken 1892 veya 1896 yılına ait evlere rastlanması olasıdır.

Köken olarak Girit göçmeni olup, Ayvalık'ta yaşayan araştırmacı ve yazar Ahmet Yorulmaz, Ayvalık'tan mübadele yolu ile göç edenlerin Atina'da kurdukları "Ayvalıklılar Birliği" adlı derneğin ikinci başkanı V. Koukounara'nın yazdığı ve Türkçe karşılığı "Eolya'nın Başkenti Ayvalık" olan kitaptaki yazıları Yunanca'dan çevirirken şu ihtimali aktarmaktadır.

"İlk yerleşenler Midilli'nin Kydonia köyünden ya da Girit'in Kydonies bölgesinden gelenler olabilirler"

Ancak Ahmet Yorulmaz, bunun sadece bir tahminden ibaret olduğunu söylemektedir. Ancak 1837 yılında yayınlanan ve içerisinde coğrafi bilgiler içeren Yunanca sözlükte Kidonies kelimesi Girit'te yer alan bir yerleşim yeri olarak tanımlanmaktadır. Bugün, Yunanlılar, kasabayı "Ayvali" olarak telafuz etmektedir.

---

⁵ Hıfzı Erim, Ayvalık Tarihi. Erim bu kitabında Yorgo Sakkariden bazı alıntılarını kullanmıştır. Sakkari'nin eserini Macit Uygur Rumca'dan Türkçe'ye çevirmiştir ancak Türkiye'de yayınlanmamıştır. Sakkari'nin eseri Rumca olarak 1920 yılında Atina'da yayınlamıştır. Ayrıca Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivlerinde de bu eserin doğrudan çevirisi yer almaktadır.

⁶ Παντελης Κοντογιάννης, **Γεωγραφία της Μικρας Ασίας**, Σύλλογος Προς Διαδόσιν Ωφελιμών Βιβλίων, Αθήνα, 1921, s.275

⁷ Zeki Arıkan, , **"1821 Ayvalık İsyanı"**, *Bulleten III/34* (Ağustos 1988)s. 582,583

Ayvalık sınırları içinde yer alan ve günümüzde köprü yolu ile de ulaşımı sağlanan herkesin Cunda olarak bildiği ancak Piri Reis'in haritasında Yunda olarak belirtilen Ali Bey Adası da önemli bir geçmişe sahiptir. Adanın ismi Yunanca'da "Moschonisi" olarak ifade edilmekteydi. "Moscho" kelimesi Yunanca'da güzel koku, "Nisi" ada anlamına gelmektedir. Ancak bu isime sadece Yunan kaynaklarında rastlamaktayız.

Ayvalık'ın 4 kilometre güneyinde Yunanlı rençber ve çobanların ikamet ettiği şimdiki adı ile Küçükköy-Sarımsaklı olan Yeniçarihuri kasabası yer almaktaydı. "Yeniçerahori" kelimesinin Türkçe karşılığı "Yeniçeri Köyü" anlamına gelmekteydi. 1462'de Midilli Adası'nın fethi döneminde Yeniçeriler söz konusu bölgede yaşadıklarından dolayı bu ismin uygun görüldüğü üzerine tahminler yürütülmektedir.

B-AYVALIK'IN TOPLUMSAL VE EKONOMİK YAPISI

1-İdari ve Toplumsal Yapı

Ayvalık kasabası, Yukarı, Orta ve Aşağı olmak üzere üç mahalleye ayrılmaktaydı. Aristokratlar, zengin toprak sahipleri, tüccarlar Yukarı Mahalle'de ikamet etmekteydiler. Aşağı Mahallede ikamet edenler balıkçı gibi işçi kesiminden insanlardı. Orta Mahalle'de gemi kaptanları, küçük esnaf gibi orta halli kimseler oturmaktaydı.⁸ Ayrıca, Ayvalık'ın batısında yer alan Çamlık Mevkii önemli bir sayfiye yeri idi.

Kentte 11 kilise ve 1 Manastır bulunmaktaydı. Bunlardan bazıları Aya Nikola Manastırı, Taksiarhis, Aya Triada, Aya Yorgos, Aya Yannis, Öksüzler Meryemi Kiliseleri idi. Cunda Adası'nda da Ayvalık'taki gibi "Taksiyarhis" adını taşıyan, günümüzde restore edilmekte olan metropolit kilise bulunmaktaydı. Cunda

---

⁸ www.mikrasia.lit.upatras.gr/html/GREEK/slife.gr.html

Adası'nda ayrıca Aya Triada, Aya Pandelis, Aya Dimitris, önemli kiliseler içinde yer almaktaydı. Küçükköy kasabasında Aya Athanas adında geniş bir kilise mevcuttu⁹. Ayvalık Limanı'na girerken boğazın tarafındaki bir adada Aya Yannis Manastırı bulunmaktaydı¹⁰. Ayvalık'ta o dönem inşa edilen tek cami, bugün Sakarya Mahallesi'nde bulunan Hamidiye Camii idi.

Liva içerisinde Ziraat Bankası, Ticaret ve Sanayi Odası, Telgraf ve Posta İdaresi, Liman ve Karantina İdaresi ve Belediye'ye ait binalar yapılmıştı. Ayvalık'ta görev yapan memurların hemen hemen tamamı Türk kökenliydi. Kasabanın idare meclisinin bir kısmı atama yolu ile, bir kısmı da seçimle belirleniyordu. Belediye İdaresi ve Ziraat Odası üyeleri ise Rumlar'dan oluşuyordu¹¹.

Ayvalık'ta Belediye seçimleri dört senede bir yapılmaktaydı, hükümet seçilen belediye azalarından uygun gördüğünü belediye başkanı olarak tayin etmekteydi. Bununla beraber, bölgenin idaresi kaymakam tarafından yürütülmekteydi. Kaymakama bağlı olarak çalışan idare heyetinin 5 azası metropolit de dahil olmak üzere Rumlardan, kaymakam, kadı, müftü, mal müdürü ve tahrirat katibinden ibaret olan 5 azası ise Türklerden oluşuyordu¹².

Yukarıdaki bilgiler göz önüne alındığında Rum halkın herhangi bir baskı altında yaşamadıkları anlaşılmaktadır. 19. yüzyılda yaşanan ekonomik canlılıktan Ayvalık Rumları yeterince yararlanmışlardır. Bu dönemde kanunlaştırılarak yaşama geçirilen Osmanlı reformlarının da etkileri küçümsenmemelidir. On dokuzuncu yüzyıl Osmanlı reformları, hem din temelli cemaatlerin etnik meşruluğunu hem de küçük yönetsel yararlığını onaylamıştır¹³. Bu reformlar, Gayri Müslim Osmanlı tebaasının ekonomik alanda da kazanımlar elde etmesinde etkili olmuştur.

---

⁹ Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Yorgo Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, (Çev: Macit Uygur), basılmamış daktilo metin, s.92

¹⁰ Aynı arşiv, s.97

¹¹ Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s.24

¹² Aynı arşiv, s. 62

¹³ Gerasimos Augustinos, **Küçük Asya Rumları - Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat, ve Etnisite**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, Kasım 1997, s. 75

Ayvalık'ın geçmişi ile ilgili kaynaklar araştırıldığında Papaz Dimitrakellis İkonomos ismi göze çarpmaktadır. Birçok kaynakta İkonomos'un Bab-ı Ali ve Fenerli Beyler ile yakın ilişkileri olduğu anlatılmıştır. Bu kaynaklarda, İkonomos'un Ayvalık'a özel bir ferman sağlayarak özerk bir yapı kazandırdığı belirtilmektedir. Fermanın içeriğinde Ayvalık'ın müstakilen idare edileceği, şehrin aşar vergisinden muaf tutulacağı gibi maddeler yer almaktaydı. Bu fermana göre kadı ve voyvodadan başka hiçbir Türk Ayvalık'ta oturmayacaktı.

İddia edilen fermanda şu maddeler yer almaktaydı:

1-Ayvalık'ta ikamet etmekte olan tüm Müslüman aileler, daimi olarak Ayvalık'ın civar köylerine nakil ve göç ettirileceklerdir. Hiçbir Türk ailesi Ayvalık'a yerleşmeyecektir.

2-Ayvalık Şehri, müstakilen idare edilecek, bundan böyle, valilerin hükmünden kurtulacaktır.

3-Memleket idaresi, rüsumat (gümrük) işleri eline geçecek, buna karşılık Osmanlı hükümetine her sene için 48.000 kuruş verilecektir.

4-Voyvoda, Türk olacak ve ancak, memleket ahalisi tarafından seçilecek, görevine son vermek de memleket halkının elinde olacaktır.

5-Kadılar Türk olacak fakat, maaşları Ayvalık tarafından ödenecektir.

6-Askeri komutan ne Ayvalık'ta kalabilecek, ne de Ayvalık'tan geçebilecektir.

7-Ayvalık, aşar vergisinden muaf tutulacak, buna mukabil, her mülk sahibi her zeytin ağacı başına iki para vermekle yükümlü olacaktır¹⁴.

Bu fermanın gerçek olup olmadığı sürekli tartışma konusu olmuştur. Ege Bölgesi'ni gezerek araştırmalarda bulunan Arnold Toynbee, 1922 yılında yazmış olmuş olduğu eserinde İkonomos'un fermanı 1773 yılında aldığını hatta Ayvalık'ta self-determinasyon yani özerk bir yapı olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Ancak Toynbee bu

---

¹⁴ Aynı arşiv, s.6, Hıfzı Erim, **Ayvalık Tarihi**, Güney Matbaacılık, Ankara, 1948, s. 18,

¹⁵ Arnold Toynbee, **The Western Question in Greece and Turkey, A Study In The Contact Of Civilisations**, Houghton Mifflin Company, New York 1970, s.122

bilgileri Sakkari'nin eseri ve misyonerlerin raporlarını dikkate alarak aktarmaktaydı.

Türkiye'deki araştırmacılar ve tarihçiler, Osmanlı arşivlerinde böyle bir fermanın olmadığını belirtmişlerdir. Osmanlı İmparatorluğu'nda her zaman kişilere olduğu kadar kimi şehirlere de vergi bağışıklığı tanınması, bazı kolaylıklar sağlanması yoluna gidilmiştir¹⁶. Ancak Osmanlı kaynaklarında Ayvalık ile ilgili bu konuda herhangi bir belgeye rastlamamaktayız. Bir yere otonomi verilmesi için savaş sonucu karşılıklı antlaşma yapılması gerekirdi. Ayvalık için söz konusu durum için imtiyaz denmesi daha doğru bir ifade olacaktır.

Ayvalık'ın dışarı ile bağlantı kurabilmesi, bir takım göçmenleri kendisine çekmesi, doğrudan doğruya bir kıyı şehri olmasına bağılı bulunmaktadır. Özellikle dünyada önemli ekonomik gelişmelerin yaşandığı 19. yüzyıl boyunca dünya ticareti 50 misli artış gösterirken, liman şehirleri artan mal, para ve insan hareketlerinin ana kanalları haline gelmiştir¹⁷. Kuzey Ege'de önemli bir sahile sahip olan Ayvalık'ta da bu yüzyılda ekonomik kalkınmalar görülmeye başlamıştır. On dokuzuncu yüzyıl ortalarından itibaren Anadolu ticaretinin odağı Avrupa'ya kaymış, böylece, bölgenin ekonomik coğrafyası değişmiş ve kıyıdaki merkezler, gelişen ticari değişimin yoğunluk noktaları olarak büyüklük ve önem bakımından yükselişe geçmişlerdir¹⁸. Avrupa ile ticari ilişkilerin sağlanmasında Gayri Müslim tebaa aracı konumunda olmuştur. Yabancı sermayenin İmparatorluk topraklarına girmesinde Rumlar ve Ermeniler etkili olmuştur.

1773-1821 tarihleri arasında Rumlar'ın daha çok sahil kent ve kasabalarında yaşadıkları ve ticarete egemen oldukları, Türklerin ise Kabakum, Ayazment (Altınova) gibi yerlere çekildikleri görülmüştür¹⁹. Ayrıca Burhaniye, Gömeç, Murateli (Armutova) çiftçilikle uğraşan Türkler'in yoğun olduğu yerler olarak bilinmekteydi. Armutova, İdareten Burhaniye Kazası, Kilise İdaresince Ayvalık'a

---

¹⁶ Zeki Arıkan, a.g.e, s.584.

¹⁷ Çağlar Keyder, **Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği'ne**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s.51

¹⁸ Gerasimos Augustinos, a.g.e, s.175

¹⁹ Aynı arşiv, s.7

bağlıydı. Ağaçlıklı tepeler üzerinde Yörüklerin 14 tane mahallesi vardı²⁰. Bu kasabada Türkler ve Yunanlılar karma olarak yaşamaktaydılar.

Fenerli Rumlar, Osmanlı İmparatorluğunun diplomatik ve bürokratik kademelerinde önemli bir yere sahiptiler. Bu konumları sayesinde bürokrasi kademesinde geniş nüfuzlar elde etmişlerdir. Fenerli Rumlar sayesinde birçok yerde okullar açılmıştı. Sakkari de kitabında Ayvalık'ın Babı Ali ile yakın ilişkiler içinde olduğunu belirtmektedir. Devlet bürokrasisinde, kitabet hizmetinde kullanılan tek gayri Müslim grup Fenerli Rum beyleriydi.

2-Ayvalık'ta Eğitim Kurumları

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Osmanlı İmparatorluğu'nda bir çok reformlar hayata geçirilmeye başlamıştı. Özellikle, gayrimüslim unsurlar ekonomik alanın dışında, eğitim alanında da imtiyazlar elde etme imkanını buldular. İstanbul Hükümeti üzerinde nüfuz elde etmeyi başaran Fenerli Rumlar, İstanbul, İzmir ve Ayvalık'ta okullar açtırmaya başladılar²¹.

Ayvalık'ta ilk akademi 1803 yılında Grigori Sarraf tarafından kuruldu. Sakkari, okulun arsasını halkın bağışladığını, yapı masraflarının da halktan toplanan bağışlar ile liman ve gümrük gelirlerinden sağlandığını belirtmiştir. Akademinin kuruluş izninin Kuşadası Metropolitisi Samoil'in teşebbüsü ve Prens Panayotis Muruzis'in yardımı ile elde edildiğini ifade etmektedir²². Bu akademi Eski Yunanca, filoloji, fizik, mantık, felsefe, söylev ve matematik dersleri verilmekteydi. 1821 ayaklanmasında zarar gören bu akademi, daha sonra akademi olmaktan çıkarılıp, "Ayvalık Gymnasiumu" adını alır. Altı yüz öğrencisi, büyük kitaplığı,

---

²⁰ Aynı arşiv, 94.

²¹ Zeki Arıkan, a.g.e, s. 585

²² Hıfzı Erim, **Ayvalık Tarihi**, Güney Matbbacılık, Ankara, 1948, s. 20-21,

Fransa'dan getirilen araç gereçlerle, olağanüstü fizik kimya laboratuvarı ile, Batı Anadolu'da parmakla gösterilen bir kurumdu²³.

Fransız misyonerlerden Firmine Didot'un oğlu Amvrosios Didot Anadolu'yu gezerken Ayvalık'a da uğramış, iki ay burada kalıp akademiye ziyaret ederek eğitim sistemini araştırmıştır. 1816-1817 "Notes d'un voyage fait dan le levanten" ismi ile bastığı seyahatnamenin 374-403. sayfalarında Ayvalık Akademisi hakkında bilgiler vermektedir²⁴. Bunun dışında Ayvalık'ta araştırmalarda bulunan İngiliz misyoner Jowett gözlemlerinde, akademideki öğrencilerin 100'ünün dışarıdan geldiğini bunlar için 72 odalı bir yurt yapıldığını, bir kütüphanenin olduğunu, dersler arasında fizik, astronomi, matematik bulunduğunu aktarmaktadır²⁵.

1839 yılında iki erkek okulu, 1860'da temel eğitim veren Yukarı Mahalle Erkek Okulu ve Aziz Yorgos Kız Okulu kuruldu²⁶. 1873 yılında Hayırseverler Derneği Yukarı Mahalle Kız Mektebini kurdu. 1880 yılında Stratis Panadavos tarafından erkek mektebi kuruldu²⁷. Üçüncü Kız Mektebinin kurulması ile beraber Ayvalık'ta 3 tane Erkek Mektebi, 3 tane Kız Mektebi oldu. 1900 senesine kadar 1700 talebesi olan bu mekteplerdeki talebe sayısı 1914'te 2400'e ulaştı. Erkek İlkokulunda 1100, kız ilkokullarında 850, orta kız mektebinde 150, lisede 300 talebe eğitim görmekteydi²⁸. Öğrenci sayısının artışı eğitime verilen önemin bir göstergesiydi. Aynı dönemde 40'ın üzerinde öğretmen görev yapıyordu²⁹.

Birçok zengin Rum mekteplerine destek olmak için bağışlarda bulunmaktaydı. Dikili'de ikamet eden Ayvalıklı Pandazopoulos ailesi hastane

---

²³ Ahmet Yorulmaz, **Ayvalık'ı Gezerken**, Dünya Kitapları, İstanbul 2004, s.57

²⁴ DEÜ Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Yorgo Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, (Çev: Macit Uygur), basılmamış daktilo metin, s.17

²⁵ Esra Danacıoğlu, "Anglo-Sakson Misyoner Kaynaklarına Göre XIX. Y.y. İlk Yarısında İzmir ve Batı Anadolu (Demografik Yapı, Eğitim Kurumları)", son Yüzyıllarda İzmir ve Batı Anadolu Uluslararası Sempozyumu Tebliğleri, Hazırlayan Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s.273

²⁶ I. Καραμπλιάς , **Ιστορία των Κυθωνιών: Από της ιδρύσεως των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφυγών εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος** Β , Αθήνα, 1949 s. 62

²⁷ www.ime.gr

²⁸ Aynı arşiv, s.63

²⁹ I. Καραμπλιάς , a.g.e., 186

binasının üstünde Aya Konstantin adındaki küçük bir kilisenin yanı başındaki bahçelerini Ayvalık Mektepler İdaresi'ne bağışlamışlardı³⁰. Mektepler İdaresi bu alanı bir ziraat bahçesi haline getirmiştir.

Ayvalık civar mıntıklarında da Rum mektepleri bulunmaktaydı. Küçükköy'de (Sarımsaklı) 6 sınıftan oluşan ve üç öğretmen eğitim verdiği 120 talebenin eğitim gördüğü bir erkek mektebi, 4 sınıftan oluşan ve 2 öğretmenin eğitim verdiği 80 talebeli bir kız mektebi, Eski ismi Ayazment şimdiki adı ile Altınova beldesinde 4 sınıftan oluşup 70 talebenin eğitim gördüğü karma bir ilk mektep bulunmaktaydı³¹.

Cunda Adası'nda 1839 senesinde, Taksiyarhis Kilisesi'nin avlusunda ilkokul düzeyindeki ilk mektep, 1865 tarihinde bir orta mektep tesis olunmuştu. Bu mekteplerde tahsil gören talebenin adedi 600'dü. Yedisi erkek, yedisi bayan olmak üzere on dört öğretmen görev yapmaktaydı. Bu mekteplerin yıllık masrafı 500 altın lira tutmaktaydı. Meblağ cemaat tarafından karşılanmaktaydı³². Ayvalık ve Cunda Adası'ndaki eğitim kurumlarına hayırseverler de destek vermekteydi.

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde açılan yabancı okullarda yıkıcı propagandaların öğrencilere empoze edilmesi sürekli sıkıntı yaratmıştır. Ruslara gayri Müslim azınlıklar üzerinde imtiyaz kazandıran Küçük Kaynaca Antlaşması'nın imzalandığı 1774 'ü takip eden yıllarda, başta İstanbul, Teselya ve Mora'dakiler olmak üzere bütün Rum okullarının dini yapısı değiştirildi. Sınıflarda ihtilalci papazlarla birlikte komitacılar da ders vermeye başladı. Etnik-i Eteryacı cemiyetinin kurulmasından sonra ise Rum okulları bu cemiyetin denetimi altına girdi³³. Cemaat niteliğindeki Rum okulları eğitim dışı faaliyetler içine girmeye başlamışlardı. Özellikle, ayrılıkçı Yunan hareketine önemli bir zemin hazırlamıştı.

---

³⁰ Aynı arşiv, s.64

³¹ Aynı arşiv, s.92,93

³² Aynı arşiv, 96

³³ İlknur Polat, "Türk Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim-Öğretim Kurumlarının Yeri ve Önemi" ,Üçüncü Askeri Tarih Semineri BildirilerTarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar), Genel Kurmay Basımevi, Ankara , 1986, s.445

Yunanistan Devleti kurulmadan önce Osmanlı İmparatorluğu'nda bir azınlık grubu olarak faaliyetlerini sürdüren Yunanlılar, daha doğru bir deyişle Rum cemaati, Yunan Devleti'nin kurulmasından sonra Yunanistan'ın çıkarları doğrultusunda bir eğitim düzeni benimsemişlerdi.

Rum okullarındaki ders programlarının düzenlenmesi, kitap seçimi Yunanistan'ın siyasi propagandasına hizmet edecek şekilde gerçekleştirildi³⁴. Örneğin, Cezayirli Hasan Paşa'nın izniyle Papaz İkonomos tarafından açılan Cunda Rum Okulu'nun 1884 yılına ait ders programı; "Türkler hakkında temel düşünce", "Türkler aleyhine beynelmilel propaganda", "Takip edilecek iktisat politikası", "Türk ahlakına ve İslam dinine karşı politika", "Takip edilecek din politikası", "Rumların ve kiliselerin siyasi hedefi", "İsyan ve fitne hareketleri", "Harp esnasında yapılacak baltalamalar", "Hastanelerin vazifesi", "Ziraat politikası", "Türk devlet adamlarına karşı tatbik edilecek plan", "Yangın, sabotaj ve suikastler", "Manastırın vazifesi" ve "Sanat politikası" konularında Türk-Yunan düşmanlığını körükleyecek ve yoğunlaştırarak maddeleri içeriyordu³⁵. Herhangi bir Rum'un yapacağı fedakarlığın karşılığı Rum Bankaları, ticaret kulüpleri tarafından ödenecekti.³⁶ Midilli Bankası ve Karınca teşkilatı bu konuda yardımcı olmaktaydı.

Ayvalık'taki akademideki okul kitaplarına da Türk düşmanlığını telkin edecek yazılar sokulmuştu. Yunan İsyanı'nın oluşmasına zemin hazırlayan bir çok kişi bu tür okullardan mezun olmaktaydılar. Etnik-i Eterya'nın kurucularından biri olan Eksanthos Ayvalık akademisinde yetişmişti³⁷. İlk, orta ve yüksek tahsillerini buradaki okullarda tamamlayan gençler yardım amacı ile toplanan paralarla Avrupa'ya gönderilerek propaganda işlerinde kullanılmakta idi. Hatta Girit isyanlarında Ayvalık'taki akademiden birçok insan aktif olarak yer almışlardı.

---

³⁴ İlknur Polat, a.g.m, s.440

³⁵ Necdet Sevinç, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, Milenyum Yayınları, İstanbul, Şubat 2002, s.249-253

³⁶ G. Yetkin- M. Nurettin Yüksel, **Türk Düşmanı Kanlı Papazlar**, Yüksel Yayınları, Ankara, 1964, s.12

³⁷ Necdet Sevinç, a.g.e. s.230-231

3-Ege Bölgesi'nde Misyoner Faaliyetleri

1820'li yıllarda çok sayıda Protestan misyoner, Yakındoğu'ya hareket ederek raporlar tutmaya, faaliyetlerde bulunmaya başlamışlardı. American Board of Comissioners for Foreign Missions ve diğer Protestan misyonerlik kuruluşlarına bağlı misyonerler Orta Doğu topraklarından başlayarak İzmir ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun önemli merkezlerinde istasyonlar açtılar³⁸. American Board of Comissioners for Foreign Missions (ABCFM) adlı misyoner örgütü 1820 yılından itibaren Osmanlı coğrafyasında faaliyet göstermeye başlamış ve öncelikle İzmir ve çevresinde araştırmalar yapmışlardı³⁹. Söz konusu araştırmalar sonucunda İzmir, Sakız Adası'nın yanı sıra Ayvalık'ta da Rum Cemaatleri tarafından desteklenen okullar olduğunu kayda geçirmişlerdi. 1810 yılında Boston'da kurulmuş olan bu örgüt, hem 19. yüzyılın ve 20. yüzyılın ilk çeyreğinin en büyük Protestan misyonerlik kuruluşu, hem de Osmanlı İmparatorluğu'nda faaliyet gösteren Protestan misyonerlik kuruluşlarının en büyüğüdü⁴⁰.

İmparatorluk sınırları içerisindeki Müslüman ve Gayri Müslim unsurları Protestanlaştırma amacını güden söz konusu kuruluş, Müslümanları ve Rum azınlığı dönüştürme amacına ulaşamamış, Rumlarda güçlü bir Ortodoks direnişiyile karşılaşmış ancak onları Türk devleti'ne karşı kışkırtabilmişlerdi.

Misyonerlik Okulları ve kolejleri gayrimüslimlerin ve Türk olmayanların modern düşüncelerle, özellikle milliyetçilik düşüncesiyle tanışmasında, dolayısı ile var olan kültür ve topluma yabacılaşmasında araçsal işlev gördü⁴¹. 19. yüzyıl boyunca Osmanlı topraklarındaki çalışmalarını yoğunlaştıran Amerikan Protestan Örgütleri, çoğunluğunu Ermenilerin oluşturduğu bir Protestan Cemaati kurup Bab-ı

---

³⁸ Ömer Turan, **Avrasya'da Misyonerlik**, Asam Yayınları, Ankara, Ocak 2002, s. 148

³⁹ Gerasimos Augustinos, Küçük Asya Rumları, **Küçük Asya Rumları - Ondokuzuncu Yüzyılda İnanç, Cemaat, ve Etnisite**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, Kasım 1997, s. 186

⁴⁰ Ömer Turan, a.g.e, s.9

⁴¹ Feroz Ahmad, **"Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu", Osmanlı İmparatorluğu'nun Sonu ve Büyük Güçler**, Editör: Marian Kent, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Aralık 1999,s.24

Ali tarafından tanınmasını sağladılar⁴². Bu tür nedenlerden dolayı misyoner örgütler İmparatorluk sınırları içerisinde yapmış oldukları çalışmalardan dolayı Gayrimüslim grupların ayrılıkçı faaliyetlerde bulunmalarına zemin hazırlamışlardır.

4-Ayvalık'ın Ekonomik Yapısı

Osmanlıların dini açıdan farklılıklar içeren bir toplum organize etmek üzere getirdikleri millet sisteminin Hıristiyanlara ve Yahudilere belli bir özerklik vermesi gibi, bu sistemin bir uzantısı olan kapütülasyon rejimi de, İzmir ve imparatorluğun diğer bölgelerindeki yabancılara yasal ve dini meselelerde dikkate değer bir serbestlik sağlamıştır⁴³. 19. yüzyılın ikinci yarısında Anadolu'nun çeşitli kent merkezlerinde önemli bir büyümeler görülmeye başlamıştı. On bin nüfuslu kasabaların sayısı yüzyılın sonunda 77'ye ulaşmış ve şehirlerdeki artışın bir uzantısı olarak özellikle Ortodoks Hıristiyanlar arasında burjuva kesimler gelime göstermiştir⁴⁴ İzmir ve hinterlandı yoğun bir gelişme sürecine girmişti. Anadolu sularının vapur ile tanışması, Hıristiyan tüccarların iş ilişkilerinde doğrudan ve kayda değer bir tesir yaratmıştır. Endüstri Devrimi sonrası liman kentlerinin önemi daha da artmış olup, Bir liman kenti olan Ayvalık, bu dönemdeki gelişmelerin paralelinde ekonomik alanda ilerleme kat etmeye başladı.

Ayvalık'ta, XVIII. Yüzyılın ikinci yarısında ve XIX. Yüzyılın ilk yıllarında ekonomi alanında önemli bir kalkınma görülmektedir. Zeytin ve zeytinyağı üretiminde çok önemli bir konumda yer alan şehirde yüzden fazla zeytinyağı mengenesi bulunuyor ve yılda bir milyon okka zeytinyağı üretiliyordu⁴⁵. 19. yüzyılda, Ayvalık'ı da içine alan İzmir'in kuzey bölgesi "zeytin bölgesi" olarak

---

⁴² Elçin Macar, **Mübadele Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak, Dorothy Harrox Sutton Arşivi, Yeniden Kurulan Yaşamlar-1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi**, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Ekim 2005, İstanbul s.84

⁴³ Edhem Eldem, Manfred Goffman, Bruce Masters, **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti-Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev. Sermet Yalçın), Tar,h Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Eylül 2003, s. 107

⁴⁴ Gerasimos Agustinos, a.g.e, s. 123

⁴⁵ Zeki Arıkan, a.g.e, s.586

tanımlanmıştı. 1838’de İngiltere ile imzalanan ticaret antlaşması sayesinde, İngilizlerin yatırım yapma imkanları oldukça arttı. Nitekim 1884 yılında, İzmir’de çeşitli fabrikaların sahibi olan zeytinyağı üreticisi R. Hadkinson, 1500 sterlin değerinde makine ve araç ithali yaparak Ayvalık’ta bir yağ üretme tesisi kurdu⁴⁶. 1900 yılına gelindiğinde Hadkinson’un Batı Anadolu’nun en büyük yağ üreticisi olduğu görülüyor. Tüccarlıktan sanayiciliğe geçen bu İngiliz’in Batı Anadolu’nun çeşitli kentlerinde ikisi ayçiçeği, dördü susam, altısı pamuk tohumu ve onu zeytinyağı çıkaran 22 fabrikası olmuştu.⁴⁷ Aynı Hadkinson, Mütareke dönemi ve Ayvalık’ın işgali sırasında İngiliz mümessilli olarak görev yapmıştı.

Fransız Anfre, 1900’de Ayvalık’a zeytin üretimi ile ilgili getirdiği yeni bir yöntemi Ayvalıklılar uygulayarak 22 sanayi tesisinde bu yöntemle üretim gerçekleştirdiler. Böylece 1900’den sonra Ayvalık zeytinyağı yabancı pazarda tanınan ve rağbette olan bir ürün oldu, ve İstanbul, Amerika, Fransa ve İtalya’ya İznik’in zeytinyağları olarak satıldı. Bu amaçla Ayvalık’a bu ülkelerden tüccarlar ve vekiller geldiler⁴⁸. Avrupa’dan komisyoncular yağ almak üzere doğrudan doğruya Ayvalık’a geliyorlar, Ayvalık için kendi memleketlerinden sipariş alıyorlardı. Avusturya ve Almanya, ticaret acenteleri de bu memlekette kendilerini göstermeye başladılar⁴⁹. Diğer taraftan, Trakya ve Makedonya’ya da yağ sevkiyatı yapılmaktaydı. 1902 yılında Avrupa memleketleri ve Kıbrıs’a 4.000.000 kiloya yakın zeytinyağı ihraç edilmiştir. İzmir’e sarf edilen zeytinyağının tamamı İzmir mahsulü olmayıp zeytinlerin terbiyesi ve yağların tasfiyesinin daha iyi yapıldığı Midilli Adası ve Ayvalık’tan gelmekteydi⁵⁰.

Ticaretin artması ve ekonominin canlanması, bankaların kurulmasını sağlamış oldu. 1860 yılından itibaren bankacılık açısından önemli gelişmeler görülmektedir.

---

⁴⁶ Orhan Kurmuş, **Emperyalizmin Türkiye’de Girişi**, Bilim Yayınları, İstanbul, 1977, s. 148

⁴⁷ Melih Gürsoy, **“İzmir Sanayinin Geçmişi ve Bugünü”**, Son Yıllarda İzmir ve Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğleri Hazırlayan: Prof. Dr. Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 130

⁴⁸ Χριστός Σολλατος, **Ο Οικονομικός Βίος Των Ελλήνων Της Δυτικής Μικρας Ασίας**, Αθήνα, 1994, s. 189

⁴⁹ Hıfzı Erim, a.g.e, s. 49

⁵⁰ Mübahat Kütükoğlu, **“İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Y.y Başlarında İzmir Ticareti”** Son Yıllarda İzmir ve Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğleri Hazırlayan: Prof. Dr. Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s. 28

Ayvalık'ta sırası ile Osmanlı Bankası, Atina Bankası, Credit Lyonnais, Ziraat Bankası ve 1907 senesinde Midilli Bankası açılmıştır⁵¹. Midilli Bankası 1910 yılına kadar hizmet vermiştir. Piyasanın hareketli olması sayesinde esnaf sayısı artmaktaydı ve çarşı olgusu önem kazanmaktaydı. Ayvalık'ta 1000 tane ticari dükkan ve imalathanenin olduğu 4 tane çarşı bulunmaktaydı⁵². Tüccarlara ve sanatkarlara ait olan bu mağazaların 500'ü merkez çarşısında, diğerleri Yukarı, Orta ve Aşağı mahallelerdeki çarşıda bulunmaktadır⁵³

Özellikle 19. yüzyılın başlarından itibaren papazlar, misyonerler ve konsoloslukların çabaları ve topraklarının verimliliği sayesinde, Ayvalık'ta hızlı bir şekilde kalkınmaya başladı. Başta Yunanistan olmak üzere, İngiltere, İtalya, Fransa ve Norveç'in konsoloslukları burada bulunuyordu⁵⁴. I. Dünya Savaşı öncesine kadar Fransız diplomatik temsilcilikleri çerçevesinde Ayvalık ve Midilli Adası'nda Konsolos Yardımcılıkları bulunmaktaydı⁵⁵. Bu konsoloslukların Ayvalık'ta olmasında 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'nın da etkisi olmuştur, çünkü bu antlaşma gereğince, tüm kıyı limanlarına konsolosluklar kurulmasına izin verilmişti. Yunanistan'ın bağımsızlığını etmesi ile beraber 1834'ten itibaren Ayvalık'ta Yunanistan'ın konsolos vekilliği faaliyet göstermeye başladı.

19. yüzyıldan itibaren Osmanlı İmparatorluğu topraklarında gezerek yaklaşık her bölgede raporlar tutan Batılı misyonerler ve oryantalistlerden Ayvalık'ı gezenlerin tespitlerine göre, şehir ekonomik, sosyal ve kültürel yönden oldukça gelişmiş durumdaydı.

1905 yılında yapılan saptamaya göre, küçüklü büyüklü 80'e yakın tabakhane ile 2 deri fabrikasında 700 işçi çalışıyordu. Hindistan'ın Bombay kentinden getirilen ham deriler burada işlenip, Fransız köselesi ayarında köseleler üretilip ihraç

---

⁵¹ Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Arşivi, Yorgo Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, (Çev: Macit Uygur) daktilo edilmemiş metin, s.61

⁵² I. Καραμπλιάς, *Ιστορία των Κυδωνιών: Από της ιδρύσεως των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφύγων εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος* Α Αθήνα, 1949, s.53-55

⁵³ Aynı arşiv, a.g.e, 91

⁵⁴ Ahmet Yorulmaz, a.g.e, s. 64

⁵⁵ Necdet Sevinç, a.g.e, s.50

edilmekteydi⁵⁶. Deri fabrikalarında, o dönemin şartları değerlendirildiğinde modern yöntemler kullanılmaktaydı.

Limanın ciddi eksikliklerine rağmen, Ayvalık'ta kayda değer bir ticari hareketlilik söz konusuydu; elde edilen gelir 1920'de 1.5 milyon altın liraya ulaşmıştı. İhracattan elde edilen gelir 800.000 lirayı, ithalattan elde edilen gelir ise 700.000 lirayı buluyordu. Yani Ayvalık'ta dış ticaret dengesi 1920'de 100.000 lira artmış ve Ayvalık, ekonomik yaşamda seçkin bir konuma sahip olmuştu. Ayvalık limanına yılda 600 buharlı gemi ve 200 yelkenli gemi girmektedir. Ayrıca, Ayvalık'ta 1000 ticarethane ve imalathane, 22 buharlı zeytinyağı fabrikası, 22 at arabası imalathanesi, 3 tane zeytin üreticilerinin çalışmaları için zeytin çekirdeği fabrikası bulunmaktaydı⁵⁷. O dönemin gezginleri Ayvalık'ı doğunun Boston veya Manchester'ı olarak nitelemekteydiler.

Pirine yağı çıkarmak üzere üç tane de Pirine fabrikaları kurulmuştu. Sabunculuk sektöründe önemli ölçüde artış görülmekteydi. On beşi büyük, diğerleri küçük olmak üzere birçok sabunhane kaliteli sabunlar çıkartıyor, pirineden elde edilen sabunlar ise Türkiye ile Bulgaristan işçileri tarafından kullanılıyordu⁵⁸.

Ayvalık geniş bir denizcilik potansiyeline sahip olduğu için gemi yapımında da ilerleme kat etmişti. Kuzey kesimlerde gemi yapım yerleri, tersaneler ve oranlara yakın yerlerde, küçük ölçekli gemi yapım ve onarım atölyeleri mevcuttu. Trakakis, Ayvalık'ta 6 tane tersane bulunduğunu belirtmektedir.⁵⁹ Batı Anadolu'daki en önemli Tabakhane Merkezi Ayvalık'tı. Şehrin, kuzey tarafında yaklaşık 80'den fazla tabakhane faaliyet göstermekteydi⁶⁰

Ayvalık'ın karşısında yer alan Cunda(Ali Bey) adasında ise zeytinyağından yaklaşık 700.000 okka sabun üretilmekteydi ve gemilerle İstanbul'a ticareti

---

⁵⁶ Ahmet Yorulmaz, age. ,s. 66

⁵⁷ Γιώργος Λαμπιδής , **Οι Πρόσφυγες του 1922** , Οίκος Αδελφών Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη, 1989, s..28

⁵⁸ Hıfzı Erim, a.g.e, s. 47

⁵⁹ Χριστός Σολλατος , **Ο Οικονομικός Βίος Των Ελλήνων Της Δυτικής Μικρας Ασίας** , Αθήνα , 1994, s. 214

⁶⁰ Ιωάννης Καραμπλιάς , **Ιστορία των Κυδωνιών: Από της ιδρύσεως των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφύγων εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος Β**, 1949, s.54

yapılmaktaydı⁶¹. Ayrıca, un değirmenlerinin sayısı da oldukça fazlaydı. Cunda'nın yakın tepelerindeki yel değirmenleri yerine dört tane buğu ile işleyen un fabrikaları kurulmuştu. Tuna yakınlarındaki yerleşim yerlerinden (memleketlerde) ve Trakya'dan getirilen buğday bu fabrikalarda öğütülürdü⁶².

Cunda Adası'nda oturanlar balıkçı, çiftçi veya denizciydi. Balıkçılık alanında adada oldukça büyük bir ilerleme kaydedilmişti. 400 adet balıkçı kayığı ve sünger avına mahsus 10 adet makineli kayık vardı⁶³. Yıllık 3.000 liralık sünger edilmekteydi. Sadece adada, 1000 ton ahtapot ve havyar elde ediliyordu⁶⁴. Bunun dışında tuzlama balık ticareti de yapılmaktaydı. Cunda Adası'nda bulunan liman da önemli bir işleve sahipti. Kaz Dağları'ndan gelen kereste Cunda Adası üzerinden ihraç edilmekteydi.⁶⁵

. Ayrıca eski ismi “Yeniçerahori”, şimdiki adı ile Küçükköy-Sarımsaklı'ta tuğla-kiremit üretilmekteydi. Kırmızı renkte olan bu özel taş “Sarımsak Taşı” denmekteydi. Ayvalık'a bağlı olan Sarımsaklı beldesi ismini bu taştan aldığına dair ihtimaller bulunmaktadır. Sarımsak taşlarının ticareti Edremit Körfezi'nde ve Midilli Limanı'nda yapılmaktaydı⁶⁶. Bunlar yurtdışına ihraç ediliyordu, hatta yurt içinde de kullanılmaktaydı. Midilli Adası, İzmir ve Ege çevresinde evlerin duvarları bu taşlarla örülmüştü. Midilli Adası'nda 1880 yılında inşa edilen Yalı Camiinin duvarlarında kırmızı renkli sarımsak taşı kullanılmıştı⁶⁷.Günümüzde bile, Foça'daki eski Rum evlerinin tuğlalarında Yunan alfabesinin karakterleri ile “Yeniçerahori” yazısına rastlanılabilmektedir.

---

⁶¹ Χριστος Σολλατος , **Ο Οικονομικός Βίος Των Ελλήνων Της Δυτικής Μικρας Ασίας** , Αθήνα , 1994 , s. 192

⁶² Hıfzı Erim, a.g.e, s. 47-48

⁶³ DEU Arşivi, s. 97

⁶⁴ Χριστος Σολλατος , a.g.e. , s. 262

⁶⁵ Aynı arşiv, s. 98

⁶⁶ Χριστος Σολλατος , **Ο Οικονομικός Βίος Των Ελλήνων Της Δυτικής Μικρασίας , 1880 1922**, Αθήνα, 1994

⁶⁷ Π.Ι. Σαμάρα **Μουσουλμανικά Τεμένη ευκτηρία της Μυτιλήνης Στα Χρονια της Τουρκικής Δημοκρατίας**, Έκδοση Χαρτοπωλείο Πέτρας, Μυτιλήνη.2000,s.18

5-Ayvalık'ta Kültürel Etkinlikler ve Hayır Kurumları

Ayvalık'ta 19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren farklı amaçlarla dernekler kurulmaya başladı. 1895 senesinde iki tane musiki kulübü ve 1906'da Ayvalık gençleri tarafından Aiolikos Spor Kulübü kuruldu⁶⁸. Midilli Adası'nda, günümüzde Yunan Amatör liginde oynayan Ailikos isimli bir spor kulübü bulunmaktadır.

1905 senesinde Fukaraperver Uhuvvet Cemiyeti kuruldu. Tamamı kadınlardan oluşan bu cemiyet, kadınların sanatsal yönlerini üst düzeye çıkartmak ve fakir kızlara yardım etmektir.⁶⁹ İki katlı bir binanın birinci katında dokuma tezgahlarının olduğu bir malikane, ikinci katında nakış bölümü faaliyet gösteriyordu. 1907 senesinde Ziraat Birliği kuruldu⁷⁰. Eğlence amaçlı cemiyetler de kurulmaktaydı. Bunlardan biri Tüccar Memurları Cemiyeti idi⁷¹. Sahilde büyük bir yer kiralamışlardı. Söz konusu salonda mandolin, gitar konçertoları veriliyor, gençler tarafından konferanslar düzenleniyordu. Cemiyet, 1917'de Ayvalık tehciri nedeni ile feshedildi⁷². Ayvalık'ta ayrıca iki tane lokal bulunmaktaydı.

1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilanı ile beraber, Ayvalıklı Rumlar'ın siyasi faaliyetleri artmaya başlamıştı. Ayvalıklı Rumlar 20 Eylül 1908 tarihinde "Yunan Siyasi Cemiyeti" adı ile bir örgüt açtılar⁷³. Meşrutiyetin özgürlük ortamını suiistimal ederek ayaklanma çıkarmaya kalkışsalar da bunda başarılı olamadılar. Bu olay söz konusu cemiyetin kapanmasına neden oldu.

Ayvalık'ta sağlık ve hayır kurumlarının kurulmasına önem verilmiştir. 1780 senesinden itibaren Öksüzler Meryemi Kilisesi Avlusunda hastane ve çocuk yuvası

---

⁶⁸ Aynı arşiv, s.64

⁶⁹ Aynı arşiv, s.90

⁷⁰ www.ime.gr (ΙΑΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ)

⁷¹ Aynı arşiv, s.90

⁷² www.ime.gr (ΙΑΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ)

⁷³ Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, s.32. Doğan Aka, **Ayvalık İktisadi Coğrafyası**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1944, s.31

faaliyete girdi⁷⁴. 1880 senesinde “Ἱερὸν Νοσοκομείον” Türkçe karşılığı ile Mukaddes Hastane kuruldu. Hastanenin içinde huzurevi, çocuk yuvası ve öksüzler yurdu işlev görmekteydi⁷⁵Hastanenin giderleri 1600 lirayı aşmaktaydı. Gerekli olan giderler hayırseverlerin yaptığı bağışlar sayesinde karşılanmaktaydı. Ege Bölgesi’ne genel olarak bakıldığında Ayvalık’taki Hastane, İzmir’den sonra bölgenin en önemli işlev gören hastanesi idi.

Ayvalık’ta kültürel faaliyetlerin ilerlemesi yayıncılığın da ilerlemesini sağlamıştı. 1819 yılında Konstantinos Tombras tarafından bir matbaa tesis edilmişti⁷⁶. Matbaanın kurulması ile beraber yerel düzeyde yayınlar basılmaya başlamıştı. Ayvalık’ta Krikis(Halka) adlı bir gazete, Aiolikos Astir(Eolya Yıldızı) adlı edebiyat dergisi yayınlanmaktaydı⁷⁷. 1906 senesinden itibaren Aiolikos Spor Kulübünün genç kurucuları Kidoniakos Astir (Ayvalık Yıldızı) adlı bir gazete yayınlamaktaydı⁷⁸

Ayvalık’ta 20. yüzyılda edebiyat ve sanat alanında önemli kişiler yetişmiştir. Bunlardan en önemlileri arasında Fotis Kondoglou, İlias Venezis, Panos Valsonakis, Georgios Sakkaris ve Cunda Adası’ndan Startis Dukas, Stratis Drakaos, Sitsa Karaiskaki isimleri yer almaktadır. Özellikle Fotis Kondoglou ve İlias Venezis vermiş olduğu eserler sonucunda Çağdaş Yunan Edebiyatı’nın “30 Kuşağı” edebi akımının önemli yazarları arasında yer almışlardır. Fotis Kondoglu’nun “Το Αἶβαλι η Πατρίδα Μου” (Vatanım Ayvalık) ve İlias Venezis’in “Αἰολική Γῆ” (Eolya Toprağı” adlı eserleri Ayvalık hakkında önemli bilgiler vermektedir.

---

⁷⁴ www.ime.gr (ἸΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ)

⁷⁵ Aynı arşiv, s.65

⁷⁶ www.ime.gr (ἸΔΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ)

⁷⁷ Hıfzı Erim, **Ayvalık Tarihi**, Güney Matbaacılık, Ankara, 1948 s.60,

⁷⁸ www.ime.gr

C-AYVALIK'IN DEMOGRAFİK YAPISI

Ayvalık'ın demografik yapısını incelediğimizde her araştırmacının farklı izlenimleri olmuştur. Bu durum sadece Ayvalık için değil, İmparatorluk sınırları içerisindeki diğer livalar ve sancaklar için de geçerliydi.

Ayvalık'ın nüfusu konusunda rakamsal olarak farklı veriler ortaya konmaktadır. Yerli ve yabancı eski kaynaklar, Ayvalık'ta Rum nüfusunun yoğun olduğunu belirtmektedir. 1889 tarihli Karesi Salnamesine göre nüfusun tamamı Rumlar'dan oluşmaktaydı⁷⁹. Bu yıllarda Ayvalık'ta bulunan Rumların sayısı 19.846 idi. Genel olarak 19. yüzyılda Anadolu'da Müslüman nüfus artarken Ege Bölgesi'nin Ayvalık, Urla Yarımadası gibi sahil kesimlerinde Rum nüfusun oranı yükseliyordu⁸⁰. Ayvalık'ta ticari faaliyetlerin yoğunlaşması, buradaki nüfusun da artmasına neden olmuştur.

Batı Anadolu Bölgesi'ni gezen yabancı araştırmalar, kendi gözlemleri doğrultusunda nüfus sayılarını eserlerine yansıtılmışlardır.

M. Notaras "İonya, Eolya ve Lidya'da" adlı eserinde şu nüfus verilerini vermektedir⁸¹.

Beldeler:	Yunan	Türk
Ayvalık	20.000	-
Küçükköy	2.500	-
Yahyaköy	100	350
Gömeç	800	600
Karaağaç	340	800

⁷⁹ Bayram Bayraktar, s. 24

⁸⁰ İlhan Tekeli, s. 59

⁸¹ Γιώργος Λαμπιδής , Οι Πρόσφυγες του 1922 , σελ.27

Keremköy	150	200
Cunda Adası	5.000	-
Pelitköy	50	605
Dağlıdena	130	307
Toplam:	29.070	2.862

Notaras'ın ortaya koymuş olduğu nüfus verileri kendi bakış açısı ile verilmiştir. Bilimsel gerçekliği tartışmaya açıktır. Ancak tahmini de olsa bölge hakkında bilgiler vermektedir.

Ayvalık da sürekli göç alabilen bir yerdi. 18. yüzyılın sonlarına doğru Ayvalık'a Mora Yarımadası, Epir, Tesalya'dan yerleşenler olmuştur⁸². Özellikle 19. yüzyılda gelişen ticari hareketlenmeler nüfusun artışında etkili olmuştur. Sotiriadis, 1912'de Ayvalık Helenleri'nin 46.212 kişi, Türkler'in ise yalnızca 89 kişi olduklarını bildirmektedir⁸³. 1914 yılındaki nüfus sayımına göre Ayvalık'ta 31.445 Rum ve 454 Türk yaşamaktaydı.

Düyun-u Umumiye Osmaniye idaresinin görevlendirdiği Vitali Guinet on iki senelik incelemeleri sonrasında yayınladığı "La Turquie d'Asia, Geographique, Administrative, Statusque Descriptive et Rationne de Chaque Province" adlı eserinde şu bilgileri vermektedir. İzmir, Çeşme, Foça, Menemen, Alaşehir, Kasaba, Aydın, Ayvalık, Manisa, Bodrum ve Sarayköy'ü içine alan 45.000 km²'de toplam 1.396.477 kişi yaşadığını, bunlardan Türkler 1.093.334 kişi, Rumların ise sayısı 208.893'tü. Guinet'in 1894 yılındaki tespitine göre Ayvalık'ta Rum sayısı 21.486 iken Türk sayısı 180 idi. 1917 Osmanlı istatistiklerine göre Ayvalık'ta ikamet eden Rum sayısı 8.052 iken Türk nüfusun sayısı 3.215'e çıkmıştı⁸⁴. Guinet 1894 yılına dair verdiği istatistik bilgileri ile 1917 Osmanlı İstatistikleri arasında farkın temel nedenleri arasında Balkan Savaşları sırasında yaşanan demografik hareketlilikler

⁸² Παντελής Κοντογιάννης, *Γεωγραφία της Μικράς Ασίας*, 1921, Αθήνα, s.276

⁸³ Georgios Nakracas, *Anadolu ve Rum Göçmenlerinin Kökeni*, İstanbul, Aralık 2005, s.113

⁸⁴ Nail Moralı, *Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, Aralık 2002, s.83-86

yer almaktadır.1917 verilerine ait Osmanlı verilerine göre Ege Bölgesi'nin Türk ve Müslüman nüfusu 1.802.698. Rum ve Ortodoks nüfusu ise 329.653⁸⁵.

Osmanlı Devleti'nin 14 Mart 1914'de hazırlattıkları istatistikler, Barış Konferansında kullanılmak üzere düzenlenmişti. Dört büyük devletin temsilcilerine 1919 Şubat'ında verilen muhtıradaki Anadolu Vilayetlerinin nüfusu şöyle gösterilmiştir.

9.291.346	%85	İslam
1.014.612	%9	Rum
542.572	%5	Ermeni
93.364	%0.8	Musevi, Ecnebi

Trakya Nüfusu

360.417 Türk

224.680 Rum

19.888 Ermeni

26.109 Muhtelif

Dersaadet Vilayeti

580.432 Türk

242.559 Rum

Yukarıdaki tablolar incelendiği zaman Batı Anadolu'da Rum nüfusun yoğun olduğu görülmektedir. Özellikle Urla, Ayvalık ve Erdek'te Rumlar Türkler'den fazlaydılar. Bu üç ilçenin 23.000 Türk nüfusuna karşılık Rum nüfus 60.000'den fazlaydı. Ayvalık'ın köylerinden çok sayıda Rum çetesinin çıktığı görülmüştür⁸⁶.

Stanford Shaw'un elde ettiği verilere göre Karesi Sancağı'da Müslüman nüfus sayısı 1885 yılında 257.954 iken 1914 yılında 359.804., Rum sayısı 1885 yılında 67.386 iken 1914 yılında 97.497 olmuştur⁸⁷.

⁸⁵ Salahi Sonyel, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika**, TTK Yayınları, Ankara, 1987, , s.37

⁸⁶ Sabahattin Selek, **Anadolu İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 64,

⁸⁷ Stanford J. Shaw, "Otoman Population Movements During The Last Years Of The Empire, 1885-1914", The Journal Of Otoman Studies, İstanbul,1980, s.199

Her araştırmacı farklı nüfus verileri ortaya çıkarmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nu araştıran pek çok Avrupalı İmparatorluğun Rum nüfus tahminini yapmıştır. Nüfusu saymak mümkün olmadığı için Avrupalılara ait verilen rakamlar güvenilir olmamıřtır⁸⁸. Sonuçta gözlemlerle tahmini yapılan nüfus verilerinin bilimsel değerleri olduğunu söyleyemeyiz.

Birçok kaynakta ilgili dönemdeki Ayvalık nüfusunun 30.000 civarında olduğu belirtilmektedir. Bölgede Balkan Savaşları ve I. Dünya Savaşı sırasında yoğun nüfus hareketleri görölmüştür.

Balkanlar'da yeni devletlerin kurulması ile beraber bu devletlerdeki Müslüman nüfus azınlık statüsüne indirgenmiş oldu. Özellikle yoğun baskılar sonucu Müslüman kitleler Anadolu'ya göç etmeye başlamıştı. Bununla beraber Rum nüfus da göç etmişti. Dönem istatistiklerine bakıldığında Patrikhane ve Osmanlı istatistikleri farklı veriler ortaya koymaktadır.

D-1821 MORA İSYANI VE AYVALIK

1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğu bünyesindeki Ortodoksların bir anlamda hamiliğini de üstlenmişti. Yunan isyanının başlamasında da Rusya'nın etkisi büyük olmuştur. Mora'da başlayan ayrılıkçı hareketler, Ayvalık'ta da hareketlenmelere neden olmuştur.

1789 yılında gerçekleşen Fransız İhtilali ile beraber, ulusçuluk akımı ivme kazandı. Bu akım, özellikle çok uluslu yapıya sahip olan imparatorluklarda, kendisini daha da derinden göstermeye başladı. Osmanlı coğrafyasında mahalli cemaat önder ve örgütlerine bağlı yaşayan Hıristiyan halklar (Sırplar, Bulgarlar, Rumlar ve Arnavutlar) özerk yapılarından dolayı anadilleri gibi bazı kendi ulusal

---

⁸⁸ Justin Mc Carthy, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus- (Osmanlı Anadolu'sunun Son Dönemi)**, ev. Kur. Kd. Alb. İhsan Gürsoy, Genelkurmay Basım Evi, 1995, Ankara, s.84

niteliklerini koruyabilmişlerdi⁸⁹. Ayrıca söz konusu grupların Avrupa ile olan ticari ilişkilerde aracı konumda olmaları, Batıdan gelen değişimleri benimsenmelerini de kolaylaştırıyordu. Buna benzer temel nedenlerden dolayı, ulusçuluk akımı, bu etnik gruplar içerisinde daha da etkili olmuştur.

Çok uluslu bir yapıya sahip olan Osmanlı İmparatorluğu için sıkıntılı günlerin yaşanacağı bir döneme girildi. İmparatorluk içindeki gayri müslim azınlıklar, diğer büyük devletlerin de desteği ile sürekli yıkıcı ve ayrılıkçı faaliyetlerin içinde bulunmaya başladılar. 1792 yılında Fransız Dışişleri Bakanlığı'ndan bir komisyon oluşturulmuştu. Bu Komisyonun görevi Osmanlı İmparatorluğu'nda Rumlar tarafından yapılacak bir ihtilalin nasıl başarılabileceğini araştırmaktı⁹⁰.

Denizcilik alanında ileri bir seviyede olan Rumlar, 18. yüzyılın sonlarından itibaren ticari amaçlarla uğradıkları Avrupa şehirlerinde ve limanlarında dönemin son siyasi ve sosyal gelişmeleri takip edebilme fırsatına sahip oldular. ve "Milliyetçilik", "Bağımsızlık" gibi kavramları yakından tanımaya başladılar. Zengin Rum ticari kuruluşları, Ege çevresinde, Selanik ve İzmir'den başka Akdeniz'de Trieste'de, Venedik'te hatta Londra, Marsilya öte yanda da Odessa ve Moskova'da da giderek büyüyordu⁹¹. Osmanlı Devleti dışında yaşayan Rumlar denetimden uzak oldukları için daha rahat koşullarda çalışmalarını sürdürmekteydiler. Gelişen Rum ticaret burjuvazisi, Osmanlılıktan ayrı bir Yunan ulusal bilincinin önemli bir unsuru olmuştur⁹². Ayrıca, söz konusu zengin Rum tüccarları eğitim alanında da Rum azınlığa maddi katkılarda bulunmuşlardı.

İhtilalci bir yapıya sahip olan Filiki Etery (Dostluk Cemiyeti) 1814 yılının sonlarında Rus İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki sahil kenti Odessa'da kuruldu. Bu cemiyetin esas amacı tüm Rumları, Osmanlı yönetimine karşı kıskırtmak ve diğer Hristiyan azınlıkları da isyanlara teşvik etmektir. Derneğin Odessa'da

---

⁸⁹ Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005, s. 149

⁹⁰ Necdet Sevinç, a.g.e .226

⁹¹ Murat Hatipoğlu, **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 yılı** (1821-1922), Türk Kültürünün Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1998, s.5

⁹² Şükrü Sina Gürel, **Tarihsel Boyut İçerisinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993, s. 24-25

kurulmasının en önemli nedeni, Rum tüccarların Karadeniz’de Ruslar’ın güdümünde elde ettikleri siyasi ve ekonomik imtiyazlardı. Rus ticari filosunun çoğunluğunu Rum armatörler oluşturmaktaydı.

Boğdan ve Eflak’ın eski beylerinden Fenerli Konstantinos’un oğlu, Rus Çar’ı I. Aleksander’in yaveri ve Filiki Eteryası’nın lideri olan Aleksandros İpsilantis, 1820 yazında Tepedelenli Ali Paşa’nın Osmanlı Devleti ile çatışmasından faydalanarak Yaş şehrine doğru harekete geçmiş ve 3.000 kişilik kuvveti ile ilk organize ayaklanmayı başlatmıştır⁹³. Ayaklanma, Türk kuvvetleri tarafından bastırılmış olsa bile tehlikeli durum sona ermemiştir.

Asıl ses getiren ve daha ciddi sonuçlar doğuracak olan isyan, Patras şehri merkez olmak üzere Mora’da başladı. Mora’daki etnik yapı ve koşullar isyan için Eflak-Boğdan’a göre daha uygundu. Böylece 6 Nisan 1821 günü Patras Patriği Germanos önderliğinde Kalavrita’da başlayan ayaklanma kısa zamanda Rumeli ve diğer adalara sıçradı. Bu yayılmanın başına Aleksandros İpsilantis’in kardeşi Dimitrios İpsilantis geçti ve 1821 Haziran’ında ayaklanmanın yönetimini ele aldı⁹⁴. Osmanlı İmparatorluğu’nun çokuluslu bütüncül yapısı tehlikeye girmişti.

1821 Mora isyanında Ayvalık’ta da hareketlenmeler olmuştu. Bölgedeki Rum nüfusun yoğunluğu ve Ayvalık ile Midilli Adası arasındaki sürekli iletişim, Ayvalık’ın da isyan hareketlerinden etkilenmesine neden oldu. Ayrıca etrafındaki adacıkların çok oluşu, isyancıların barınmalarını ve her yönden desteklenmelerini de kolaylaştırmaktaydı.

Filiki Eteryası’nın bütün İmparatorluk içinde örgütlenmeye başladığı sırada Ayvalık’la bu dernek arasında da sıkı ilişkiler kurulmuştu. Eteryası’nın Ayvalık’a delege olarak gönderdiği Aristidi Pop, burada çok iyi kabul görmüştü. 1819’da Aleksandros İpsilantis, Eteryası adına Ayvalıklı Hacı Athanas’a bir mektup göndermişti. Bu mektupta Hacı Athanas, Eteryası’nın Ayvalık’taki faaliyetinin

---

⁹³ Murat Hatipoğlu, a.g.e. , s.17

⁹⁴ Murat Hatipoğlu, a.g.e. , s.18

başında bulunması halinde cemiyete ve dolayısıyla isyana katılımın artacağını belirtmişti⁹⁵. Mektubun içeriği şu şekildeydi:

"Pek muhterem Hacı Athanas, Hacı Yorgi,

4 Temmuz 1819 tarihli mektubunuzu aldık. Milletperver fikirlerinizi alkışlarız. Evet dostlarımız siz kahraman Ayvalıklıların bu milli alakalarının bu kadar kıymetli oluşuna sebep öz vatanınızda kendi gayretlerinizle elde eylediğiniz mukaddes ilmin bir meyvasıdır.

Tatbik edilmesi düşünülen ve teşebbüs ettiğiniz hareket için zaman o kadar uygundur ki bu hususu mektupta açıklamayı uygun bulmuyoruz.

Bunun için gerek İzmir'de gerek başka yerlerde Filiki Etery'a'yı temsil eden başka delegelerimizi tayin etmiş olduğumuzu sizlere bildiriyoruz.

Umumi delegemizin pek muhterem adını öğrendiğinizde ve isyan borumuzun çalacağı zaman mumaileyh delegenin talimatına uyularak hareket etmeleri için Ayvalıklı azayı keramı ikna etmeyi unutmayınız.

Bu mektubu alınca milliyetçi üyelerimize okuyunuz. Onlar da ellerini hala sıkı tutan cimrileri teşvik etsinler ki, vatan uğrunda söz verdikleri parayı ödesinler.

Ey dostlar! Ey arkadaşlar!... Allah için böyle bir kayıtsızlık göstermeyiniz, artık tam zamanı gelmiştir.

Elinizden geldiği kadar yardımlarınızı çabuklaştırınız ki, gerek Tanrı ve gerekse velinimetlerimiz tarafından yardım görmekte olan vatanımız muvaffak olsun. Yardımlarınızı bir an evvel İzmir delegemize göndermeye gayret ediniz ki onlar da tayin edilen yere gitsinler.

Ayvalıklıların sükun ve rahatlık içinde geçinmelerine dikkat ediniz.

*Hepiniz Tanrı tarafından vaat olunan mukaddes günü görmeye hazırlanınız.*⁹⁶

---

⁹⁵ Hıfzı Erim, Ayvalık Tarihi, Güney Matbaacılık, Ankara, 1948, s.29.

⁹⁶ G. Yetkin- M. Nurettin Yüksel, **Türk Düşmanı Kanlı Papazlar**, Yüksel Yayınları, Ankara, 1964, s. 16,17. Mektupta bahsedilen Kutsal Gün 21 Nisan 1820 idi. Bu tarih aynı zamanda Rumların Paskalya Yortusuna rastlamaktaydı.

Filiki Eteryaya tüm Batı Anadolu kıyılarında örgütlü bir biçimde çalışmaktaydı. Ayvalık reayası da, Eteryaya'nın içinde yer almıştı. Ayvalık çevresinde var olan kalabalık Türk nüfus, buradaki Rumların Mora İhtilali başlar başlamaz isyan bayrağını kaldırmalarına engel oluyordu. Ancak Ayvalık reayası, İzbandit Teknelerinin kıyılarına yaklaşmasından cesaret alarak ayaklanmakta gecikmemiş, çevreye saldırmaya başlamış, teftiş için gönderilen memurları da şehre sokmamakta direnmişlerdir. Nitekim Türk kuvvetleri şehre girer girmez çatışmanın başlaması, Ayvalık reayasının isyan etmek için gerekli bütün hazırlıkları yaptıklarını göstermektedir⁹⁷. İsyân sırasında Ayvalık Rumları tarafından isyancılara çok yoğun bir destek verilmiştir.

1821 yılında meydana gelen Yunan isyanını Ayvalık'taki Rumlar maddi olarak destekleyip, aynı zamanda askeri alanında da casusluk faaliyetinde bulunmuşlardır. Bu sırada Ayvalık sahillerine sokulan iki Yunan gemisi elde ettiği malumat ile civardaki iki Türk gemisini batırmışlardı⁹⁸. Adalar reayasına ait eşkıya tekneleri bir taraftan Anadolu sahillerine saldırıyor; Müslüman halkı katledip mallarını yağmalıyor, Rumları ise isyana teşvik ediyorlardı. Bu tahriklere kapılan Ayvalık ve Cunda Adasındaki Rum halkı eşkıya ile birleşerek Edremit tarafına saldırmışlardı. Hatta Cunda Adası reayası tabyalar inşa etmeye başlamış ve Kaptan Paşa'nın gönderdiği filikayı Ada'ya yanaştırmamışlardı⁹⁹.

Ayvalık ve Cunda Adası reayasının isyan haberi İstanbul'a ulaşmış; isyanın bastırılmasına Denizli voyvodası Tavaslı Osman Ağa memur edilmekle beraber, emrindeki askerin yetmeyeceği düşünülerek Hasan Paşa'nın İzmir'deki 2.500 askerinden 1.000'ini ayırıp Osman Ağa idaresine göndermesi, 1.500'ünü ise civarda bir hareket olması ihtimaline karşı kullanmak üzere Hasan Paşa'nın idaresinde

---

⁹⁷ Zeki Arıkan, "1821 Ayvalık İsyanı", Belleten III/34, (Ağustos 1988), s.593

⁹⁸ Doğan Aka, a.g.e, s. 28

⁹⁹ Mübahat Kütükoğlu, "Yunan İsyânı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları", Askeri Tarih Semineri Bildiriler Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar), Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1986, s.135

bırakılması uygun bulunmuştu¹⁰⁰. Ayvalık'a takviye edilen Türk muhafaza kıt'aları şehri karadan ve denizden sararak isyancılara derhal teslim olmalarını bildirmişler, ancak isyancıların teslim olmayı reddetmeli üzerine harekete geçmek zorunda kalmışlardır. 3 Eylül 1821'de meydana gelen bu olay üç gün devam etmiştir¹⁰¹. Ayaklanma güçlüğüle de olsa bastırılabilmiştir.

Birçok Yunan kaynakları isyanın bastırılması olayını, Ayvalık'ın yağmalanması olarak nitelendirmektedirler. Ancak bunun herhangi bir bilimsel veri ile örtüşmesi mümkün değildir.

İmparatorluk genelinde yayılan bu isyanlar sonucunda II. Mahmut sert tedbirler almak zorunda kalmıştır. Güçlüğüle bastırılan isyanın sonucunda 24 Receb tarihli fetva ile isyan edenlerin sadece katline değil, mülküne de devletçe el konulmasına olanak veriliyordu. El konulacak mülkün tespiti için özel olarak mübaşir ve yazıcılar gönderildi. El konulabilecek mülkün içerisinde ev, dükkan gibi gayri menkuller yanında tarla, bağ, bahçe, zeytinlik gibi mahsul veren topraklar da bulunmaktaydı¹⁰².

Bunun dışında, Ayvalık'tan birçok gönüllü, Yunanistan'ın deniz ve kara kuvvetlerinde, Osmanlı İmparatorluğu'na karşı savaşmışlardır. 1821 yılında Kalamata'da ilk organize edilen tümene Ayvalıklılar'dan 150 er yazılmıştı¹⁰³. Ayvalık Rumları, Rum isyanını maddi ve manevi açıdan, her yönden desteklemekteydiler.

İsyanlar, yurt genelinde güçlüğüle de olsa bastırılmıştı, ancak dış güçlerin baskısı ile 1829 yılında Edirne Antlaşması imzalandı. Bu antlaşmadan sonra İngiltere, Fransa ve Rusya arasında imzalanan yeni bir Londra Protokolü ile bağımsız Yunanistan'ın kurulduğu ilan edildi. Osmanlı Devleti, 24 Nisan 1830'da Yunanistan'ın bağımsızlığı'nı kabul etmek zorunda kaldı.

---

¹⁰⁰ Mübahat Kütükoğlu, a.g.m., s.140

¹⁰¹ Doğan Aka, a.g.e. ,s.29

¹⁰² Mübahat Kütükoğlu, a.g.m., s.143

¹⁰³ Hıfzı Erim, a.g.e, s. 39

İsyan sonucunda alınan karar ile, hükümete intikal eden gayrimenkuller bir müddet Midilli Valisi Kulaksız Zade Mustafa Ağa'nın sorumluluğunda idare edildi. Sonradan Rumlar'a iade edilmesine karar verildi. İsyan sırasında Midilli Adası'na kaçan Rumlar geri dönmeye başlamışlardı. Midilli Adası Mutasarrıfı, Babıaliye gönderdiği 18 Mayıs 1824 tarihli bir arizada Ayvalık ve Cunda Adası halkının “celp ve iskan” olduğunu bildirmiştir¹⁰⁴. 1832 yılında çıkarılan bir kararname ile gayrimenkuller sahiplerinin üzerine tescil ettirilmiş, aynı karar ile iki yıl vergiden muaf tutulmuşlardır¹⁰⁵.

1840 yılında Karesi Sancağı'na bağlanan Ayvalık, özerkliğini yitirip, Osmanlı Devleti'nin sıradan bir ilçesi durumuna gelmiştir¹⁰⁶. Özerkliğini yitirmiş gözüke de Ayvalık'ın ekonomik yapısı tekrar canlanmaya başlamıştır. 1843 senesinde alınan diğer bir karar ile ise Ayvalık, Karesi Vilayetine bağlanarak bir kasaba haline getirilmiştir.

---

¹⁰⁴ Zeki Arıkan, **1821 Ayvalık İsyanı**, s. 559

¹⁰⁵ Doğan Aka, a.g.e., s.30

¹⁰⁶ Ahmet Yorulmaz, a.g.e, s. 64

II- 20. YÜZYILDA AYVALIK'TAKİ GELİŞMELER

A-YUNAN YAYILMACILIĞININ GÜÇLENMESİ

Yunan Devleti'nin kuruluşundan 1922 yılına dek, ülkenin kalkınma politikasının ana maddeleri arasında yeni devletin otoritesinin sağlamlaştırılması, devletin ve kamu kuruluşlarının modernleştirilmesi ve Yunan nüfusunun yoğun olarak yaşadığı bölgelerin ülke topraklarına katılması vardı. Yunanlılar'ın yitirmiş oldukları toprakları geri alma arzusu bu dönem boyunca ve sonrasında devam eden büyük bir projeydi¹⁰⁷. Yunan toplumunda var olan “Megali İdea” düşüncesi özellikle Venizelos döneminde ivme kazanmaya başladı. Elefteros Venizelos, 5 Eylül 1910 tarihinde “Liberal Parti”yi kurdu ve aynı yıl içerisinde 6 Ekim günü başbakanlığa getirildi. Venizelos, Yunan çıkarlarının İngiltere ile korunacağına inanıyordu ve Megali İdea'nın gerçekleşmesi için İtilaf Devletleri'nin yardımına bel bağlamaktaydı¹⁰⁸. Yunanistan, topraklarını Osmanlı Devleti'nin aleyhine genişletmeyi hedeflemekteydi.

Venizelos'un Megali İdea programında güney Bulgaristan, kuzey Epir(Güney Arnavutluk), On iki Ada, Kıbrıs, İzmir ve havalisi, doğu Karadeniz ile düşlediği Pontos ve İstanbul vardı¹⁰⁹. Batılılar'ın “Grecia Irredentia” dedikleri bu sınır tanımayan ve yayılmacı görüş Yunan Devleti'nin, bütün zamanlar için, milli ve değişmez politikasını oluşturacak olan Megali İdea'nın iskeletiydi¹¹⁰. I. Dünya

---

¹⁰⁷ Thanos Veremis, “Yunan Devleti'nde Siyasi Süreklilikler ve Yeniden Düzenlemeler”, Ege'ye Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s. 73

¹⁰⁸ Murat Hatipoğlu, a.g.e, s. 55

¹⁰⁹ Murat Hatipoğlu, a.g.e , 59

¹¹⁰ Murat Hatipoğlu, “Elefterios Venizelos'un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea'nın Kazandığı Yeni Karakter”, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar) Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1986,s.457

Savaşı'nı büyük bir fırsat olarak gören Venizelos, Yunanistan'ın topraklarını genişletmesi konusunda ısrarlı bir tutum izlemekteydi.

Büyük devletler ve özellikle İngiltere ve Fransa kendi çıkarları doğrultusunda, Yunanistan'ın bu politikasını desteklemekteydiler. Yunanistan, 1913 yılında 18 Ekim - 24 Kasım tarihleri arasında Ege'deki tüm adaları ele geçirmiş durumdaydı. Söz konusu büyük devletler 14 Ocak 1914 tarihinde Gökçeada, Bozcaada ve Meis adası dışındaki bütün adaların Yunanistan'da kalmasını karara bağladılar¹¹¹. 23 Ocak 1915 tarihinde İngiltere Dış İşleri Bakanı Sir Edward Grey, İngiltere'nin Atina Büyükelçiliği'ne, Yunanistan'ın Müttefikler ile birlikte savaşa girmesi durumunda, Ege kıyılarından da toprak verileceğini belirten bir telgraf gönderdi¹¹².

Yunanistan bu olaydan cesaret alarak, hedeflerini genişletmeye başladı. Örneğin, Makedonya meselesini sürekli gündeme getirerek, bölgede Müslüman halka baskı uygulamaya başlamıştı. Bu tür nedenlerden dolayı, Anadolu'ya yoğun bir Müslüman göçü başlamıştı. Diğer taraftan, Osmanlı İmparatorluğu çevresinde bir Balkanlaşma süreci yaşanıyor, birçok ulus devletler kuruluyordu. Milli temele dayalı bu yeni devletler ülke içindeki Türk-Müslüman unsurları barındırmak istememekteydiler.

B-AYVALIK TEHCİRİ

I. Dünya Savaşı sırasında Osmanlı toprakları içinde de göç hareketleri yaşanmaktaydı. Gayri Müslim halk, savaş sırasında İtilaf Devletlerinin desteklerini alarak isyanlar çıkarmaktaydılar. Bu nedenle Osmanlı hükümeti ülke içindeki huzuru sağlamak amacı ile isyan eden halkları zorunlu göçe tabi tuttu.

Osmanlı Hükümeti, 1914 yılında Ayvalık'ın sadece bir bölgesinde göç uyguladı. Yerlerini terk eden Rumlar'ın yerine Rumeli göçmenlerini yerleştirdi. Bu olayın

---

¹¹¹ Bayram Bayraktar, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi**, s. 36

¹¹² Δημήτρης Κίτσικης, **Συγκριτική Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας Στον 20^ο Αιώνα**, s. 190

dışında kalan Ayvalık merkez ve Cunda (Alibey) adasında yaşayan Rumlar siyasal etkinliklerini Osmanlı Devleti aleyhine sürdürmeye devam ettiler. Osmanlı Devleti, tehcir edilen Rumlar'ın yerine Makedonyalı Osmanlı göçmenlerini yerleştirmişti. Ayvalık'a daha çok Boşnak muhacirleri yerleştirilmişti¹¹³.

Yunanistan'ın Makedonya bölgesinde Müslüman Türk halkına uygulamış olduğu politikaya karşılık olarak Osmanlı hükümeti misilleme politikasını izledi. Ayaklanan Rumlar el altından tespit edildi. İttihat ve Terakki Partisi, göç olayını valiler ve resmi görevlileri karıştırmadan yürüttü¹¹⁴.

Ayvalık'ın kuzeyinden Marmara'ya kadar 100.000 civarında Rum göç ettirildi . Bu olay Urla, Çeşme, Bergama ve Dikili Rumları'nı da etkiledi. Ancak, tehcir uygulaması Ayvalık'ın tamamını kapsamadı, sadece Ayvalık'ın içi ve Küçükköy yöresinden göçler oldu. Bu bölgeler Rumeli göçmenlerinin iskanı için uygun görülmüştü. 1912 ile 1914 yılları arasında Yunanistan'dan ayrılan 135.000 Müslüman Ege bölgesine yerleştirildi¹¹⁵.

Rum göç hareketleri, gerçek anlamda, 1914 ve 1917 yıllarında olmak üzere iki defa gerçekleşmiştir¹¹⁶. İkinci göç olayının uygulanma nedeni Ayvalık'ta Rumlar'ın kiliseyi de içine alan casusluk faaliyeti içinde olmasıdır. Bu faaliyetlere önderlik eden kişi Ayvalık Metropolitisi Grigorias'dı. İsyan, sadece Ayvalık ile sınırlı kalmamış Cunda Adası'na da sıçramıştı.

22 Teşrinisani 1915 tarihinde Cunda Adası'nda gönüllü birlikler, Türk kuvvetleri ile şiddetli çatışmaya girmişlerdi. İsyan, Türk birlikleri tarafından bastırılmış. Bunun sonucu olarak Psikopos Fotios ve ahali İngiliz gemileri ile kaçmak durumunda kalmışlardı¹¹⁷. I. Dünya Savaşı boyunca İngilizler, Rum halkı sürekli kışkırtmışlardır.

---

¹¹³ Bayram Bayraktar, a.g.e, s.78

¹¹⁴ Tarık Zafer Tunaya, Siyasi Partiler III, İstanbul, 1989, s. 457

¹¹⁵ Harry J. Psomiades, **The Eastern Question: The Last Phase, Institute For Balkan Studies, Salonika, 1968,s.68**

¹¹⁶ Bayram Bayraktar, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Ayvalık Tarihi, s.57

¹¹⁷ DEÜ Arşivi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi, Yorgo Sakkari, *Ayvalık Tarihi*, (Çev: Macit Uygur), basılmamış daktilo metin, s. 82

Osmanlı İmparatorluğunun son dönemlerinde ve Mütareke yıllarında Rum-Ortodoks din adamlarının yıkıcı faaliyetler ve işgal güçlerini destekleyen tavırlar içinde oldukları gözlenmiştir. Venizeolos'un fikirleri Anadolu Rumlar' tarafından benimsenmeye başlamıştır. Batı Anadolu Rumları kendilerini fanatik Venizelosçu olarak tanıtmakla kalmadılar, I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletlerine ajanlık yaptılar¹¹⁸ Bu tür nedenlerden dolayı ikinci bir tehcir kararı verildi. Ayvalık'ta 1917 yılı Mart ayında uygulanan toplu göç olayı sonunda Ayvalık Rumları, Balıkesir, Susurluk, Kepsut ve Sındırgı'ya gönderilmiştir¹¹⁹. İkinci tehcirde Rumlar, sadece Balıkesir ve çevresine göç ettirilmişlerdir. Yolculuk sırasında herhangi can kaybı veya kıyım olmamıştır¹²⁰. Balıkesir bölgesinde bulunan Rumlar savaşın bitişine kadar bu bölgede kalmışlardır. Yunanistan'a, adalara ve Anadolu'nun iç bölgelerine sürülen Rumlar ancak mütarekeyi izleyen günlerde Ayvalık'a geri dönmeye başlayabilmişlerdir.

Birinci Dünya Savaşı'nda, İttifak Devletleri arasında yer alan Osmanlı Devleti kaybeden tarafta yer almış ve savaş sonunda çok ağır bir antlaşma ile karşı karşıya kalmıştı. Bu antlaşma ile, Osmanlı İmparatorluğu'nun sonu gelmiş ve diğer devletlerce Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılma sürecine girilmiştir.

---

¹¹⁸ Arnold Toynbee, a.g.e, s.143-144

¹¹⁹ Aynı arşiv, s.85

¹²⁰ Arnold Tpynbee, a.g.e., s.143

III-MÜTAREKE DÖNEMİ VE AYVALIK'IN İŞGALİ

I. Dünya Savaşı sonunda, 30 Ekim 1918 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile İtilaf Devletleri arasında Mondros Mütarekesi imzalandı. Bu antlaşmanın şartları oldukça ağırdı ve özellikle 7. madde işgali İtilaf Devletleri açısından meşru kılıyordu.

Mondros Antlaşması imzalanır imzalanmaz, İtilaf Devletleri, Anadolu ve Rumeli'de kendilerine yandaş bulmakta gecikmediler; özellikle Rumlar Mütareke'yi takip eden günlerde, başta İstanbul olmak üzere Ege, Rumeli ve Doğu Karadeniz'deki yerleşim bölgelerinde taşkınlıklar yapmaya ve Türkleri taciz etmeye başladılar.¹²¹ Hatta, İstanbul Beyoğlu'nda Müttefik Devletlerin kazandıkları zaferin Rumlar arasında uyandırdığı sevinç ve neşe 23 Kasım 1918 tarihinde Britanya kıtalarının şehre girmeleri sırasında doruğa ulaşmıştı.¹²² Benzer durum diğer yerleşim yerlerinde de görülmekteydi.

Yunanistan Başbakanı Elefteros Venizelos, bu gelişmeleri, Megali İdea'nın gerçekleşmesi için bir fırsat niteliğinde görmekteydi. Yunanistan Türkiye'ye kaşı irredentist(yayılmacı) politikasını hayata geçirmek istiyordu. 4 Kasım'da ilk İngiliz Harp Gemisi İzmir limanına girdiği zaman Rumlar Yunan bayrağı ve Venizelos'un resimlerini taşıyarak caddelerden geçtiler¹²³.

İtilaf Devletleri, 1918 senesinin Ocak ayında Paris Barış Konferansında bir araya geldiler. Üç büyükler; Wilson, Lloyd George ve Clemenceau, Türkiye konusunu aralarında detaylı bir şekilde görüştiler. İngiltere, Arap Bölgeleri'nin büyük bir kısmını ele geçirmişti. İngiltere, Yakın Doğu'daki var olan askeri gücüne dayanarak Fransa ve İtalya ile, 1916 ve 1917 yıllarında yapılan gizli bölüşme anlaşmalarında bu devletlere sözü verilen bazı şeyleri pazarlık konusu yapmaya

---

¹²¹ Murat Hatipoğlu, **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı**, s. 76

¹²² Gothard Jaeschke, **Kurtuluş Savaşı ile ilgili İngiltere Belgeleri**, s. 49

¹²³ Gothard Jaeschke, a.g.e. , s.64

kararlıydı. Özellikle 17 Nisan 1917'deki St. Jean de Maurienne Anlaşması'yla Antalya, Menteşe (Muğla) Sancağı ve Konya'nın büyük bir kısmı, İzmir ve kuzeyindeki nüfuz bölgesi İtalyan toprakları olarak tanınıyordu.¹²⁴ Lloyd George, Fransa ve İtalya'nın asıl Türk yurdunda (Anadolu) etkinlik kazanmasını önlemek istiyordu¹²⁵. Bu nedenle Lloyd George, İtalyanlar'ın isteklerini daraltmak için, Trakya'nın ve İzmir'in Yunanistan'a verilmesi konusunda, Başbakan Venizelos'un öne sürdüğü istekleri uygun buluyordu.

Lloyd George, kişisel bir Helen hayranlığının yansısı, İngiltere'nin Ege'de sahip olacağı denetim için Yunanistan'ı müstakbel bir vekil olarak değerlendiriyordu. Amerika Başkanı Wilson da baştan beri Türk karşıtlığını sürdürerek, Yunanistan'ın İzmir'deki etnik taleplerinde haklı olduğuna inanıyordu¹²⁶. Yunanistan İtilaf Devletleri'nin emelleri için biçilmiş bir kaftandı. Yunanistan, özellikle İngiltere'nin Doğu Akdeniz'de izlediği stratejide önemli bir yere sahipti.

I. Dünya Savaşı sonucunda ABD Başkanı Woodrow Wilson 14 maddelik Barış İlkelerini deklare etmişti. Venizelos, İngiliz dostluğunun güvencesi ile başkan Wilson'un I. Dünya Savaşı sonunda duyurduğu "self-determination-ulusların kendi kaderini saptama hakkı" ilkesine dayanarak Paris'te girişimlerde bulundu.¹²⁷ Venizelos, bu maddenin Yunanistan açısından değerlendirilmesi için yoğun bir çaba harcadı.

Bununla beraber İngiliz Vickers adlı silah fabrikasının sahibi olup Yunanistan'ın 1919-1922 yılları arasındaki "Küçük Asya Harekatı"ını finanse edecek olan Muğla doğumlu Yunan asıllı Basil Zaharoff Lloyd George ve

---

¹²⁴ Yuluğ Tekin Kurat, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Paylaşılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986, s.20

¹²⁵ Johannes Glasneck, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye**, Onur Yayınları, Ankara, 1976, s. 89

¹²⁶ Paul C. Helmreich, **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye'nin Taksimi**, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1996, s. 74

¹²⁷ Seçil Akgün, **Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e kadar)**, Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1986,s.243

Clemenceau üzerinde etkisi fazlaydı¹²⁸. Zaharoff Yunan Ordusu'nun savaşa girmesi konusunda masraftan kaçınmadı.

Sonunda, 6 Mayıs 1919'da söz konusu büyük devletlerce, İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesine karar verildi. Bu işgalin sınırlarından söz edilmemişti. 15 Mayıs'taki işgalden sonra, 19 Mayıs'ta, Paris'teki Yüksek Konsey işgal sınırını "İzmir Sancağı ve Ayvalık Kazası" olarak belirledi¹²⁹. Ayvalık kasabasının da işgal edilmesi, 6 Mayıs 1919 tarihinde Paris Konferansı'nda da kararlaştırılmıştı. Bu konu 21 Mayıs 1919'da Venizelos tarafından İzmir Olağanüstü Komiserliği'ne gönderilen bir yazıyla uygulamaya geçirilmek isteniyordu.¹³⁰

Yunanistan'ın İzmir'i işgali, aslında beklenmedik bir olay değildir. İzmir ve çevresindeki Rumlar bu işgali aylardır beklemekteydiler. Yunanistan'ın sistemli bir politika ile bu işgali uzun süredir hazırladığı görülmekteydi. Rum çetelerinin faaliyeti, Ege adalarına Rumlar'ın geri dönüşü ve yerli Rumlar'ın taşkınlıkları vb. işgalin habercileri sayılabilir¹³¹. Çete olayları sayesinde Rum nüfusta da artış görülmüyordu. 19 Şubat 1919'da Ayvalık da gösteri yapan Rumlar, bir hapishaneyi basarak 60 Rum tutukluyu serbest bıraktırdılar¹³². Rumlar'ın bu tür taşkınlıkları işgal döneminde daha da doruğa çıkacaktı.

Ayvalık kasabası İzmir'in işgaline takaddüme eden günlerde, Livanın en çok üzerinde durduğu yerdir. Yunan Salib-i Ahmer Heyet, sıfatını takınarak Ayvalık'a gelmiş ve yerleşmiş bulunan Yunan zabıtları, gerçek anlamda Yunan Ordusu'nun öncüsü niteliğindedir. Ayvalık Rumları, livaca Yunan taraftarlığı ile tanınan İngiltere hükümetinin Ayvalık mümessili Hadkinson'dan kuvvet ve cesaret

---

¹²⁸ Δημήτρης Κιτσίκης, Συγκριτικής Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας Στον 20^ο Αιώνα, Αθήνα 1990, s.204

¹²⁹ Murat Hatipoğlu, a.g.e., s. 92

¹³⁰ Bayram Bayraktar, a.g.e., s. 113

¹³¹ Doğan Avcıoğlu, Mili Kurtuluş Tarihi, s.19

¹³² Türk İstiklal Harbi, II. Cilt, Batı Cephesi, I. Kısım (TİH/I), Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.49

almaktaydılar¹³³. Geniş bir mntıkaya sahip olan kasabada zabıta kadrosu ihtiyacın oldukça altındaydı.

İzmir'in işgal edildiği gün, 15 Mayıs 1919 tarihinde, Helli adındaki bir Yunanistan torpidosu Ayvalık limanından ayrılmıştı. Torpido 20 Mayıs günü yeniden Ayvalık limanına yaklaştı. Beraberinde, deniz ve piyade ek kuvvetleri taşıyan bir gemi de getirmişti¹³⁴. Ayvalık'taki Rum halk da gelen askerleri coşku ile karşıladı.

Yunan İşgal kuvvetleri komutanı Albay Zafiryo 8. Girit Alayı'na bağlı iki piyade bölüğünü, Binbaşı Vlasos ve bir jandarma takımını da bir yüzbaşı komutasında "Euperuhi" gemisi ile Ayvalık'a işgal için gönderdi.¹³⁵

Yunanlılar, İzmir'den ülkenin içlerine doğru ilerlemek istediklerinde, köylü direnişinin bütün ağırlığını herkesten önce duydular. Ayvalık'tan Bergama, Ödemiş, Nazilli ve Aydın'a kadar 40.000 kişilik milis güçleri ile karşılaştılar. Yunanlılar'ın saldırılarını ilk olarak bu milis güçler durdurdu¹³⁶. Ayvalık'ta Yarbey Ali Bey (Çetinkaya) işgale karşı güvenliği sağlamaya çalışırken, sivil örgütlenmeyi de önemsiyor, yerli halkı saldırılara karşı koymaları yönünde örgütliyordu.

Ancak İngilizler'in desteği ve Osmanlı Hükümeti'nin işgaller karşısında kayıtsız kalışı sayesinde Yunan ordusu iç kesimlere doğru ilerlemeye başladı. Yunanlılar 25 Mayıs'ta Manisa'yı, 27 Mayıs'ta Aydın'ı, 29 Mayıs'ta Ayvalık'ı işgal etmişlerdi. Ayvalık'ın işgali ile ilgili olarak 29-30 Mayıs 1919 tarihli Milliyet İstiklal Savaşı gazetesinde şu haberler yer almaktadır:

"Yunanlılar, Ayvalık'a yeni yardım yolladı. Ayvalık'ın kolay kolay kendilerine teslim edilemeyeceğini anlayan Yunan Kumandanlığı dün yeniden takviyeler göndermiştir. Kasabanın işgali için toplanan Yunan Kuvvetleri dört piyade, bir ağır makineli tüfek bölüğü, bir jandarma takımı, bir topçu bataryasıdır.

¹³³ Hilmi Ergeneli, "1919 Ayvalık Savunması ile İlgili Anılar", Belleten , C.48, sayı: , Türk Tarihi Kurumu, Ankara, 1985, s.172

¹³⁴ Bayram Bayraktar, a.g.e, s.109

¹³⁵ **Türk İstiklal Harbi,II. Cilt, Batı Cephesi, I. Kısım (TİH/I)**, Genel Kurmay Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.99,100

¹³⁶ Johannes Glasneck, a.g.e. ,s. 93

Diğer taraftan, iki gündən beri limanda bulunan İngiliz Muhribi de ani bir kararla ayrılmıştır. Hareketinden önce muhrip kumandanı İngiliz subayı “ Amiral Kaltrop’tan aldığı emir üzerine sizleri baş başa bırakıyorum.” demiştir.

Son takviyelerin gelmesi üzerine bu sabah Yunan çıkarmasının başlaması beklenmektedir. Son takviyelerin gelmesi üzerine bu sabah Yunan çıkarmasının başlaması beklenmektedir.

Hava aydınlanmadan bir Yunan birliği Sıçan Adası’na çıkarma yapmış, karanlıktan yararlanarak Ayvalık’ın kuzeyindeki tepeleri ele geçirmiştir. 172. Alay Komutanı Yarbay Ali’nin sevk etmiş olduğu müfreze üstün kuvvet karşısında geri çekilmiştir. Haftalardan beri limanda durmakta olan Yunan Kızılhaç Gemisi vasıtası ile Rumlar silahlandırılmıştır ve esas Yunan çıkarması ilk aydınlıkta limana yapılmıştır. İlk çarpışmalardan sonra Yarbay Ali mevcudu 500 kişi bile olmayan birliklerini Kozak Nahiyesine çekmiştir.

Aynı tarihlerde Atatürk, Erzurum’da 15’inci Kolordu Kumandanı Kazım Karabekir Paşa’ya yolladığı bir şifre telgrafında “İtilaf Devletleri’nin, Milli İstiklalimizi ve devletimizi idama mahkum etmekte oldukları anlaşılmıştır” demekte ve Türk Hükümeti’nin de yabancı kuvvetlerin elinde esir bulunduğunu, İstanbul şehrinin de işgal altında olduğunu bildirmektedir. Mustafa Kemal Paşa, Anadolu’daki devlet memurlarının itimat edilecek şahıslarla işbirliği halinde gizli olarak teşkilatlanmaları gerektiğini, mücadelede esas görevin askerlere düştüğünü ilave etmektedir. 9. Ordu Müfettişi, Rumlar’ın sahillere yavaşmaları ihtimaline karşı köylerin silahlandırılmasını, bu gibi sarkmaların yurdun içine doğru yayılması karşısında ateş ile mukabele edilmesini ve sahillerdeki depolarda bulunan silahların içeriye doğru kaçırılmasını istemektedir.”¹³⁷

İşgal sırasında Ali Bey’in kuvvetleri dışında İnzibat Bölüğü de bulunmaktaydı. Ancak İnzibat Bölük Komutanı Üsteğmen Fahri Bey ve birkaç er savunma esnasında şehit oldular.¹³⁸

¹³⁷ 29-30 Mayıs 1919, Milliyet İstiklal Savaşı Gazetesi, Derleyen: Ömer Sami Çoşar

¹³⁸ Hıfzı Erim, a.g.e, s.76

Yarbay Ali Bey, Ayvalık'ın işgalini 29 Mayıs 1919 tarihli raporunda şu şekilde bildiriyordu:¹³⁹

“Dün Yunan hükümetinin iki torpidosu ve iki nakliye gemisi hamil olduğu kuvve-i askeriyesi ile Ayvalık limanı haricine geldi ve demir attı. İngiliz mümessili ile bu kuvvetin komutanı görüşerek mumaileyh vasıtası ile Ayvalık'a işgale memuren geldiğini ve memuriyini mülkiyenin ibkasıyla yalnız kuvve-yi askeriyenin kan dökülmeye mahal kalmadan çekilmelerini hükümet-i mahalliyeye ve bize tebliğ eyledi. Bu sefer ihraç ve işgal hareketinin kat'i olduğunu anladım. Düşman kuvvetinin fazla olmasıyla beraber şehrin vaziyeti nazarı dikkate alınarak işgale müdafaa ve mukabele etmek üzere tertibat aldım. Ve bundan indeliktiza Kozak Nahiyesine doğru çekilmeyi esas ittihaz ettim. Şafak ile beraber şehirde müteşekkil Salib-i Ahmer efrat ve zabitanıyla şehre çıkarılmış olan Yunan askeri ile takviye edilmiş kuvvetle müsademe başladı Düşmanın asıl büyük ihracı kasabanın şimaline yapmakta olduğu görülmüyordu. Bu ihracın hitamı ile beraber yandan sağ cenahımıza bir tesir icrası suretiyle kuvvetimizi geri atmak ve müsademeyi şehrin haricine sevk etmek istedikleri görüldü.

Bu hal karşısında öğleye kadar bazen hafif bazen şedit ateş devam etti. Alayın erleri ve subayları tamamı ile vazifesini yaptı. Ma'ruz istikamete, zeytinliklere çekilme zamanı geldi. Ve o suret ile çekildik. Zeytinlikler üzerinde ahz-ı mevki olundu. Şu suretle Ayvalık sükut etmiş oldu, bundan sonra düşman üzerimize gelmedi. Ve şehrin üzerindeki sırtları işgal ve iktifa eyledi. Tarafımızdan kıymetdar bir subayla birkaç mecruh var. Diğer tarafın da herhalde fazlaca zaiyatları olduğu muhakkaktır. Şehir dahilinde ancak birkaç Osmanlı memuru ve Müslüman kalmıştır. Diğerleri kamilden çekilmiştir. Berveçh-i maruz temas muhafaza edilmektedir. Karargah, Muratili nahiyesine nakledilmiştir. Maalesef şimdiye kadar mıntıkam dahilinde bulunan Edremit, Burhaniye ve Bergama kazalarından hiçbir şekil ve suratle kuvvetle muavenet icra için teşebbüslerime karşı ihmal ve taallül ile mukabele gördüm. Şimdilik bu kuvvetin askeriye ve gerekse tedarik edilmeye başlanan gönüllü milli kuvvetler ile vaziyeti muhafaza ve işgalin tevessüünü men ve

¹³⁹ Ergeneli, Ayvalık Savunması” ...s. 96-102

Ayvalığı tazyik altında tutmak esasını takip ettik ve edilecektir. Mevad-ı askeriyyeden bir miktar erzaktan başka Yunanlıların eline bir şey geçmemiştir.

Muhaberenin şimdilik Burhaniye kazası vasıtasıyla yapılacağı maruzdur”

Şehirdeki Türk halk çoğunlukla Gömeç’e çekildi. Bazı aileler kaymakamın ve İngiliz temsilciliğinin koruması altında kaldılar¹⁴⁰. Ayvalık, Kaymakamı işgal sırasında pasif bir politika izlemiş ve kişisel güvencesini İngilizler’e bağlamıştı. Kaymakam, İstanbul Hükümeti’nin izlediği politika doğrultusunda hareket etmekteydi. Her ne kadar işgalin meşru olmadığını belirtse de, yurt savunması yapan gönüllü birlikleri direnişten caydırmaya çalışıyordu Çözümü Avrupa’dan bekliyordu¹⁴¹

Yarbay Ali Bey’in raporunda belirttiği gibi Ayvalık savunmasına yöre halkı yeterli oranda ilgi göstermemişti. Ancak bu direniş, yörede ulusal kenetlenmenin oluşması için önemli bir başlangıç niteliğindedi.

Atatürk, Yunanlılar İzmir’e asker çıkardıklarında, İzmir’de Nadir Paşa’nın 17. Kolordu Komutanı olduğunu ve 56. Tümenin bir alayının, savaşa sokulmadan ve onur kırıcı davranışlar altında Yunanlılar’a teslim edildiğini, aynı tümenin öbür alayının Yarbay Ali Bey komutasında Ayvalık’ta bulunduğunu anlatarak Söylevinde şunları belirtmiştir¹⁴².

“Ali Bey, Yunan Kuvvetine karşı 28 Mayıs 1919’da savaşa girişti. Bugüne kadar, Yunan Birlikleri hiçbir yerde ateş ile karşılaşmamıştı. Tam tersine, kimi kent ve kasabalar halkı korkutulmuş ve İstanbul hükümetine buyruklarına uyararak, büyük görevliler başta olmak üzere Yunan birliklerini özel kurullarla karşılamışlardı. Ali Bey’in Ayvalık Bölgesi’nde savaş cephesi kurması üzerine, yavaş yavaş Soma, Akhisar ve Salihli’de ulusal cephele kurulmaya başlamıştı.”

Ali Bey’in çabaları, Ayvalık kıyı şeridinde halkın direnişlere aktif olarak katılmasına önderlik etmiştir. 28 Mayıs’ta Ayazment (Altınova), Murateli, Gömeç,

---

¹⁴⁰ Bayram Bayraktar, a.g.e, s. 121-122

¹⁴¹ Hilmi Ergeneli, a.g.e, s.203-204

¹⁴² Söylev, Yayına Hazırlayan Dil Derneği, 2005, Ankara, s. 124

Burhaniye, Kozak ve civar köylerden gönüllüler toplanmaya başlamıştır¹⁴³. Haziran ayında 150 kişilik bir milis kuvveti oluşturan Ali Bey 3 yedek subayı, komutanlığa vermiştir. Milis kumandanı Ayazmentli Niyazi Bey olmuştur. Bu olay Balıkesir’de Kuvay-ı Milliye’nin kurulmasında etkili olmuştur.

Ayvalık Cephesi’nin güçlenmesinde Ayvalık Kaymakamlığı’nı vekaleten yürütecek olan Salim Bey’in (Özdemiroğlu) etkileri oldu. Burhaniye ve Edremit’te “Hareketi Milliye” teşkilatları kurulmakta ve Balıkesir’de “Hareket-i Milliye Heyet-i Merkeziyesi” koordineli bir biçimde çalışmaktaydı.¹⁴⁴

Halkın, askerinin, efelerin oluşturduğu bu direniş hareketinin ortak noktası vatan savunması ve Türklük duygusu olmuş¹⁴⁵ ve Ayvalık’tan Denizli’ye uzanan milli cephenin doğmasına zemin hazırlamıştır. Bu cepheyi oluşturan kuvvetlere dar anlamda Kuvay-ı Milliye denilebilir.

Yerel direnişlerle başlayan Milli Mücadele, Mustafa Kemal Atatürk’ün önderliğinde başlayan Kurtuluş Savaşı ile sona ermiştir. 26 Ağustos 1922’de başlayan Büyük Taarruz 30 Ağustos’ta Türk ordusunun zaferi ile sonuçlanmıştır. 9 Eylül 1922’de Türk Ordusunun İzmir’e girişi ile Ege kıyısında, Yunanlılar açısından büyük bir panik yaşanmıştır. İzmir’den başlayarak Ayvalık ile Edremit kıyılarını çevirmek ile görevli 2. Süvari Tümeni, Dikili yolu üzerinde 14. Tümene yetişerek 14 Eylül günü saat 14.30’da Dikili’ye girmiş ve 2. Süvari Tümeni aynı gün akşamüzeri Altınova’ya doğru hareket etmiş, geceyi burada geçirdikten sonra 15 Eylül 1922 tarihinde öğle saatlerinde Ayvalık’a girmiştir¹⁴⁶. Yunan Ordusu’nun yenilgisi ve işgal ettiği topraklardan ayrılmaya başlaması, Türkiye’de yaşayan Rumların da kaderinde etkili oldu.

Böylece, Türkiye ulus devlet niteliği kazanarak bağımsızlığını elde etmiş oldu. Venizelos’un “Megali İdea” düşüncesi amacına ulaşamamış, Gayri Müslim

---

¹⁴³ Sebahattin Selek, Anadolu İhtilali, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973, s. 248

¹⁴⁴ Hilmi Ergeneli, a.g.m., 219

¹⁴⁵ Ergun Aybars, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, s. 131,

¹⁴⁶ Hıfzı Erim, Ayvalık Tarihi, s.100

azınlıklar Türkiye'yi terk etmeye başlamışlardır. Özellikle deniz kıyısında bulunan kentler mülteci grupları ile dolmaya başlamıştır.

Aynı durum savaşı kaybeden Yunanistan'da, Müslüman Türk vatandaşları için de geçerliydi. Özellikle savaşı ağır bir yenilgi ile kaybeden Yunanistan'da, Müslüman halka karşı yoğun baskılar gün geçtikçe artıyordu. Her iki ülkede yaşanan nüfus hareketlenmeleri Lozan Antlaşması'na doğru giden sürecin başlamasındaki etkenlerden biri olmuştur.

IV-LOZAN BARIŞ ANTLAŞMASI VE NÜFUS MÜBADELESİ

A-LOZAN BARIŞ KONFERANSI VE AZINLIKLAR SORUNU

Kurtuluş Savaşı'nın sona ermesi ile beraber 11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalandıktan sonra Lozan Barış görüşmelerine giden yolun önü açılmış oldu. İsviçre'nin Lozan kentinde bir barış anlaşması hazırlamak üzere görüşmeler başladı. Lozan Barış Konferansı, Türkiye ile Batılı devletler arasında savaş ortamına son vermek amacı ile düzenlenmiş konferanstı. Bu görüşmelerde, siyasal sınırların yeniden belirlenmesinin yanında, ekonomik, siyasal ve hukuksal sorunların da çözümlenmesi gerekiyordu¹⁴⁷. Özellikle nüfus sorunu iki ülke açısından çözülmesi gereken bir meseleydi. Lozan Konferansı, İsviçre Devlet Başkanı'nın konuşması ile Casino de Montbenon'da 20 Kasım 1922'de başladı. Açılış sonrası toplantılar Hotél du Chateau d'Ouchy'de yapıldı

Görüşmeler sırasında resmi dil olarak Fransızca, İngilizce ve İtalyanca kullanıldı.¹⁴⁸ Konferansa Yunanistan ve Türkiye'nin yanı sıra Büyük Britanya, Fransa, Japonya, Amerika, Romanya ve Yugoslavya katıldı. TBMM Hükümeti adına Türkiye'yi İsmet Paşa, Rıza Nur Bey ve Hasan Bey temsil etmişlerdir.

Lozan Konferansı iki aşamada gerçekleşti. Görüşmelerin birinci kısım 20 Kasım 1922 ile 4 Şubat 1923 arasında, İkinci kısım Nisan 1924 ile Haziran 1924 arasında sürdü. Antlaşmanın hükümlerinin netleştiği ilk kısımda Lord Curzon, ikinci kısmında İngiltere'nin İstanbul Büyükelçisi Horace Rumbold delegasyon başkanlıklarını yürüttüler.¹⁴⁹

Kurtuluş Savaşı sona erdikten sonra, Mustafa Kemal Atatürk önderliğinde ulusal nitelikte bir Cumhuriyet rejimini benimseyen Türkiye Cumhuriyeti kurulmuştu. Türkiye bu sefer galip ülke sıfatı ile konferansta yer almaktaydı. Bu yeni devletin meşruiyetinin uluslar arası platformda da tanınması için Lozan önemli bir fırsattı.

---

¹⁴⁷ Kemal Arı, **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923-1925)**, s. 15

¹⁴⁸ R., B. Mowat, **A History of European Diplomacy**, New York, Longman & Co., 1927, s. 298

¹⁴⁹ R.B. Mowat, **a.g.e.**, s.299

Lord Curzon'un başkanlığında toplanan Konferansta ilk iş olarak İtüzük Tasarısı görüşüldü. İtüzük Tasarısının beşinci maddesi gereğince konferansı tertipleyen devletlerin delegelerinin başkanlığında 3 komisyon kuruldu. Bu komisyonlar:

- I. İngiltere Başkanlığında Arazi ve Askerlik Komisyonu
- II. İtalya Başkanlığında Yabancılar ve Azınlıklar Komisyonu
- III. III. Fransa Başkanlığında Maliye ve Ekonomi Komisyonu¹⁵⁰.

Mübadele konusunun içine dahil olacağı azınlıklar meselesi Lozan Konferansı iç tüzüğünün 5. maddesine göre İtalya'nın başkanlığındaki komisyonda görüşülecekti. Ancak bu konu Lord Curzon'un başkanlık ettiği Askerlik Komisyonunda tartışılmaya başlandı. Lord Curzon, azınlıklar konusunda kendi görüşlerini beyan etti.

13 Aralık 1922'de Arazi ve Askerlik Komisyonu'nda azınlıklar konusunda sert tartışmalar yaşanmıştı. Bu toplantı sonucunda Azınlıklar Alt Komisyonu kurulması karara bağlanmıştı. 14 Aralık 1922 tarihinde ilk toplantısını yapan Azınlıklar Alt Komisyonu'na İtalyan Montagna oybirliği ile başkan seçildi. Bu komisyonda Türk tarafını Dr. Rıza Nur Bey ile danışmanlarından eski nazır Mustafa Şeref ve Mülkiye Müfettişi Şükrü Bey temsil etmişlerdir¹⁵¹.

Lozan görüşmelerine gitmeden önce İsmet Paşa ve Türk Heyeti ile yapılan Bakanlar Kurulu toplantısında heyete 14 maddelik talimat verilmişti. Talimatnamenin 9. maddesi doğrultusunda "Ekalliyetler: esas mübadeledir." ibaresi söz konusuydu¹⁵². Bu madde, Türk Heyeti'nin, görüşmeler sırasında azınlık meselesi ile izleyeceği politikanın habercisi idi.

---

¹⁵⁰ Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler (Çev. S.L. Meray) , Takım: I , Kitap:I,II, AÜSBF yay. 1969, s.13

¹⁵¹ , Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler (Çev. S.L. Meray) , Takım: I , Kitap:II, 1969, s.151

¹⁵² Ayhan Aktar, **Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi'nin İlk Yılı, Eylül 1922-Eylül 1923** , Yeniden Kurulan Yaşamlar, 1923 Türk-Yunan Mübadelesi, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2005, s. 48

Türkiye, Misak-ı Milli'den asla taviz vermedi, bu politika doğrultusunda diplomatik stratejisini belirledi. Türk heyeti kazanılan askeri başarıya, yeni bir diplomatik başarı elde etme hedefi Lozan'da bulunmuştu. Esas aldıkları en önemli olay Mudanya Mütarekesi idi. Bağımsızlık Savaşını başarıyla yürütmüş olan TBMM Hükümeti, Lozan'da bir devlet olma kimliğini kabul ettirme savaşı vermiştir. Kapitülasyonlar ve Osmanlı borçlarının tasfiyesi konuları, görüşmeleri zaman zaman sertleştirmiş ve özellikle Kapitülasyonların devamı konusundaki Müttefik Devletlerin ısrarı, Lozan görüşmelerini üç ay kesintiye uğratmıştır.

Kurtuluş Savaşı öncesi ve süresince Türkiye ve Yunanistan'da yoğun nüfus hareketleri görülmekteydi. Bu süreç boyunca Türkiye ve Yunanistan'da yönetsel boşluklar oluştu, toplumsal dengeler altüst oldu¹⁵³. Başkomutan Mustafa Kemal Atatürk'ün önderliğindeki Türk Ordusu'nun zaferi sonrasında Yunan ordusu geri çekilmeye başlamıştı. Türkiye'de sahil kentlerine Rum göçmenler yığılmaktaydılar. Amiral Mark Bristol 13 Eylül 1922 tarihli ilk raporunda Ege kıyılarına doluşan Rum sayısının 300.000 olduğunu belirtmişti¹⁵⁴.

Lozan Görüşmelerinde söz konusu nüfus hareketleri, uluslar arası boyutta ele alınmaya başladı ve yapılan görüşmelerde bu mesele ile ilgili çözüm yolu arayışına gidildi.

Milletler Cemiyeti, barış görüşmelerinden önce, Norveçli Dr. Fridjorf Nansen'i nüfus akışı sonucu ortaya çıkan yeni görüntüyü yerinde incelemekle görevlendirdi. Nansen, her iki ülkeyi de ziyaret ederek ilgili kişilerle görüştü; çözüm yolları üzerinde onlarla tartıştı. Nansen, Türk Hükümeti'ne üç öneride bulunmuştu; birincisi her iki ülkedeki azınlıkların mübadele edilmesi, ikincisi İstanbul'daki Rumlar'ın değişimin dışında tutulması, üçüncü öneri ise mübadelenin isteğe bağlı olmasıydı.

Yunanistan ve Türkiye'deki azınlıkların sorunları gün geçtikçe artarak sıkıntılar yaratıyordu Özellikle, Türkiye'de yaşayan Rum azınlık, Mütareke zamanında işgalci güçlerin yanlarında yer almışlardı. Yoğun bir Rum nüfus,

---

¹⁵³ Kemal Arı, a.g.e. ,s.7

¹⁵⁴ Ayhan Aktar, a.g.m., s. 54

Yunanistan'a geçmekteydi. Venizelos, Nansen'e Yunanistan'da karşılaşılan yer sorununu işaret ederek, önlem olarak oradaki 350.000 Türk'ün Anadolu'da Rumlar'dan boşalan yerlere nakledilmesinin sağlanmasını talep etti.¹⁵⁵ Yunanistan'da yaşayan Müslüman azınlık ise yerli Yunan halkı tarafından sürekli rahatsız edilmekteydi.

Yunan delegasyonu Yunanistan'a göç etmiş olan Rumlar'ın Türk topraklarına geri dönme taleplerini gündeme getirmekteydi. Türk temsilciler, bu durumu Türkiye'nin homojen bir yapıya kavuşturulması için fırsat bilerek, hiçbir Rum ve Ermeni'yi Türkiye'ye almamak kararında olduklarını, bunun Türkiye'yi ileriki bir zamanda bölmesinden çekindikleri Yunan irredentizminin doğal sonucu olarak gördüklerini belirttiler¹⁵⁶

Yunanistan'daki Türk azınlığı ile Türkiye'deki Rum azınlık üzerinde bazı araştırmalar yapmak üzere gittiği Yunanistan ve Türkiye'den dönmüş olan Dr. Nansen, mübadele uygulamasının göçmenler en makul çözüm olacağını belirtmiş ancak yapılacak Mübadelenin zorunlu değil isteğe bağlı olarak gerçekleştirilmesini önerdi. Yunanlı delegeler de aynı fikirdeydiler¹⁵⁷. Ancak, her iki ülke başkanları farklı öneriler sunmaktaydılar.

Mübadele olgusu öncelikle Balkan Savaşları sonrasındaki diplomatik görüşmelerde telafuz edilmeye başlamıştı. 29 Eylül 1913 yılında imzalanan İstanbul Antlaşması, aynı sene imzalanan Atina antlaşması ile "isteğe bağlı göç" ilkesi çerçevesinde mübadele uygulaması hayata geçirildi¹⁵⁸. Bu modern nüfus değişiminin uygulandığı ilk uluslar arası antlaşmaydı. Yaklaşık 48.500 Müslüman Bulgaristan'dan Türkiye'ye, 46.700 Bulgar Trakya'dan Bulgaristan'a göç etti.

---

¹⁵⁵ Stephen Ladas, *The Exchange of Minorities*, Bulgaria, Greece and Turkey, The Mac Millan Co., New York, 1932, s.335

¹⁵⁶ Seçil Akgün, "Birkaç Amerikan Kaynağında Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu", Üçüncü Askeri Tarih Semineri, Türk-Yunan İlişkileri, (20 Temmuz 1974'e Kadar), Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1986, s. 249

¹⁵⁷ Mc Fie, A. L., *The End of The Ottoman Empire*, Longman, New York, 1998, s. 210

¹⁵⁸ Konsatantinos Svolopoulos, *Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine Giden Siyasal Süreç*, Kebikeç, sayı: 22, Ankara, 2006, s. 100

Bulgar ve Müslüman nüfuslarının takası isteğe bağlıydı¹⁵⁹. Bu antlaşmalarla, 1911-1912 Balkan Savaşları sonrasında Türkiye'nin Bulgaristan ve Yunanistan ile yaşadığı uyumsuzluklar çözüme kavuşturulmuştu. Ancak I. Dünya Savaşı'nın çıkması ile beraber bu iki antlaşmanın maddeleri tam anlamıyla uygulanamamış oldu.

Lozan'da göçün isteğe bağlı mı ya da zorunlu mu gerçekleştirileceği konusunda yaşanan uzun tartışmalar sonucunda, 30 Ocak 1923 tarihli sözleşme ve ek protokolle, zorunlu mübadele anlaşması imzalandı ve yasal yönden yürürlüğe girdi. Bu sözleşmeye göre Türkiye'de yaşayan Ortodokslar Yunanistan'a, Yunanistan'daki Müslümanlar Türkiye'ye yerleşeceklerdi. Zorunlu mübadele, 1 Mayıs 1923 tarihinden itibaren başlayacaktı. Mübadele İstanbul'da oturan Rumlar'ı ve Batı Trakya'da yaşayan Müslümanları kapsamayacaktı. Nüfus Mübadelesi Protokolü 19 maddeden meydana gelmekteydi.

Lozan Konferansı 23 Temmuz 1923'te sona erdi, Lozan Antlaşması'nın ve ek belgelerinin söz konusu ülkelerce onaylanması bir ay sonra gerçekleşti. Antlaşmayı, Türkiye 23 Ağustos 1923'te, Yunanistan tarafı 25 Ağustos 1923'te onayladı¹⁶⁰.

İmzalanan Mübadele Protokolü, Milletler Cemiyeti'nin bilgisi doğrultusunda ve sözleşmenin 11. maddesinde de belirtildiği gibi azınlıkların mübadelesini denetlemek, mallarına değer biçmek ve bu malları tasfiye etmek üzere Karma Komisyon'un (Muhtelit Mübadele Komisyonu) kurulmasını öngörmekteydi. Bu komisyon, 4 Türk üye, 4 Yunan üye, I. Dünya Savaşına katılmış ülkelerden 3 tarafsız üye ve savaşa katılmamış ülkelerden 1 üye'den oluşacaktı Nüfus Mübadelesinin 12. maddesi doğrultusunda Karma Komisyona geniş yetkiler verilmişti. Mübadilleri kimlerin belirleyeceği bu Karma Komisyona bağlıydı. Her iki ülke arasında gerçekleştirilecek nüfus akışını bu komisyon organize edecekti.

---

¹⁵⁹ Harry J. Psomiades, The Eastern Question,-A Study in Greek-Turkish Diplomacy, Institute For Balkan Studies, Θεσσαλονίκη, 1968, s.60

¹⁶⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre:II, İctima Senesi: I, cilt: I, Ankara, 1961, s. 282

Komisyunun en önemli yükümlülükleri, taşınabilir ve taşınmaz malların tasdik edilmesi, Anlaşmanın uygulanması ile ilgili yasal ve tüzel alanlar ile ilgiliydi.

Karma Komisyonun görevleri üç ana temelde ele alınabilir. Birincisi, göçün yönetimi, ikincisi mübadele kapsamı altındaki kişilere ait malların takdiri, üçüncüsü de bu malların tasfiyesiydi.

Karma Komisyon, 7 Ekim 1923'te toplanarak çalışmalarına başladı¹⁶¹. İşlerin daha kolay ve hızlı yürüyebilmesi için Karma Komisyon, kendi bünyesi içinde yapılanma yoluna gitti. Atina'da alt komisyonlar kuruldu¹⁶². Bir alt komisyon mübadele yöntemlerini belirleyecekken, bir diğeri göçmen mallarının tasfiyesi ile ilgili temel ilkeleri belirleyecekti. Diğer bir alt komisyon, ülkede yasalaşmayı Anlaşma ile uyumlu hale getirmek için alınacak önlemlerin çalışmasını yapmak ile yükümlüydü

Üç kişiden oluşan Komisyon'un başkanlığını bağımsız üye sıfatı ile İspanyol General Dulara üstlenmişti. Diğer üyeler ise, Türkiye adına Tevfik Rüştü Bey ve Yunanistan adına da Mösyö Pappas'tı¹⁶³. Karma Komisyon, mübadelenin işleyiş ve uygulanış sürecini yerinde izliyordu, mübadelenin uygulandığı her iki ülkede de gözlemlerde bulunmaktaydı.

Karma Komisyon'un merkezi 8 Ekim 1923'ten 21 Haziran 1924'e kadar Yunanistan'ın Atina şehrindeydi. Bu tarihten sonra merkez İstanbul'a taşınmış, tasfiye edilene kadar da orada kalmıştır¹⁶⁴. Kurulduğu tarih olan Ekim 1923'den kaldırıldığı tarihe kadar Karma Komisyonun toplam harcamaları yaklaşık 4.000.000 Dolar olarak hesaplanmıştır.¹⁶⁵ Karma komisyonun mübadele süresi boyunca ne derecede başarılı oldukları sürekli tartışma konusu olmuştur.

---

¹⁶¹ Mesut Çapa, Hilal-i Ahmer, s.242

¹⁶² Stephen Ladas, The Exchange of Minorities, s.365-366

¹⁶³ Kemal Arı, Büyük Mübadele, s.71

¹⁶⁴ Mihri Belli, a.g.e, s.27-28

¹⁶⁵ Mihri Belli, a.g.e., s.53

B-NÜFUS MÜBADELESİNDE TÜRKİYE

Kurtuluş Savaşı'ndan sonra kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus devlet esasına dayanmaktaydı. Türkiye Cumhuriyeti, Lozan Antlaşması ile beraber sadece sınırlarını belirlemekle kalmayıp, Nüfus Mübadelesi Sözleşmesi ile demografik yapısını oluşturmaya başlamıştı.

Devlet örgütlenmesini yeni oluşturan Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin gündeminde mübadele önemli bir yer edinmişti. Mecliste, mübadele konusunda bir vekalet mi yoksa müdüriyet mi kurulsun tartışmaları söz konusu idi. Balkan Savaşları nedeni ile Türkiye'ye yönelik gerçekleşen göçler nedeni ile 30 Nisan 1913'te İskan Muhacirini Nizamnamesi çıkarıldı. Ayrıca, aynı konu ile ilgili olarak Muhacir ve Aşayir Müdüriyeti Umumiyesi kuruldu ve İskan Muhacirini Nizamnamesi çıkarıldı. Daha önce, 8 Eylül 1916'da Balkan Harbi sonrasında göç edenlere yapılacak yardım ile arazi ve emlak dağıtımına ilişkin geçici bir kanun çıkarılmıştı¹⁶⁶. Bu tür kanunlar önemli bir deneyim olsa da ancak bu defa durum daha ciddi boyutlarda idi. Hatta, geçmişte göç olayını doğrudan yaşamış olan Tunalı Hilmi Bey, hükümeti, var olan muhacirlerin artan sorunları ile ilgilenecek bir bakanlığın yeni muhacirler gelmeden önce acilen oluşturulması gereği konusunda bir kanun teklifinde bulunmuş, ancak birkaç kez rededilmişti¹⁶⁷. Ancak, Kütahya Mebusu Recep Bey (Peker) ile İzmir Mebusu Mustafa Necati, Tunalı Hilmi'yi ve onun önerisini destekleyen konuşmalar yaptılar. Mustafa Necati söz konusu öneri hakkında şunları söylüyordu:

*"Bugün pek sefil kalan iki-üç milyon halkın dertlerini dinleyecek, şikâyetlerini istima edecek, onlara lâzım gelen şeyleri bulacak bir makama ihtiyac-ı kat'i vardır.. Binaenaleyh, Hilmi Bey'in İmar ve İskan Vekâleti teşkili hakkındaki teklifinin ehemmiyetle nazar-ı dikkate alınması lazım gelir"*¹⁶⁸

---

¹⁶⁶ İlhan Tekeli., "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Nüfusun Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu", Toplum ve Bilim, sayı:50 (Yaz 1990), s.60

¹⁶⁷ T.B.M.M Zabıt, Devre:II,İçtima:I, cilt:I, T.B.M.M Matbaası, Ankara,1961, s. 295

¹⁶⁸ TBMM Zabıt, Devre. II, İçtima. I, c. I, Ankara, 1961, s 233;

Söz konusu olan, yaklaşık 400.000'e yakın Türk-Müslüman mübadil grubunun iâşe ve iskanydı. Bir vekalet kurularak göçmen sorunları ile uğraşılması düşüncesi ağırlık kazandı ve böylece Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti oluşturulmasına karar verildi.

Vekaletin teşkilatlandırılması ve mübadele sürecindeki gelişmelerin yürütülmesi için, bir bakanın seçilmesi gerekmektedir. 20 Ekim 1923 tarihinde Meclisin ikinci celsesinde 3 adayın katıldığı vekil seçiminde İzmir mebusu Mustafa Necati Bey 165 oydan 158'ini alarak Mübadele ve İskan vekili seçilmiştir¹⁶⁹. Mustafa Necati bu görevi yaklaşık 200 bin kişinin ülkeye Ekim 1923-Mart 1924 tarihleri arasında 5 ay süre ile yürüttükten sonra 6 Mart 1924 tarihinde İsmet Paş kabinesinde Adliye Vekilliği'ne atanmış ve yerine İzmir Mebusu Celal Bayar İmar ve İskan Vekili olmuştur¹⁷⁰

Büyük zorluklar altında göreve başlamış olan Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin merkezdeki teşkilat yapısı, 1 Kasım 1923 tarihli 366 nolu yasa ile belirlenmişti. Bu yasaya göre vekalet, bir ortak müsteşarlığı olan iki genel müdürlüğe ayrıldı. Bunlardan biri "Mübadele ve İskan Müdüriyet-i Umumiyesi", diğeri de "İmar Müdüriyet-i Umuiyesi"ydi. Mustafa Necati, 31 Ekim 1923 tarihinde vekalet bütçesi için meclise Tahsisat Kanunu'nu sunmuş, bu kanun önergesi içindeki toplam tutar, 6.125.000 lira olarak belirlenmişti. Milletvekili Mustafa Necati sayesinde 8 Kasım 1923'te "Mübadele ,İmar ve İskan Kanunu" adını taşıyan yasa kabul edildi¹⁷¹.

Bu kanuna paralel olarak vekaletin bütçesi de netleşmeye başladı. Buna göre vekaletin 1923 yılı sonuna kadar olan bütçesi 6.095.083 lira olarak belirlenmişti. Bunun 6.000.000 lirası muhacirlerin Türkiye'ye taşınması, beslenme, barınma gibi genel giderlere, 40388 lirası merkez teşkilatının maaş ve kırtasiye giderlerine,

---

¹⁶⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, Devre:II, İçtima:I, Cilt:II, Ankara, t.y, s. 826

¹⁷⁰ Hakimiyet-i Milliye, 7 Mart 1924

¹⁷¹ Kemal Arı, a.g.e. , s. 31-33

17975 lirası taşra teşkilatının maaş ve kırtasiye giderlerine ve kalan 36720 lira da çıkabilecek olağanüstü harcamalar için ayrılmıştı¹⁷²

TBMM Hükümeti mübadele ve iskan işlerini aynı paralelde yürütmekteydi. Mübadele ve İskan Vekaleti oldukça geniş yetkilerle donatılmıştı. Mustafa Necati'nin görev yaptığı kuruluş döneminde, çıkarılan yönetmelik ve genelgelerle, sonraki uygulamalarında sağlıklı temellerini atmıştır.

Ali Cengizkan, "Türkiye'de Mübadele Konut ve Yerleşim Politikası" adlı bildirisinde Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti etkinlik tarihçesi aşağıda yer almaktadır¹⁷³:

30 Ocak 1923	Türkiye-Yunanistan "Zorunlu Mübadele" Antlaşması
23 Ekim 1923	Vekaletin Kuruluşunun Meclis'te onaylanması
1 Kasım 1923	Vekaletin örgütlenmesine ilişkin 366 sayılı yasanın yayınlanması
24 Ekim 1923	Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin ilk vekilliğine Mustafa Bey'in seçilmesi
31 Ekim 1923	Mustafa Necati'nin, Vekalet'in bütçesini meclise sunması
8 Kasım 1923	Mübadele, İmar ve İskan Kanunu adlı 368 sayılı yasanın yayınlanması
6 Mart 1924	Mustafa Necati'nin yeni İnönü hükümetinde Adliye Vekili olarak seçilmesi ve Vekalet'e Mahmut Celal Bey (Bayar)'in getirilmesi
11 Aralık 1924	Vekalet'in yetkilerinin Dahiliye Vekaleti'ne bağlı "İskan Umum Müdüriyeti'ne devredilmesi

---

¹⁷² Düstur, 3. Tertip, 5. Cilt, Ankara, 1948,s.658-662

¹⁷³Ali Cengizkan, **Türkiye'de Mübadele Konut ve Yerleşim Politikası**, Yeniden Kurulan Yaşamlar, 80. Yılında Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Ekim 2005, s.305

Ocak 1925 “Büyük Mübadele” nin tamamlanması. Anadolu’ya 595.000 göçmen gelmiştir. Anadolu’dan 1.200.000 ile 1.600.000 göçmen Yunanistan’a gönderilmiştir.

21 Ekim 1935 “İskan Umum Müdüriyeti” 2849 sayılı yasa ile Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekaleti’ne devredilmesi

Yukarıdaki tabloya baktığımızda mübadele sürecinin kısa sürmediğini ve zor şartlarda önemli aşamalar kaydedildiğini açıkça görülebilmektedir.

Mübadele, İmar ve İskan Vekaletinin kurulması ile beraber iskan mıntıkaları tablolarla belirlendi. Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti, kendi görev alanı içine giren işlerin yürütülebilmesi için, değinilen yerleşim alanları içinde bir örgütlenmeye gitti. Buna göre, her yerleşim alanı içinde vekâlete bağlı olarak görev yapacak şu yapı görülmekteydi: 1 mıntıka müdürü, 1 mıntıka müdür muavini, 1 sevkîyat ve nakliyat memuru, 1 iaşe memuru, 1 iskân memuru, 1 sevkîyat, nakliyat, iaşe ve iskân memur rengi, 1 kondüktör, 1 ziraat memuru, 1 tabip, 3 seyyar sevk, iaşe ve iskân memuru, 6 kâtip... İskan mıntıkalarının yer aldığı tablonun dışında kalan ve yerleşme alanları içinde yer almayan 40 vilayet merkezinde ise şu örgütlenme vardı: 1 mübadele, imar ve iskân müdüriyeti, 2 iskân, sevk ve iaşe memuru, 1 kâtip¹⁷⁴. Mıntıka Müdürlükleri geniş kadrolar ve geniş yetkiler ile donatıldı.

Söz konusu belirtilen bu kadro dahilinde, tüm Türkiye’de gezici görev yapacak memurların sayısı 80 idi. Bu memurlar doğrudan Mübadele İmar ve İskan Vekaleti’nin emrindeydi¹⁷⁵. 29 Kasım 1923 tarih ve 55 numaralı kararname ile Vilayet ve Kaza Merkezlerinde birer imar ve iskan teşkil edilmesini kabul etti.¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ TBMM Zabıt, Devre: II, İçtima: II, c. VII/1, Ankara, 1968, s. 1062. Bu hiyerarşi içinde mıntıka müdür muavinleri, yalnızca dört mıntıkada vardı. Personelin maaş durumu: Mıntıka müdürleri 40-70 lira, mıntıka müdür muavinleri 30 lira, sevkîyat, nakliyat memurları 30-35 lira, iaşe memurları 30-35 lira, iskan memurları 30-35 lira, sevkîyat-nakliyat, iaşe ve iskan memur refikleri 20 lira, imar mühendisi 30 lira; kondüktör 15-20 lira, ziraat memuru 20-25 lira, tabip 30 lira, seyyar sevk, iaşe ve iskan memuru 20 lira, katip 15 lira, bkz. A2e, s. 1062.

¹⁷⁵ Kemal Arı, a.g.e. , s.55

¹⁷⁶ İskan Tarihçesi, s. 20

Komasyon Başkanı vilayetlerde vali, kasabalarda kaymakamdı. Ayvalık'taki iskan komisyonun başında Ayvalık Kaymakamı Ragıp Bey bulunmaktaydı.

1923 yılı vekâlet bütçesi, 6.095.183 lira olarak belirlendi; bu ödeneğın 3.221.431 lirası harcamaya açıldı; bunun da 52.700 lirası yakacak, 327.630 lirası inşaat ve onarım, 120.800 lirası taşıma, 332.397 lirası tarım araçları, hayvan ve tohumluk alımı, 2.302.808 lirası da mübadele, imar ve iskân işlerinin ortaya çıkacak zorunlu harcamalarına ayrıldı. Geriye kalan para personel harcamalarına ve bürokratik giderlere ayrılıyordu¹⁷⁷. İşgal ve savaş sonrası kurulan T.B.M.M Hükümeti, zor şartlarda da olsa mübadillerin imkanlarını karşılamaya çalıştı.

---

¹⁷⁷ TBMM Zabıt, Devre. II, içtima. I, c. III, Ankara, ty., s.142.

V-MÜBADELEDE AYVALIK

Mübadele ve İskan vekaleti oluşturulduktan sonra, mübadillerin hangi bölgelere yerleştirilecekleri konusunda çalışmalara başlandı. Mübadillerin yerleştirme yerleri belirlenirken, yaşadıkları yerlerde yapmış oldukları meslekler dikkate alınmıştı. Mübadillerin nakledilmesinden önce hangi limana, hangi vasıta ile hangi geçici ve kalıcı yerleşim yerlerinde iskan edeceklerine dair kapsamlı bir çalışma yapıldı.

17 Temmuz 1923 tarihli Bakanlar Kurulu kararı ile mübadillerin yerleşecekleri bölgeler önce sekiz bölge olarak belirlenmiş ancak gelen göçmenlerin sayıları ve diğer özellikleri dikkate alınarak bölge sayısı ona çıkarılmıştır. Belirlenmiş olan mıntıka bölgeleri şunlardır¹⁷⁸:

1. Mıntıka: Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, Gümüşhane, Trabzon, Amasya, Çorum, Tokat
2. Mıntıka: Edirne, Tekfurdağı(Tekirdağ), Gelibolu, Kırkkilise, Kırklareli, Çanakkale
3. Mıntıka: Balıkesir
4. Mıntıka: İzmir, Manisa, Aydın, Menteşe, Afyon
5. Mıntıka: Bursa
6. Mıntıka: İstanbul, Çatalca, Zonguldak

---

¹⁷⁸ Nedim İpek, **Mübadele ve Samsun**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2000,s.43

7. Mıntıka: İzmit, Bolu, Bilecik, Eskişehir, Kütahya
8. Mıntıka: Antalya, Isparta, Burdur
9. Mıntıka: Konya, Niğde, Kayseri, Aksaray, Kırşehir
10. Mıntıka: Adana, Mersin, Silifke, Kozan, Antep, Maraş

Ayvalık ilçesi, Balıkesir'e bağlı olduğundan 3. Mıntıkada yer almaktaydı. Mübadele ve İskan Vekaleti, bu bölgede de yapılanma ve örgütlenme yoluna gitti.

Mübadiller meslek ve zanaatlarına göre tütüncü, zeytinci, bağcı olarak gruplandırıldılar. Mübadele öncesinde düşünülen iskan planına göre Midilli, Girit ve diğer adalardan 30.000 çiftçi ve bağcının, 20.000 zeytincinin Ayvalık, Edremit ve Mersin'e yerleştirilmesi planlanmıştır¹⁷⁹. Bu bölgelerin belirlenmesinde Rumlar'dan kalan evler, bağlar ve zeytinlikler etkili olmuştur.

Mübadele'nin yaşanmış olduğu Ayvalık'ta ağırlıklı olarak zeytinlik alanlar mübadiller için hazırlandı.

A-MÜBADİLLERİN NAKİLLERİ

Karma Komisyonun hazırlanma süreci devam ederken mübadeleyi uygulayacak olan iki ülke arasında ilk olarak Midilli Müslümanlarının nakil edilmesine karar verilmişti. Türk Hükümeti, Midilli'den gelecek olan muhacirler için kabul iskelesi olarak Ayvalık belirlendi¹⁸⁰. Bu durum Yunan Hükümeti'ne ve bu konuda yetkili olan birimlere bildirildi.

---

¹⁷⁹ Kemal Arı, Büyük Mübadele, s. 53

¹⁸⁰ İleri, 4 Teşrinievvel, 1923

Midilli'den Ayvalık'a çıkan ilk kabile yerli halk tarafından coşku ile karşılanmışlardı. 955 yolcu getiren bu vapurda yolculuk sırasında bir erkek çocuk doğmuş adı Mustafa Kemal konmuştu.¹⁸¹

Mübadillerin taşınması meselesi her iki ülkede de önemli bir sorun arz etmekteydi. Limanlarda yoğun bir göçmen yığılması yaşanıyordu. Tahliye işlemleri için daha sonra şu genel plan benimsenecekti. Bu plana göre her bir coğrafi bölge için belirli bir tahliye tarihi saptanacaktı. Tahliyeler, Karma Komisyon'un belirlediği limanlardan yapılacaktı. Her iki hükümet, göçmenlerin tahliyesini gerçekleştirmek üzere yeterli sayıda gemiyi Karma Komisyon'un kullanımına verecekti¹⁸². Göçmenlerin nakliyesi de Karma Komisyon'un denetiminde gerçekleşecekti. Buralarda, yükleme ve bindirme işlerini halletmek üzere, Muhtelit Mübadele Komisyonu ve Türk Hükümeti tarafından ara komisyonlar oluşturulmuştu¹⁸³.

Karma Komisyon, karşılıklı olarak her ülkede "mübadeleye uygundur" kararı verdiği kişiler hakkında, onların "aile reisleri" adına doldurulan, akraba-hısımlıklarını; mesleklerini, terk ettiği ülkesindeki bıraktıkları mal-mülk v.b. bilgileri içeren birer mübadil cüzdanı düzenliyordu¹⁸⁴. Komisyonun elinde de, aynı bilgileri içeren, ancak daha kapsamlı bir belge hazırlanmaktaydı. Bu belgenin bir kopyası mübadilin kendisine, bir kopyası terk ettiği ülkeye, bir kopyası da gideceği ülkesindeki vekaletle verilmekteydi.

Mübadiller eski yurtlarında ellerindeki taşınmaz ile ilgili belgeleri, orada yer alan heyetlere onaylatarak Türkiye'ye gelmekteydi. Mübadiller, kimlik kontrolleri yapıldıktan sonra karaya çıkarılmaktaydı. Bir Göçmen ailesinin elinde bulunması gereken belge şunlar yer almaktaydı¹⁸⁵:

1-Aile Kimlik Belgesi: Bu belgede, ailenin Yunanistan'dan ayrılacağı limanın adı, aile reisi olan erkeğin ve diğer yetişkin erkeklerin adları, kadın ve

¹⁸¹ İleri, 16 Teşrinievvel, 1923

¹⁸² Mihri Belli, Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Ekonomik Açından Bir Bakış, Belge Yayınları, İstanbul, 2004 s.30

¹⁸³ TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, c. IX, Ankara, 1975, s. 58.

¹⁸⁴ Ali Cengizkan, **Türkiye'de Mübadele ve Konut ve Yerleşim Politikası**, s.312

¹⁸⁵ Kemal Arı, a.g.e., s. 89-90

çocukların sayısı, ailenin toplam nüfusu kimliğin düzenlendiği tarih, karma komisyonun resmi mühür ile onayı, yolculuğun ücretli olup olmadığına ilişkin karma komisyonun notu.

2-Aşı Belgesi: Göçmen ailesindeki hangi bireye, hangi aşuların uygulandığına ilişkin, sağlık kuruluşlarının kaydı.

3-Tasfiye Talepnamesi: Göçmen ailesinin Yunanistan'daki mal varlığının miktarını ve parça değerini ayrıntıları ile gösteren belgenin bir kopyası. Bu belgeler göçmenin kendisi tarafından doldurulmuş, yerel ihtiyar heyetince imzalanmış ve karma komisyon tarafından da onaylanmıştı. Göçmen ailesinin talepten gösterdiği mal varlığının sonradan yapılacak incelemesinde doğruluğu saptandığında Türkiye'de terk edilmiş mallardan hakkını alması öngörülüyordu.

4- Göçmen Yunanistan'da iken, Yunan makamlarınca müsadere edilen mallarına karşılık verilmiş makbuzlar ve resmi tutanak.

Bunun dışında, göçmen ailesi vapurdan indiğinde ilgili iskan müdürlüğüne aşı durumunu ve iaşe edildiklerini gösteren, bir başka kimlik daha verilmekteydi.

Yunanistan'dan getirilecek olan Müslüman göçmenler, Selanik'ten Tekfurdağı'na; Kalitratya'dan İstanbul ve Mudanya'ya Kavala'dan İstanbul, Zonguldak, Sinop, Samsun, Ordu, Giresun, İzmit, Tekfurdağı, Gelibolu, Bandırma ve Burhaniye'ye; Girit ve Kandiye'den Mersin, Silifke, Marmaris, Bodrum, Gökabad, Göllük, Ayvalık, Çanakkale, ve Erdek iskelelerine ulaştırılacaktı. Bu taşımayı yerine getirecek olan vapur kumpanyası, bir mektup vererek teminat gösterecekti¹⁸⁶.

Mübadillerin taşınması genellikle Türk gemileri tarafından gerçekleştirilmişti. Bu konu ile ilgili T.B.M.M.'de çok önemli bir karar alınmıştı. Mübadele gerçekleşmeden önce Türk göçmenlerin hangi gemi şirketinin taşıyacağı konusunda açılan ihaleyi Lloyd Tristino adlı İtalyan firma kazanmıştı. Ancak temelleri yeni atılmış olan Türkiye Cumhuriyeti ulusal nitelikte idi. Bu nedenle ulusal ekonomiyi güçlendirmek amacındaydı.

---

¹⁸⁶ Kemal Arı, s.g.e, s. 37

Mübadele ve İskan Vekili Mustafa Necati, Lloyd Tristino Vapur Kumpanyası ile sözleşme yapmaktan vazgeçip, Türk Vapurcular Birliği ile çalışmaya karar verdi. Sonuç olarak ihale, Seyri Sefain İdaresi ile Türk Vapurcular Birliği'ne verildi¹⁸⁷. Vapurlar ne kadar eski ve az sayıda da olsa, bu kararlar ulusal ekonominin gelişmesi konusunda önemli bir adım atılmıştı.

Gerek milli şirketler, gerekse Seyr-i Sefain İdaresi'ne ait olan vapurlar, göçmenlerden asgari ücreti istemişlerdi. Çocuklardan herhangi bir ücret alınmıyor, yardıma muhtaç derecede fakir olanlar da indirimli ücret karşılığında taşınıyordu. Bunlardan para veremeyecek durumda olanların taşıma ücretlerini Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti karşılamaktaydı. Vapurlarda görevli Vekalet ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti memurlarından herhangi bir ücret alınmıyordu¹⁸⁸. Seyr-i Sefain İdaresi, Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin özel girişimi ve diğer 7 ulusal kumpanya topluluğu ile, mübadele göçmenlerini yükleri ve hayvanları ile birlikte taşıma yükümlülüğünü üstlenmişti¹⁸⁹. Böylelikle mübadillerin önemli eşyalarını getirme şansı olmuş oldu.

Türkiye Seyr-i Sefain şirketleri ile Vekalet arasında yapılan anlaşmadan sonra, göçmenlerin Türkiye'ye nakillerine başlandı. Tahsis olunan vapurların istiaf haddi İstanbul Liman İdaresince tespit ediliyordu¹⁹⁰. Seyr-i Sefain İdaresi'ne T.B.M.M. Hükümeti'nden ekonomik anlamda destek gelmekteydi. Meclis'in oturumunda Zonguldak Mebusu Halil Bey'in Ereğli Havzası kömürlerinin ücreti nakliyesine dair sualine İktisat Vekili Hasan Bey'in şu cevabı vermiştir:

“Ancak havzai fahmiyenin kömürlerini nakil hususunda ehemmiyetli müşkülâtla tesadüf olunmuştur. Daha günü gelmeden Seyri Sefain İdaresi ile bu hususta muhabere ettik. Bir tesadüf olmak üzere Seyri Sefain, milli vapurlarımız, şirketlerimiz elyevm Yunanistan'dan memleketimize nakledilmekte olan muhacirinin nakli ile meşgul bulunmaktadır. Seyri Sefain İdaresi milli

---

¹⁸⁷ Kemal Arı, a.g.e., s.39, 40

¹⁸⁸ Kemal Arı, a.g.e., s.83

¹⁸⁹ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II , İçtima: II, Cilt: X, Ankara, 1975, s.48

¹⁹⁰ Mesut Çapa, Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı-Atatürk Yolu- Mayıs 1990-Yıl:3, Cilt:2, Sayı:5

bayraklarımızla yeterli derecede Zonguldak Havzası'na kömürlerini nakil konusunda vapur tahsis edemeyecek bir vaziyette bulunuyor¹⁹¹.” TBMM Hükümeti ve Mübadele ve iskan vekaleti mübadillerin anavatana nakil edilmelerini önemli derecede ön planda tutmaktaydı.

Seyr-i Sefain İdaresi'nin elinde bulunan vapurların başlıcaları şunlardı¹⁹²: Gülcemal, Akdeniz, Reşit Paşa, Kızılırmak, Şam, Giresun, Ümit, Gülnihal, Bahricedit, Altay, Gelibolu, Bandırma, İnebolu, Nimet, Canik, Millet ve Ereğli. Bunların dışında Türkiye isimli bir vapur da Ayvalık'a Girit Adası'ndan Müslüman mübadilleri getirmekteydi¹⁹³. Girit Adası'ndan Giresun, Riga, Burgaz, Türkiye ve Sakarya isimli vapurlar mübadilleri taşımışlardır¹⁹⁴.

Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin, yalnız 1924 yılı bütçesinden, göçmenlerin Türkiye'ye taşınması için ayırdığı para 120.800 liraydı.¹⁹⁵ Müdafaa-i Milliye Vekaleti, Seyri Sefain idaresine ilk aşamada 400.000 lira vererek muhacirlerin taşınması konusunda önemli katkıda bulunmuştur¹⁹⁶

“Giresun” adlı Türk Gemisi ile 3 Aralık 1923'te Kandiye bölgesinden 1029, Resmo'dan 900 Giritli Türk, ve“Burgaz” adlı gemi ile de Temmuz 1924'te 300 mübadil Ayvalık Limanına getirildiler¹⁹⁷. Ayrıca Bahri Cedit vapuru ile 1027 Giritli muhacir Ayvalık'a çıkmış oldu¹⁹⁸.1924 senesinin Mayıs ayında Türkiye isimli vapur Girit'in Resmo kentinden mübadilleri karaya çıkardı. Ancak, deniz boğazın dar oluşu ve deniz fenerlerinin gemiyi engellemesi nedeni ile yolcular ara vasıtalar ile Cunda Adası'na aktarıldılar. O günü, dün gibi hatırlayan Ali Onay olayları şu şekilde aktarmaktaydı.¹⁹⁹

---

¹⁹¹ TBMM Zabıt, Devre II İçtima 1 Cilt: 5 , s. 134, 16 Kanunusani 1340 Çarşamba)

¹⁹² Kemal Arı, a.g.e., s.41

¹⁹³ Ali Onay ile yapılan 03.05.2008 tarihli sözlü görüşme.

¹⁹⁴ Τα Ιστορικά Τόμος Δέκατος Ογδόος , Τευχος 34, Ιούνιος 2001, Αθήνα, s. 148.

¹⁹⁵ TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, c. VII/I, Ankara, 1968, s. 1061.

¹⁹⁶ İkdâm 13 Kanunuevvel 1923

¹⁹⁷ Τα Ιστορικά Τόμος Δέκατος Ογδόος , Τευχος 34, Ιούνιος 2001, Αθήνα, s. 148.

¹⁹⁸ Vakıt, 6 Kanunuevvel 1923

¹⁹⁹ Ali Onay ile yapılan 03.05.2008 tarihli sözlü görüşme

“Adaya ayak bastığımızda 1924 yılının mayıs ayı cumartesi günüydü, ikinci Türkiye Vapuruyla geldik. Adaya geldiğimizde, bizden altı ay evvel birinci Türkiye seferiyle gelenler ve Midilliden göçenler bizi rıhtımda davullarla karşıladılar.”

Mübadillerin karaya çıkışları ile beraber Mıntıka Müdürlüğü ve Hilal-i Ahmer Cemiyeti gerekli çalışmaları yapmışlardır. Mübadillerin iskan edilecekleri yerler belirlenmeye ve ihtiyaç duydukları sağlık, barınma, yiyecek vb. ihtiyaçları karşılanmaya çalışılmıştır.

Seyrü Sefain İdaresi'nin 1925 tarihli T.B.M.M. bütçesi ile ilgili görüşmelerinde, 1924 yılında Ayvalık ve Edremit'e aktarılan mübadillerin, nakil masrafları 500.000 lira olarak hesaplandı²⁰⁰. Seyrü Sefain İdaresine birçok konuda kolaylıklar tanınmaya çalışılmış ve ekonomik anlamda, avans verilmesi ile gereken kararların çıkmasında öncelik tanınmıştır.

Karma Komisyon'un müdahalesi olmadan 7500 Midilli Türk'ü, Ayvalık'a getirilmişti²⁰¹. Midilli Mübadillerinin Ayvalık'a nakil işlemlerinin tamamlanması sonrasında, Midilli Müftüsü Ataullah Efendi tarafından T.B.M.M'ye teşekkür telgrafı çekildi. 21 Teşrin Evvel 1339 Pazartesi(21 Ekim 1923) günü T.B.M.M'de konu ile ilgili telgraf Milletvekilleri huzurunda okundu. Telgrafta şöyle belirtilmişti.

“Ankara’da T.B.M. Meclisi Riyaseti Celilesi’ne Cenab-ı Hakkı lemyezel Hazretlerine nihayetsiz hamdüsenalar olsun Midilli Müslümanları tamamen ve salimen Ayvalık’a nakledilmiştir. Dainiz dahi son kafile geldi. Bizi on bir senelik bir devri esaret ve ıstıraptan kurtarıp Anavatanımızın ağışu şefkat ve himayetini kavuşturan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ve Hükümeti Millimize kalp ve ruhumuzun har ve samimi şükran ve mehmidetlerini umum Midilli ahali İslamiyesi namına takdime müshareaten kesbi fahreylim.

Ayvalık'ta Midilli Müftüsü Ataullah”²⁰²

²⁰⁰ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre:II, İçtima Senesi: II , 1341 Seyrü Sefain Bütçesi , s. 11

²⁰¹ Mihri Belli,a.g.e, s. 33

²⁰² T.B.M.M. Zabıt ve Ceridesi, Devre:II, İçtima: I, Cilt:II, T.B.M. Meclisi Matbbası, t.y., s. 834

“Midilli Müslümanları, Ayvalık’a tamamen ve sağlıklı bir şekilde nakilleri tamamlanmıştır. Son kafile de Ayvalık’a ulaşmıştır. Bizi on bir senelik esaret ve ıstıraptan kurtarıp Anavatanımızın şefkatli kucağına ve himayesine kavuşturan Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne ve Hükümetimize tüm kalbimiz ve ruhumuzla Midilli Müslüman halkı adına içten şükranlarımızı sunuyoruz.

Ayvalık’ta Midilli Müftüsü Ataullah”

Midilli mübadilleri adına gönderilen bu telgraf milletvekilleri üzerinde heyecan yaratmış ve memnuniyet verici olarak değerlendirilmiştir.

1-Mübadillere Yapılan Yardımlar

Türk göçmenlerin ihtiyaçları sadece TBMM hükümeti, Kızılay ve halkın yardımları ile karşılanırken, Anadolu’dan Yunanistan’a giden Rum göçmenlerine yardım eden yedi ayrı Amerikan teşkilatı vardı. Bunun yanı sıra, Milletler Cemiyeti de, Yunan Milli Bankası başkanını davet ederek altı milyon sterlinge kadar uzun vadeli borç verebileceğini bildirmişti²⁰³. Uluslar arası destekten yoksun kalan Türkiye Cumhuriyeti mübadeleyi kendi imkanları dahilinde gerçekleştirme durumunda kaldı.

Lozan Görüşmelerindeki Nansen, İstanbul’daki Rus mültecilerin Milletler Cemiyeti Yüksek Komiseri olduğu sırada Yunanlı göçmenlerin durumu Cemiyetin dikkatine sundu. Nansen, Yunan hükümetinin bu sorun ile baş edemeyeceğini ve dış yardımın acil olarak gerekli olduğunu belirtti²⁰⁴

Mübadele göçmenlerinin Türkiye’ye getirilişlerini ve yerleştirilmeleri çok zor şartlarda gerçekleşti; çünkü parasal kaynaklar ve olanaklar yetersizdi. Benzer sıkıntıları Yunanistan da yaşamıştı ancak Yunanistan yabancı kuruluşlardan destek

---

²⁰³ Mesut Çapa, **Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı**-Atatürk Yolu-Mayıs 1990-Yıl:3 Cilt:2 Sayı:5,s.51

²⁰⁴ Mihri Belli,a.g.e, s.57

görmekteydi. Yunanlı göçmenler Amerikan Kızıl Haç'ından ve Yakın Doğu Yardım Örgütü'nden (Near East Relief) önemli ölçüde yardım almışlardı.

Bunun dışında Anadolu ve komşu Yunan adalarındaki mültecilere yardımcı olan özel yardım kurumları da olmuştu²⁰⁵. Bu yardım kurumlarının başlıcaları, All British Appeal, The British Red Cross Society, Save The Children Fund(Çocukları Koruma Fonu), American Women's Hospitals, Friends of Greece(Barış Dostları), Fatherless Children o Greece Committee idi.

Atina'daki ABD Elçisi Jefferson Caffery'nin merkeze gönderdiği bir raporda, Young Mens Christian Association temsilcisi D.O.Hibbard'ın kaleme aldığı gözlemlere ve notlara yer verilmişti. Onun izlenimlerine göre, Adalar'da yaklaşık 150.000 göçmen vardı. Yatacak yatakları, örtünecek battaniyeleri yoktu. Taşların üzerinde yatıyorlardı ve bazıları yemek için ot kaynatıyorlardı. Hibbard'ın hesaplarına göre, sadece Ege adalarına günde 112 ton un ve en az 100.000 batteniye yollamak gerekiyordu. Adalara ulaşmanın zorluğu da, yardım çalışmalarını ağırlaştırıyordu²⁰⁶. Sakız ve Midilli adaları savaştan kaçan askerler ve mülteciler için adeta üs gibi kullanılmıştı.

Midilli Adası'ndan gelecek olan kafilenin hareketinden önce Amerikan Muavenet Komisyonu üyeleri adada dolaşarak araştırmalarda bulunmuşlar vapurlara bindirme işlemlerinde refakat etmişlerdir. İlk kabile Ayvalık sahiline 1400 hayvan ile beraber Ayvalık sahiline nakil edilmişti²⁰⁷ Mübadele Protokolü'nü imzalanmasından sonra 8.000 Müslüman Türk, Midilli Adası'ndan Yakındoğu Yardım Örgütü'nün (Near Eeast Relief) yardımı ile Ayvalık'a getirildi²⁰⁸. Bu nakil işleminden dolayı TBMM İcra Vekilleri Heyeti adına Yakındoğu Yardım Örgütü'ne teşekkür telgrafı gönderildi. Teşekkür telgrafında şunlar yer alıyordu:

---

²⁰⁵ Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yay., Aralık 2006, İstanbul, s.223

²⁰⁶ Ayhan Aktar, a.g.m., s.63.

²⁰⁷ **Vakit**, 19 Teşrinievvel 1923

²⁰⁸ The National Geographic Magazine, Kasım 1925'ten aktaran Elçin Macar, Yeniden Kurulan Yaşamlar, s. 92, Derleyen:Müfide Pekin

“ Şark-i Karib Muavenet Cemiyet-i Reisliğinin Midilli’den Ayvalık’a sevk olunan ahali-yi İslamiyenin ihraçlarında ibraz buyrulan muavenet ve tahsilat-ı insaniyet karanelerinden pek memnun olarak arz kılındı efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti”²⁰⁹

“Yakındoğu Yardım Örgütü Başkanlığı’nın Midilli’den Ayvalık’a sevk edilen Müslüman halkın nakillerinde gösterdiği yardım ve iyiliklerinde memnuniyet vericidir.

Bakanlar Kurulu”

Genel çerçeveden baktığımızda Yakındoğu Yardım Örgütü’nün bölgedeki Rumlar’a da yardım ettiği görülmektedir. Özellikle, Midilli Adası’nda önemli çalışmalarda bulunmuştur.

Genel olarak bakıldığında Amerikan Yardım Örgütleri’nin çalışmaları sakıncalı sorunlar da doğurmuştur. Bu yardım kuruluşları Amerikan Mandacılığının baş savunucuları idi . Yakın Doğu Yardım Örgütü’nün başkanı Barton Lozan Konferansı’na doğrudan katılmış, bir Ermeni Yurdu’nun oluşturulması için lobi yapmıştır²¹⁰. Bu nedenlerden dolayı T.B.M.M. hükümeti bu konuda ihtiyatlı hareket etmek durumunda kalmıştır. Bu örgüt dışında Türkiye tam anlamı ile bir yardım almamıştır. Ancak, bu durumu olumlu olarak değerlendirebiliriz, çünkü dışarıdan yardım alınmayarak, dış güçlerin müdahalesi engellenmiş oldu.

Lozan Konferansı’nın sona ermesi üzerine geçen sürenin bilançosunu yapan Amerika, 9 Eylül 1922 gününden itibaren Yunanistan’a yaptığı yardımların hesaplarını yapmıştı. Bu hesaplara göre 1 Milyon Dolar Amerikalı Yunanlılar, 1 Milyon Dolar Amerikalı Kadınlar Hastanesi, 3 Milyon Doları Amerikan Kızılhaç’ı

---

²⁰⁹ **B.C.A. , 030 123 874 24** Nolu belge. Yakın Doğu Yardım Örgütü’nün Osmanlıca karşılığı Şark-ı Karib Muavenet Cemiyeti olarak geçmektedir..

²¹⁰ Elçin Macar, **“Mübadele Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak: Dorothy Harrox Sutton Arşivi”**, Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.91

olmak üzere toplam 8 Milyon Dolar harcanmıştı²¹¹. Yunanistan'a Amerika dışındaki diğer Avrupalı devletler de yardım etmekteydi.

Türkiye'de belirli kampanyalarla mübadillere yardım edilmeye çalışıldı. Girit ve Midilli adalarından gelmiş olan Müslüman mübadillere, T.B.M.M Hükümeti ve Vekalet bünyesinde kısıtlı imkanlar ile yardım yapılmıştır.

2-Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ayvalık'taki Çalışmaları

Mübadele süresince Hilal-i Ahmer Cemiyeti her konuda yoğun bir çalışma temposu içerisindeydi. Cemiyet'in sağlık alanında, yardım kampanyalarında hatta onarma çalışmalarında katkıları azımsanamayacak derecededir. Türkiye'ye getirilecek olan göçmenlerin sağlık, barınma ve beslenme gereksinimlerini sağlayacak hazırlıklar Cemiyet tarafından, Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin hazırlıklarına paralel şekilde sürdürüldü²¹².

Hilal-i Ahmer Cemiyeti ile Mübadele, İmar ve İskân Vekâleti'nin yapmış olduğu anlaşmanın hükümleri esas alınarak, cemiyetin bu vapurlarda sağlık ve beslenme sorunlarının çözümünde rahatça çalışabilmesi için, hazırlık yapmasına ortam hazırlandı. Böylece, her gemide en az iki sağlık memurunun yardımcı olduğu birer doktorun görev yapması sağlanmış oldu²¹³

Göçmenler vapura binmeden önce, yükleme heyetlerinin göçmenlerin hastalık durumlarıyla ve yapılan aşılarla ilgili raporları vapur doktoruna verilmekte, vapurda herhangi bir sağlık sorununun ortaya çıkması durumunda, bu bilgilere dayanarak sorunun çözümü yoluna gidilmekteydi. Vapurdaki sağlık müdahaleleri de bu raporlara ekleniyordu. Raporlar, vapur göçmenleri indirme ve boşaltma iskelesinde bıraktığı sırada, oradaki vekâlet memurlarına teslim edilmekteydi.²¹⁴

---

²¹¹New York Times, 25 Haziran 1923, aktaran Seçil Akgün, a.g.m, s. 255

²¹² Kemal Arı, a.g.e, s.49

²¹³ TBMM Zabıt, Devre. II, İçtima. II, c. X, Ankara, 1975, s. 48

²¹⁴ TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, c. IX, Ankara, 1975, s. 58.

Karma Komisyon, her iki ülkede de mübadelenin iyi koşullarda gerçekleşmesi için önemli limanlarda alt komisyonlar oluşturdu. Limanlarda yiyecek ve barınma işlerinin örgütlenmesi için göçmenlerden oluşan yardım komiteleri kuruldu²¹⁵. Muhtelit Mübadele Komisyonu'nun (Karma Komisyon) yayımlamış olduğu genelgeler ve verdiği direktifler doğrultusunda, komisyona bağlı olan ara komisyonlar mübadelenin uygulanacağı yerlerde çalışmaya başlamışlardı²¹⁶.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin katkıları ve Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti'nin çabaları ile, Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde kurulmuş olan sağlık kurulları bindirme iskelelerinde sürekli görev yapıyordu. Göçmenlerin Türkiye'de hangi iskeleye çıkacağı belli olduğundan, orada karşılaşılabilecekleri olası hastalığa göre, aşıları "kamilen tatbik ediliyordu." Bütün göçmenlere çiçek aşısı yapılmış, diğer hastalıklar için de gerekli aşılama işlemi gerçekleştirilmişti²¹⁷. Türkiye'ye gelmek için yola çıkan göçmenler sağlık sorunlarının çözümünde Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne başvurmuşlardı.

Göçmenleri Türkiye'ye getiren vapurlar için indirme iskeleleri olarak Tuzla, İznik, Samsun, İzmir, Antalya ve Mersin belirlenmişti. Çeşme, Erdek, Ayvalık iskeleleri de gereksinim oldukça kullanılıyordu. Her indirme iskelesinde, Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından kurulmuş birer sağlık ocağı ve dispanser vardı; bu dispanserler sağlık araç gereçleri ile donatılmıştı. Bu bölgelerde serum ve aşı depolandı²¹⁸. Cemiyet, mübadelenin gerçekleşeceği her mınıkada heyetler oluşturdu. Ülkenin değişik yörelerinde açılmış ve çalışmaya başlamış imdad-ı sıhhi kurulları tarafından özellikle Samsun, İzmir, Antalya, Mersin gibi göçmenlerin Türkiye'ye getirilmesinde indirilecekleri iskelelerin bulunduğu kıyı kentlerinde, olası salgın hastalıkların önüne geçmek amacıyla ciddi hazırlıklar yapıldı. Buralarda serum ve aşı depolandı. Yunanistan içinde Selanik, Kavala; Girit Ada-sı'nda ise, Kandiye, Hanya ve Resmo gibi kentler bindirme-yükleme iskelesi olarak seçilmişlerdi. Buralarda, yükleme ve bindirme işlerini halletmek üzere, Muhtelit

---

²¹⁵ Mihri Belli, a.g.e. s.30

²¹⁶ Kemal Arı, a.g.e., s.77

²¹⁷ Kemal Arı, a.g.e. s.78

²¹⁸ TBMM Zabıt, Devre. II, İçtima. II, c. X, Ankara, 1975, s.58

Mübadele Komisyonu ve Türk Hükümeti tarafından ara komisyonlar oluşturulmuştu²¹⁹.

Hilal-i Ahmer Cemiyeti, mübadele kapsamında ilk kabile olarak Ayvalık'a gelecek olan Midilli Muhacirlerinin sağlık durumları ile ilgilenmek üzere Dr. Binbaşı Hikmet Bey Başkanlığı'nda bir heyeti seyyar bir dispanser ve sağlık malzemeleri ile Ayvalık'a gönderdi²²⁰.

Cemiyet bütün iskan mıntıklarında sağlık heyetleri oluşturmuştu. Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Yirmialtıncı Ayvalık Heyeti, baştabip Doktor Hikmet Bey ile bir tabip bir eczacı ve on memur ile hademedden oluşuyordu²²¹. Ayvalık'ta bulunan Hilal-i Ahmer Heyeti yoğun bir çalışma içine girdi. Özellikle Girit Adası'ndan gelen mübadiller uzun süreli ve çetin bir yolculuk yapmışlardı. Girit'ten gelen mübadillerin yolculukları yaklaşık 6 gün sürmüştü²²². Bu süre içinde mübadillerin sağlık durumları dikkate alınarak tüm tıbbi müdahaleler kendilerine yapılmaktaydı. Mübadillerin Ayvalık ve Cunda Adası'ndaki iskelelere çıkar çıkmaz aşuları yapılmaktaydı²²³.

Midilli'deki Türkler'in nakillerine müsaade ve kendilerine Hilal-i Ahmer Cemiyeti tarafından yardım edileceği Ayvalık Muhacirin Heyeti Başkanı Fazıl Tuğrul Bey'e bir tebligat ile bildirilmiştir²²⁴. Ayvalık'taki mübadelenin takibi ve raporlanmasıyla sorumlu olan Ayvalık Muhacirin Heyeti tüm kurum ve birimlerle iletişim halinde çalışmalarını aynı paralellikte sürdürmekteydi.

28 Kasım 1923 tarihinde "Misafirler Talimatnamesi" yayımlandı. Bu genelgede indirme iskelelerinde, konaklama yerlerinde ve iskan alanlarında açılacak olan göçmen misafirhanelerinin açılış biçimi ve yöntemi hususundaki hükümleri kapsamaktaydı.²²⁵ Ege Bölgesinin en büyük misafirhanesi İzmir'deki Klazumen

²¹⁹ *TBMM Zabıt*, Devre: II, içtima: II, c. IX, Ankara, 1975, s. 58.

²²⁰ **Vakit**, 15 Teşrinievvel 1923

²²¹ Mesut Çapa, "Lozan'da Öngörülen Türk Ahali Mübadelesinin Uygulanmasında Türkiye Kızılay (Hilal-i Ahmer) Cemiyeti'nin Katkıları", Atatürk Yolu, Kasım 1988, Yıl:1 Sayı:2, s.246

²²² Τα Ιστορικά, Τόμος Δεκατός Ογδοός, Τεύχος 34, Ιουνιος 2001, Εκδοτικός Οίκος Μελλισσα

²²³ Ali Onay ile 03.05.2008 tarihinde yapılan sözlü görüşme

²²⁴ B.C.A 030.10.00.123.873.10

²²⁵ Kemal Arı,a.g.e, s.94

(Urla) misafirhanesi idi. Ayvalık misafirhanesi de anılmaya değerdi.²²⁶ Ayvalık'ta zeytinyağı fabrikaları, tabakhaneler misafirhane ve depo olarak kullanılmıştı.

Vapurlardan inen göçmenler, ilk önce gruplar halinde tahaffuzhanelere alınıyorlardı. Burada sağlık denetimleri yapılıyor, aşı kartları incelenerek aşısı olmayanlara aşıları uygulanıyor, bütün göçmenlerin temizlenmeleri sağlanıyor, karma komisyonca verilen resmi belgeler inceleniyor, beraberinde getirdikleri eşyalar teker teker aranıyor²²⁷. İskan yerlerine sevk edilinceye kadar barakalara yerleştirilen göçmenler her gün Kızılay doktorları tarafından kontrolden geçirilmekteydiler²²⁸. Girit'ten gelen mübadillerin bir kısmı Cunda Adası'ndaki Papazın Sarayı denilen bir metruk binada aşıları yapıldıktan sonra yaklaşık 15 gün karantina altında tutuldular.²²⁹

Göçmenlerin sağlık kontrolleri mümkün olduğunca muntazam bir şekilde yapılmaya çalışılıyordu. İmar ve İskân Vekâleti'nin ikinci vekili Refet Bey'in (Canitez) vurguladığı gibi, "Hilal-i Ahmer, ilk defa muaveneti şitab eden bir heyet olmuştur"²³⁰.

Mübadele ve İskan Vekili Mustafa Necati, vapurlarda alınan tertipler ve irkap istasyonlarında hazırlıklar sayesinde ciddi hastalıklarla karşılaşmadığını, bir iki mıntıkada ufak tefek bazı ciddi hastalıkların olduğunu ancak tedavilerin gerçekleştirilebildiğini bildirerek bunda en büyük payı olan Hilal-i Ahmer Cemiyeti'ne şükranlarını iletmeyi borç bildiğini belirtmiştir²³¹. Hilal-i Ahmer Cemiyeti, mübadele esnasında dış yardım olmaksızın küçümsenemeyecek derecede önemli çalışmalar ortaya koymuştur.

---

²²⁶ Kemal Arı, a.g.e, s.150

²²⁷ Kemal Arı, Büyük Mübadele, s. 97

²²⁸ Mesut Çapa, agm., s. 250

²²⁹ Ali Onay ile yapınla 03.05.2008 tarihli sözlü görüşme

²³⁰ TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, c IX, Ankara, 1975, s. 58.

²³¹ TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, c. VII/I, Ankara, 1968 s.1046

3-Taşınabilir ve Taşınmaz Malların Takdiri

Mübadele Protokolünün 8. maddesine göre, mübadiller her çeşit taşınabilir mallarını yanlarında götürmekte serbest olacaklardı. Kendilerinden çıkış ya da giriş vergisi alınmayacaktı.

Göçmenler, Türkiye'ye gelmeden önce komisyonlar tarafından düzenlenen belgelere mallarının kayıtlarını yaptırmak zorundaydı. Mübadele kararları gereği taşınır-taşınmaz mal varlığı yerel makamlar tarafından saptanacak, malların dökümü ve değerini gösteren tutanaklar hazırlanacaktı. Bu belgeler 4 adet düzenlenmekteydi. Bu nüshaların birisi yerel yönetim kurullarınca saklanacak, ikincisi mal dökümünü ve değerini denetlemekle yükümlü olan Muhtelit Mübadele Komisyonu'na), üçüncüsü göçmenin gittiği ülkedeki yetkili makamlara, dördüncüsü de göçmenin kendisine verilecekti²³². Türkiye'ye gelecek mübadillerin iskan edilmesinde bu belgeler esas alındı. Mallarının dökümünü yapan ve kendisine göre paraca değerini belirleyen göçmen, elindeki beyannameyi önce bağlı olduğu semtin ihtiyar heyeti azalarına onaylatıyor, sonra da ara komisyonlara teslim ediyordu. Bu yolla, Muhtelit Mübadele Komisyonu'na teslim edilen beyannamelerin sayısı 120.000 kadardı.²³³

Taşınabilir mal teriminin ne olduğu ve nasıl belirleneceği Komisyonunda tartışma konusu olmuştu. Toplanmamış ürünün üzerinde, yer aldığı taşınmaza zarar vermeyeceğine karar verilmişti. Tarladaki toplanmamış ürün taşınabilir mal sayılmaktaydı. Mübadiller, kendilerine ait olan hayvanları da yanlarında getirebilme hakkına sahiptiler. Nakil sırasında mübadillerden herhangi bir gümrük vergisi alınmayacaktı.

Midilli Adası'nda zeytin ağacının üzerindeki mahsul de taşınmaz mal sayılmaktaydı. Ancak adadan ayrılan Müslüman halk mahsullerini alamadan

---

²³² Kemal Arı, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de "Emval-i Metruke" ve "Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, s. 633

²³³ *TBMM Zabıt*, Devre: II, içtima: II, c. VIII/I, Ankara, 1975, s. 792.

Ayvalık'a gelmişti²³⁴. Bu nedenle İcra Vekilleri Reisi, Edremit Karyesinde bulunan emval-i metrukelerin zeytin mahsulatının zararının temin edilmesi ve ihale edilmiş olanların her mucib-i mukavele işgal edilmiş hanelerde de tahliye edilerek gelecek muhacirine tevzi ve itası konusunda Maliye Vekaletinden ricada bulunmuştur.

Mübadillerin taşınma aşamasında, karışıklıklar nedeni ile taşınabilir mallardan vergi alındığı anlar olmuştu, ancak bu vergiler mübadile tekrar iade edildi. Bunun bir örneği Ayvalık'ta da yaşanmıştı. Midilli mübadillerinden Komilizade Ali Muhlis Efendi yanında getirdiği 142 koyun için Ayvalık Rusanat Dairesine 179 lira ödemişti. Ancak mübadele protokolü gereği, vergilerden muaf tutulduğu için ödediği para kendisine iade edilmiştir²³⁵. Belediyelere mübadillerin taşınabilir mallarının harç, arzuhal, resmi vergiye tabi tutulmayacağı talimatı iskan şubesi tarafından verilmiştir. Buna benzer durumlar mübadelenin gerçekleştiği diğer mıntikalarda da görülmüştür.

Hem Yunanistan hem de Türkiye'de altının yurt dışına çıkartılmasını yasaklayan yasalar mevcut. Mübadiller bu yasadan hariç tutuldu²³⁶.1918 yılında Girit'in Resmo kentinde doğmuş olan, mübadele sırasında altı yedi yaşları arasında olup göç olgusunu derinden yaşayan Ali Onay, dönemin olaylarını şu şekilde aktarmaktaydı²³⁷

“O zaman Girit'te komisyonlar kuruldu. Herkesin malları ve bu malların değerleri tespit edildi. Sefere çıkacağımız zaman hazırlıklar yapıldı, denkler toplandı, sandıklar tanzim edildi. O arada babamın paraları nasıl geçireceği endişesi başladı. Bizim çok yüksek bir karyolamız vardı, hiç unutmam sarıydı rengi, ayakları bu kadar. Babam onların alt tekerleklerini çıkardı ve bunların içine altınları doldurdu. Karyola ayaklarını hususi bir kasa yaptı, çemberlerle bağladı, çaktı. Onları hep yanında taşıdı Türkiye'ye gelene kadar. Annem, babam, iki kardeş, halam, halamın eşi ve kızı; yedi kişi Cundaya geldik.”

---

²³⁴ B.C.A. , Toprak İskan Genel Müdürlüğü Kataloğu, 272.11.16.68.2

²³⁵ B.C.A. , Toprak İskan Genel Müdürlüğü Kataloğu, 272.11.16 70.6 numaralı belge

²³⁶ Mihri Belli, a.g.e s.39

²³⁷ Ali Onay ile 03.05.2008 tarihinde yapılan sözlü görüşme.

Lozan Antlaşması çerçevesinde imzalanan Nüfus Mübadelesi Protokolünde geniş yetkiler elde eden Karma Komisyon, prosedürlerin daha kolay işleyebilmesi için daha önce de belirtildiği ara komisyonlar oluşturmuştu. Taşınmaz mallarla ilgili oluşturulan Takdir-i Kıymet Komisyonları bu malların türünü, miktarını ve altın para üzerinden değerini gösteren tutanaklar hazırlanacaktı²³⁸. Ancak mal bildirim beyannameleri sağlıklı bir çözüme kavuşturulmadan, mübadele göçmenlerini Türkiye'ye taşıma işlemlerine başlandı.²³⁹ Birçok mübadil, bu tür mağduriyete uğramıştı.

B-MÜBADİLLERİN AYVALIK'TA İSKANI

Lozan'da mübadele ile ilgili görüşmelerin başladığı günlerde Hükümet mübadelenin ne şekilde yapılacağı ve gelecek mübadillerin hangi yörelere yerleştirilmesi gerektiğine dair çalışmalar başlamıştı. Tanin Gazetesi'nin haberi doğrultusunda Girit ve Midilli Müslümanlarının Edremit ve Ayvalık gibi zeytin ve üzüm mahsulatının bulunduğu şehirlere nakil olunacağı belirtilmekteydi²⁴⁰.

Yerleşim alanlarına kimlerin ne kadar ve nerelere yerleştirileceği, mıntika müdürlüklerinin gönderdikleri raporlardan hareketle ayrıntılı olarak saptanmış, sonuç çizelgeler biçiminde mıntika müdürlüklerine bildirilmişti²⁴¹.

Mübadillerin yerleştirilmesinde yararlanılacak ilk kaynak, Anadolu'dan ayrılmış olan Rumlar'dan arta kalan terk edilmiş mallar görülüyordu²⁴². Karesi Vilayeti'ne gönderilen tebligatta Ayvalık'ta Rumlardan kalan emval ve emlakın

---

²³⁸ Kemal Arı, a.g.e, s.74

²³⁹ Kemal Arı, a.g.e, s.75

²⁴⁰ Tanin 14 Kanunuevvel 1922

²⁴¹ T.B.M.M Zabıt, Devre: II, İçtima: I, C:III, Ankara, t.y., s.184

²⁴² Kemal Arı, "1923 Türk-Rum Mübadele Antlaşması Sonrasında İzmir'de "Emval-i Metruke" ve "Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: IV, sayı: 18, Temmuz 1990, s.632

Yunanistan'ın mübadil mntıkasından gelen muhacirler tahsis edilmesi istenmiştir.²⁴³

Mübadillerin belirlenen iskelelere varmaları ile sorunlar henüz çözülmemişti. En önemli mesele Türkiye'ye yerleşecek mübadillerin iskanı idi. Stephen Ladas, Türkiye'nin geniş bir ülke olduğunu ve gelenlerin iskanın için arazinin bolluğundan bahsetmişti²⁴⁴. Ancak, Ladas bu yargıya varırken Türkiye'nin bir dönem işgal altında olduğunu göz ardı etmişti. İşgal ve savaş sırasında birçok ev yanmış ve yıkılmıştı. Halkın büyük bir kısmı açıkta kalmıştı.

Yunanistan, 1923-1930 yılları arasında, Anadolu'dan gelen muhacirlerinin iskanı konusunda toplam 10.000.000 sterlin harcamıştır. Ancak aynı dönemde sınırlı mali kaynaklara sahip olan Türkiye, Yunan Hükümeti'nin harcadığı toplam meblağın yaklaşık 1.000.000 sterlinlik harcama yaparak kendi göçmenlerini iskan etmeye çalışmıştır²⁴⁵. Bir yanda dış ülkelerden yardım alan bir Yunanistan ile diğer tarafta kendi imkanları ile zor şartlar atında iskan programını uygulama çalışan bir Türkiye söz konusu idi.

Mübadele ve İmar Vekaleti kurulur kurulmaz, taşradaki örgüt birimlerine gönderilen yazılarla, ilgili bölgede gelecek göçmenlerden ne kadarını yerleştirebilecek olanaklar olduğu; bölgenin coğrafi, iktisadi, sosyal durumlarının yanında, göçmenlerin uğraşı ve yeteneklerine göre, yurdun değişik bölgelerinde bulunan emval-i metrukeye dengeli ve gerçekçi olarak dağıtılabilmesi için vilayet sınırları içinde, ne kadar sayıda ve nitelikte terk edilmiş mal bulunduğu; hala fuzuli işgalden arındırılmayan terk edilmiş malların ne kadar süre içerisinde; terk edilmiş bağların, bahçelerin, tarlaların miktarının ne kadar olduğu sorulmuş; vilayetlerden gelen bilgilere göre ayrıntılı iskan cetvelleri hazırlanmıştı²⁴⁶. Mübadele, İmar ve İskan Vekili Mustafa Necati Bey, emvali metrukelerin korunması için bekçi

---

²⁴³ B.C.A., 272.11.16.70.6 no lu belge

²⁴⁴ Stephen Ladas, a.g.e., s.708

²⁴⁵ Ayhan Aktar, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.21

²⁴⁶ T.B.M.M Zabıt, D:II, İ:I, C:III, Ankara, t.y, s..184

teşkilatına önem verildiğini ve bu nedenle iskan mıntıklarına bekçilerin istihdam edildiğini belirtmiştir.²⁴⁷

Her vilayet ve kaza merkezinde vali ya da kaymakam başkanlığında birer dağıtma komisyonu oluşturulmuştu. Söz konusu komisyonlar, ilk başta paylaşılacak arazinin sınırlarını belirliyorlardı²⁴⁸.

Göçmenlerin öncelikle iskan mıntıklarındaki emval-i metrukelere yerleştirilmeleri gerekmekteydi; ancak hemen her yerde köyler ve harap haldeydi²⁴⁹. Özellikle Yunan Ordusu'nun istilasına uğramış olan Ege Bölgesi'nde bu durum daha belirgindi. Ayvalık'ın da içinde bulunduğu Batı Anadolu'da Yunan Ordusu'nun çekilişi sırasında çıkarılan yangınlar nedeni ile büyük yıkımlar gerçekleşmişti.

Dr. Mazhar Bey ve arkadaşlarının meclise sundukları raporda batı vilayetlerinde, acele onarım yapılması ve yeniden yaşanabilir biçime getirilmesi gereken pek çok köy ve kasaba bulunmaktaydı.²⁵⁰

Kasım 1923'te Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti iskan yörelerindeki terk edilmiş taşınmazların onarımına başlamak üzere iskan komisyonlarına gerekli talimatlar verdi. 9 Aralık 1923 tarihli genelge uyarınca , kasaba ve köylerdeki terk edilmiş binalardan , göçmen yerleştirme işlerinde uygun olacağı düşünülenlerin hızla yerleşmeye uygun duruma getirilmesine çalışıldı.²⁵¹

Savaştan yeni çıkıp yaralarını sarmaya çalışan Türkiye'de mübadillerin hangi yerlerde iskan edileceklerini tespit etmek için yoğun çalışmalar yapıldı. T.B.M.M. Hükümeti ve Vekalet'e göre iskan için akla gelen ilk yerler emval-i metruke denilen terk edilmiş mallar ve mülklerdi. İşgalin sona ermesi ve gayri Müslim nüfusun Türkiye'yi terk etmeye başlaması ile beraber, işgalden arındırılmış bu bölgelere yoğun bir göç hareketleri başlamıştı.

²⁴⁷ T.B.M.M. Zabıt, Devre: II, içtima: II, c. VII/I, Ankara, 1968, s.1047

²⁴⁸ Kemal Arı, "1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir'de "Emval-i Metruke" ve Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:VI, sayı:18, Temmuz 1990, , s. 648

²⁴⁹ Mesut Çapa, **Yunanistan'dan Gelen Göçmenlerin İskanı**, Atatürk Yolu, Mayıs,1990, Yıl:3, Cilt:2, sayı:5 s.52

²⁵⁰ T.B.M.M Zabıt, Devre: II, İçtima: I, Cilt: II, Ankara, t.y., s.631

²⁵¹ Kemal Arı, a.g.e, s.61

Savaşta evleri tahrip edilmiş kesim “harikzedeler” olarak adlandırılmaktaydı²⁵². Evsiz kalan kişilerin büyük bir çoğunluğu yöredeki Rumlar’a ait terkedilmiş evlere yerleştirildiler. Ayvalık’ta da benzer olaylar yaşandı²⁵³. Mübadelenin başlaması ile beraber terk edilmiş mallar sorunu artmaya başladı.

Terk edilmiş mallar konusunda önceliğin kimlere verilmesi gerektiği konusunda Meclis’te de önemli tartışmalar yaşanmaktaydı. Malatya Vekili, Reşid Ağa, önceliğin muhacirlere verilmesi gerektiğini belirterek, Ayvalık’ta ticaret yapan Malatyalı Hamdi isminde bir kişinin izlenimlerini Meclis’te aktarmıştır.²⁵⁴ Söz konusu anlatılanlara göre Girit Muhacirleri çok zor durumdaydı ve açıkta kalmıştı. Karesi Vekili Vehbi Bey bu konuya cevaben şunları söylemiştir:²⁵⁵

“ Ayvalık civarında birkaç köy vardır ki Reşit Ağa bahsediyorlar muhacirler açıkta kalmış diyorlar. Orada yerli ahaliden de açıkta kalanlar vardır ve Yunanlılar üç dört köy yakmıştır. Bu halk da Ayvalık’ın içerisinde açıktadır. Şimdi bunları çıkarıp dışarı mı atacağız?”

Harikzedeler meselesi uzun zamandır mübadele süresince devam etmiştir. Harikzedelerin 13 Mart 1926’dan sonra işgal ettikleri evlerden çıkarılmasına teşebbüs edilmiş ve bazı mebuslar bunların çıkarılmamaları hakkında faaliyete geçmiştir. Hükümet, söz konusu harikzedelerin evlerinden çıkarılmamaları için bir kanun layihası hazırlamış ve dahiliye encümenine havale etmiştir. Harikzedelerin oturdukları evler kendilerine iskan borçlanma kanunu mucibince temlik edilecektir²⁵⁶. Bu durumda harikzedeler de ihmal edilmemiş oldu.

Daha önce de belirtildiği gibi, mübadele öncesinde de Ayvalık’ta çok yoğun bir nüfus hareketlenmesi olmuştu. Lozan Antlaşması sonrası, mübadele gereğince Ayvalık’a Girit ve Midilli adalarından Müslüman göçmenler geldiler.

Mübadillerin en önemli sorunlarından biri barınma sorunuydu. Vekalet, göçmenlerin yerleştirilmesini önemsemekte idi. Bölgesel olarak incelersek;

²⁵² Kemal Arı,a.g.e, s.9

²⁵³ T.B.M.M. Zabıt, Devre: II, İçtima: I, Cilt: III, Ankara, t.y., 165

²⁵⁴ T.B.M.M. Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968. t.y, s.413

²⁵⁵ T.B.M.M., Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968. , s.414

²⁵⁶ **Anadolu**, 22 Kanunsani, 1929

mübadiller en çok Ege, Marmara ve Karadeniz Bölgelerine yerleştirilmişlerdi. Göçmenler yerleştirilirken, geçmişte yapmış oldukları meslekleri de dikkate alınmaktaydı, çünkü iskan ile beraber üretici konuma getirilmelerine özen gösteriliyordu.

Türk Hükümeti mübadillere tarım aletleri, tohum ve diğer gerekli araç gereçleri dağıttı. Zanaatkarlara ve küçük tüccarlara iş ve mesleklerine göre bir miktar sermaye verildi²⁵⁷. Ancak mal dağıtımı ile ilgili işlerde karışıklıklar yaşanmıştı. Bunun en büyük nedeni, mübadele göçmenlerinin Yunanistan'daki mal bildirim belgelerinin düzensizliği idi²⁵⁸. Hatta, gelen göçmenlerin önemli bir kısmında mal bildirim belgeleri bulunmamaktaydı.

6 Temmuz 1924 tarihli Bakanlar Kurulu tarafından onaylanan “Mühacirlere Emlak ve Arazi ve Eşcar-ı Müsmire Tevzi’atına Da’ir Talimatname” yayımlandı. Bu genelge ile yasa gereği terk edilmiş taşınmaz mallardan pay alma hakkına sahip olan göçmenlere bu malların hangi yöntem ile nasıl dağıtılacağına ilkeleri belirlenmişti²⁵⁹. Yeni yerleşim yerlerinde mübadillere ev ve arazinin nasıl sağlanacağı, bunların dağıtım şartları bu talimatname ile belirlenmişti. Buna göre her vilayet ve kaza merkezinde vali ya da kaymakamın başkanlığında birer dağıtma kurulu oluşturulmuştu.

Söz konusu Talimatname gereği, komisyonlar arazilerin krokilerini belirlemiş, araziler; mevki, verimlilik ve kuvvet açısından; yüksek, orta, düşük olmak üzere üç dereceye ayrılmıştı. Derecelendirilen arazinin kaç kişilik ailenin geçim koşullarını sağlayacağı komisyonlarca belirlenmiş ve her aileye isabet edecek oran kura çekimi ile belirlenmişti²⁶⁰. Vekalet, altında çalıştırdığı birimlerle beraber mübadillerin mağdur olmaması için elinden gayreti göstermekteydi.

---

²⁵⁷ Mihri Belli, Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, s.92

²⁵⁸ Kemal Arı, a.g.e. , s.141

²⁵⁹ **Düstur**,V,3. Tertip, Ankara,1969,s.648-654

²⁶⁰ Kemal Arı, **1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve “Mübadil Göçmenler”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Temmuz 1990, Cilt:VI sayı:18, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara.

Ayvalık'a yerleştirilen mübadiller için ayrı bir nüfus sayımı yapılmamıştır. 1924-1933 yılları arasında mübadillerin yerleştikleri illere göre aile ve nüfus sayısı, verilen taşınmaz malların sayısı il bazında yer almaktadır. Bu kapsamda, Ayvalık'a yerleştirilenler mübadiller ve taşınmaz malları da Balıkesir ili içinde belirtilmiştir. Cevat Geray'ın göç hareketleri ile araştırmasına göre Balıkesir iline 7541 aile yerleştirilmiştir. Toplam nüfusu 25.515 olan bu ailelere 7.018 ev, 1.583 dükkan 958 parsel arsa, 131.541 dönüm toprak, 606 dönüm bağ, ve 906 dönüm bahçe verilmiştir²⁶¹.

Ayvalık İmdad-ı Sihhiye Heyeti Başkanı, Midilli'den gelen 7010 kişiden 5400 kişiye emlak ve arazi tahsis edilerek yerleştirildiğini ve Mübadil nakillerinin bitmediğini bildirmekteydi²⁶². 23 Mart 342 (1924) tarihli Zafer-i Milli Gazetesi Ayvalık Mektubu başlığı altında merkez kasabaya 14971 kişinin yerleştirildiği yazılmıştır.²⁶³ Ayvalık'a yerleştirilenler genellikle, Midilli ve Girit Adaları'ndan gelen mübadillerdi. Ayrıca Rumeli'den gelen Müslüman halktan da yerleştirilenler oldu. Ayvalık'a yerleştirildi.

Mübadile göçmenlerine tarla,bağ,bahçe,zeytinlik gibi taşınmazların dağıtımını için hükümet tarafından hazırlanan genelge ile bir plan oluşturulmuş ancak tam olarak uygulanamamak ile beraber, 5.000.000 dönüm arazi ile 4.300.000 adet zeytin, meyva, incir ağacı bu vasıta ile muhacirlere dağıtılmıştır. Bu dağıtımdan yararlanan hane sayısı 887.000²⁶⁴.

Ayvalık'ta iskan işleri 1932 yılına kadar devam etmişti.

---

²⁶¹ Cevat Geray, Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı, 1923-1961, Ankara 1962

²⁶² İleri, 21 Teşrinievvel 1923

²⁶³ Zafer-i Milli, 23 Mart 1934

²⁶⁴ İskan Tarihçesi, s.138

1-Ayvalık'ta İskan Konusunda Yaşanan Sorunlar

Nüfus mübadelesi'nin gerçekleştirilmesi sırasında, mübadillerin iskan konusunda olumsuz olaylar da yaşanmıştır. Memurların çoğunluğu, devşirme yöntemi ile başka vekalet memurlarından ve emeklilerden sağlanmıştı. İskan işlerindeki başarısızlığın sadece bir tanesiydi²⁶⁵. 1923 yılı yaz ayları ile 1924 yılının Ekim ayları arasında Rum malları üzerinde yasadışı işgaller ile ilgili olarak Ankara'ya birçok şikayet dilekçesi yollanmıştır. Yunanistan'dan mübadil olarak gelenler, öncelikle iskan koşullarının yetersizliği, memurların ehliyetsizliği ve rüşvet konularını şikayetlerinde gündeme getirmişlerdir²⁶⁶. Savaş sonrası dönemde birçok yerde yağmalanmalar olmuştu. İhtiyacı olmayan birçok kişi kar amacı ile terkedilmiş malları ele geçirmişti, bu durum "Fuzuli İşgal" olarak tanımlanmaktaydı²⁶⁷. Hatta bürokrasi içinden bu tür suçlamalar ile karşılaşmıştı. Örneğin Karesi Mebusu Hulusi Bey, Rumlar tarafından terk edilmiş ve gelecek olan mübadillere ayrılmış olan iki ev, bir sabun fabrikası ve binlerce zeytin ağacına el koymak ile suçlanmıştı²⁶⁸.

Mübadele sonucunda muhacirlere verilecek olan emval ve emlak kanunlara göre düzenlenmişti. Ancak söz konusu fuzuli işgaller nedeni ile mübadiller sıkıntılar yaşamaktaydılar. Yaşadıkları yerlerden zorunlu bir şekilde ve Yunanistan'ın baskısı sonucu ayrılmak zorunda kalan bu insanlara anavatanlarında yeni sıkıntılar eklenmekteydi.

Ayvalık'ta da düzenlenen yasalara rağmen, mübadillerin haksızlıklara uğradığı durumlar gerçekleşmekteydi. Ayvalık'ta iskan hakkı olmayan gayri mübadil Malatyalılar adlı bir şirketin binlerce zeytin ağaçlarından hisse

---

²⁶⁵ Kemal Arı, 1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrası İzmir'de "Emvali Metruke" ve "Mübadil Göçmenler", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, VI/18 (Temmuz 1990), s.636

²⁶⁶ Ayhan Aktar, Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000, s.37,38

²⁶⁷ Kemal Arı, a.g.e, s. 10

²⁶⁸ T.B.M.M Zabıt, Devre:II, İçtima: II, C. X, Ankara,1975, s.36

vermedikleri gözlenmiştir²⁶⁹. Şirket elemanlarının halka karşı zorbaca davrandıkları belirtilmiştir. Mübadele Cemiyeti Merkezi Umumiyesi, hükümetten şirketin haklarını denetleyen, muhacirlerin haklarını göz etmeyen idari memurların kaldırılması hususunda talepte bulunmuştur. Tarafsız, adil davranan memurların tayin edilmeleri istenmiştir.

Mübadele ve İskan Vekaleti her ne kadar titiz bir şekilde çalışsa da, iskan sırasında usulsüzlük ve yolsuzluk ile ilgili söylentiler çıkmaya başladı. Bu olaylar gazetelere yansiyarak geniş boyutlara ulaşmıştı. İzmir’de yayınlanan Türk İli gazetesinde, Ayvalık’taki iskan sırasında yaşanan yolsuzluklar ile ilgili sorun “Ayvalık’ta İskan Derdi Vardır” başlıklı bir makale ile gündeme getirilmiştir²⁷⁰.

Ayvalık’ta oturan Midilli mübadillerinden Şevket Osman Bey’e emlak verilmesi sırasında görevi kötüye kullandığı gerekçesiyle Tefviz Memuru Mehmet Tefvik Efendi hakkında soruşturma açılmıştır²⁷¹. Yolsuzluğa karışan kişiler hakkında yapılan kovuşturma sonucunda görevine son verilenler olmuştur.

Ayvalık’taki iskan çalışmaları ile ilgili en dikkat çekici olay ise Ayvalık Kaymakamı Ragıp Bey’in İstanbul Galata Köprüsü’nde, Ayvalık eski İskan Müdürü İrfan Tefvik Efendi tarafından intikam amacı ile öldürülmesidir. Olayı gerçekleştiren Ayvalık eski İskan Müdürü’nün Takrir-i Sükun Kanunları çerçevesinde İstiklal Mahkemelerinde yargılanmasına karar verildi²⁷². Bu karar 25 Mart 1926 tarih ve 816 numaralı tezkere ile kabul edilmiştir. Bu kararda Türkiye Cumhuriyeti’nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk’ün de Reisi Cumhur sıfatı ile imzası en başta bulunmaktadır.

Ayvalık’ta yayınlanan “Ayvalık Gazetesi”nin 25 Haziran 1928 tarihli nüshasında, iskan işlerinde yolsuzluk yapıldığına dair iddialar, baş makalede

---

²⁶⁹ B.C.A 272.11.20.9.15 numaralı belge

²⁷⁰ **Türk İli**, 2 Kanunuevvel 1 341

²⁷¹ B.C.A. , T.İ.G.M.K. , 272. 11. 23. 125. 22 nolu belge

²⁷² B.C.A. , B.K.K , 030. 01. 21. 66. 14 nolu belge

belirtildiği²⁷³. Bu makalede yer alan iddialar araştırılarak neticelendirilmeye çalışılmıştır.

Hükümet, mübadelenin uygulanışına önem vermiş, bu konu ile ilgili olumsuz adli vakalarda, sert yaptırımlar uygulamıştır. Mümkün olduğu sürece de tüm olumlu ve olumsuz gelişmeler yakından izlenmiştir. Mahmut Esat Bozkurt, Anadolu Gazetesi'nde yayınlanan köşe yazısında birçok mübadilin haklarından mahrum kaldığını, hak etmeyen kişilerin de mal edindiklerini belirtmiştir²⁷⁴.

2- Zeytinliklerin Değerlendirilmesi

Emval-i metruke ile ilgili talimatnamenin yayınlanması ile beraber, terk edilmiş malların mübadillere hangi yöntem ile nasıl dağıtılacağı ile ilgili ilkeler belirlenmişti.

Mübadelenin gerçekleştiği yerlerde vali ya da kaymakamların başkanlığı altında mıntika memurlarından bir, umur-ı tasarruf memurlarından bir ve maliye memurlarından bir kişi ile bir ziraat ve fen memuru, bir ölçücü ve bir katipten oluşan toplam yedi kişiden oluşan "Tevzi ve Taksim Komisyon"ları kuruldu²⁷⁵. Bu komisyon, dağıtılacak ve paylaşılacak olan toprağın sınırını belirlemek ve çizmekle yükümlüydü.

Midilli ve Girit adalarından gelenler, zeytincilik ve bağcılıkla uğraşmış kişilerdi. Bu nedenle Ayvalık'a yerleştirilenler belirlenirken Midilli ve Giritten gelen mübadillerin bu özellikleri göz önünde tutuldu. Ayvalık'ta bulunan terkedilmiş zeytinliklerin alan hesapları Tevzi ve Taksim Komisyonu tarafından belirlenmişti.

Ayvalık'ta zeytin ağaçları, İskan Müdürü Umumisi tarafından hem büyüklük hem de mahsullerine göre birinci sınıf olarak üç altın lira değerinde kabul

---

²⁷³ Ayvalık, 25 Haziran 1928

²⁷⁴ Anadolu, 15 Eylül 1932

²⁷⁵ Kemal Arı, a.g.e, s. 134

edilmişti²⁷⁶. Mübadillerin eski yaşadıkları yerlerde aynı durum söz konusu olduğunda kıymetin takdiri buna göre gerçekleşecekti. Dönümünde on ağaca göre hesap yapılmıştı. Eğer farklı bir durum söz konusu ise, dönümünde ondan fazla olan zeytin ağaçları ovada ise, ağaç başına iki, dağ ve bayırda ise bir altın takdiri uygun görülmüştü.

Yukarıdaki kriterler göz önünde tutularak belirlenen zeytinlik alanlar mübadeleye tabi tutulan şahıslara geldikleri memlekette bıraktıkları mülke göre dağıtıldı. Ayrıldıkları ülkede hiçbir şeyi bulunmayanlara muhacir hakkı olarak kişi başına 20 ağaç zeytin verilmiştir²⁷⁷.

Ayvalık'ta 950.000 zeytin ağacı olduğu tespit edilmiştir²⁷⁸. Bu ağaçların 420.000'i dağıtılmış, geriye kalan ağaçlar ile ilgili Mübadele, İmar ve İskan Vekaleti, Ayvalık'tan bilgi istemiştir.

İskan işleri, tüm Türkiye'de olduğu gibi Ayvalık'ta da uzun sene devam etmiş, bu nedenle üretim işlerinde aksamalar olmuştur. Tapu kayıtlarındaki düzensizlik, resmi evraklardaki yanlışlıklar ve taşınmaz mallar üzerindeki asılsız iddialar çalışmaları zorlaştırmıştır. 10 Kasım 1923 tarihinde Mübadele resmen başlamıştı. Göçmenler, Türkiye'ye gelmeden komisyonlar tarafından düzenlenen belgelere mallarının kayıtlarını yaptırmak zorundaydı. Bu belgeler 4 adet düzenleniyordu. Türkiye'de belgeleri göstererek iskan edileceklerdi. Ancak Yunanistan'da mübadil göçmenler mal beyanlarını komisyona bırakıp Türkiye'ye gönderiliyor, işlemler arkasından sürdürülüyordu.

Birçok göçmen, mal beyanı olmadan gelmişti ve yazışmalar çok uzun yıllar sürebiliyor ve karışıklıklar çıkabiliyordu. Mal bildirim beyanlarını Karma Komisyon da denetlediği için yazışmalarda süre uzuyordu. Bu nedenlerden dolayı mübadillerin iskan sorunları geç çözümlenebildi. Örneğin Midilli Gera mübadili Hüsnü Kocabaş ve eşi mübadelenin başladığı dönemde Ayvalık'a gelmelerine rağmen kendilerine ait taşınmaz malların değerlendirilmesi ve ile ilgili yazışmalar

---

²⁷⁶ B.C.A. , T.İ.G.M.K., 272.13.80.9.8 nolu belge

²⁷⁷ Doğan Aka, a.g.e, s. 40

²⁷⁸ B.C.A, T.İ.G.M.K. , 272 11 19 93 12 nolu belge

ve Midilli'de bırakmış oldukları taşınmaz emlaklarının araştırmaları uzun sürdüğü için, iskan sorunları ancak 1927'de çözülebilmiştir. Midilli Adası'nın Gera kasabası Skopelitos köyünde kalan taşınmazlarının değerleri, Gera Sulh Mahkemesi'nde Yunan şahitler dinlenerek teyit edilmiş ve bu malların takdiri Karma Komisyonun gözetiminde gerçekleştirilmiştir²⁷⁹. Yapılan bu mal takdiri sonucunda bu kişilere Ayvalık'tan zeytinlik ve ev verilmiştir. Burada dikkati çeken nokta, evli olan çiftlerde, erkek ile bayanın malvarlıklarının ayrı ayrı değerlendirilerek takdir edilmiş olmasıdır. Hatta mübadillerin anne taraflarından da mal varlıkları olduğu ve bunların da değerlendirmeye alındığı görülmüştür. Bunun dışında Midilli Adası'ndaki bu emvali metrukenin belirlenmesi sırasında, o bölgede yaşayan Yunan vatandaşlığına tabi kişilerin şahitliğine başvurulmuştur. Şahitler, İncil üzerine yemin ettikten sonra, ayrılan kişilerin mal varlıkları hakkında beyannamede bulunmuşlardır. Şahitlerin verdikleri beyanat doğrultusunda mal varlığı ile ilgili teyit alınmış ve bilirkişi raporu tutulmuştur. Bu takdirden sonra Yunanistan noteri ve tapu müdürünün onayı alınmış ve mübadillerin taşınmaz mal kayıtları Karma Komisyon aracılığı ile kendilerine ulaştırılmıştır.

C-MÜBADİLLERİN UYUM SÜRECİ

1- Mübadillerin Uyum Süreci ve Kültürel Katkıları

Mübadele, her iki ülkede de sosyal ve kültürel değişimlere yol açmış ve mübadiller için sancılı dönemler yaşanmıştır. Göç olayı süresince, yaşandığı koşulların da etkisiyle, mübadiller gerçek yaşamlarından büyük kopuşlar yaşamışlardır. Göç sürecinin başlattığı bu kopuş olayı, geride bırakılan anayurt ile içine girilmeye çalışılan yeni toplum arasında sağlıklı ve yeterli bir bağ, bir köprü kurulmasını zorlaştırmıştır.

---

²⁷⁹ B.C.A. , 272 11 24 126 17 nolu belge. Bu belgenin Yunanca'dan Türkçe'ye tam metin çevirisi ekte sunulmaktadır.

Mübadiller açısından, belli bir yaştan sonra ve toplumsallaşma sürecinin arkasından, doğdukları yerlerden, kalıplandıkları kültür ortamından, kültürünü, dilini ve düşüncelerini özümlemede sorunlar yaşadıkları yeni toplumda yaşamın süreklilik kazanması zor olmaktadır²⁸⁰. Bu nedenle, mübadele sonucu Türkiye'ye gelen göçmen grupların insanlarında kuşku, korku, bunaltı ve depresyonlar görülmüş olması olağandır. Ayrıca mübadele ile gelenlerin topraklarına geri dönüş ihtimallerinin söz konusu olmaması, birinci kuşakta ciddi psikolojik travmalar yaşanmasına neden olmuştur.

Serol Teber'in kitabında belirtildiği gibi, göçmenlerde kişiliklerine yeni boyutlar katma arayışının yanı sıra, eski kimlikleri yitirme korkusu gelişir. Özellikle yaşlılar "yaşarken ölme" korkusunu önlemek için anı biriktirme yolu ile köklerinden kopma olayını çözümlenmeye çalışırlar. Bu nedenle doğdukları yerlerden getirdikleri toprak dolu kesecikler, su şişeleri, çeyiz sandıkları fetiş objesine dönüşür²⁸¹.

Dil sorunu yaşayan birinci kuşak mübadiller bu nedenle içlerine kapanık yaşamışlardır. Yunanistan ile Türkiye arasında özellikle 1930 senesine kadar yaşanan soğuk ilişkiler nedeni ile, mübadillerin ayrıldıkları topraklar ile bağları tamamen kopmuştur.

2. Girit ve Midilli Adaları'ndan Gelen Mübadiller

Midilli'den gelen mübadiller Türkçe'yi daha fazla bildikleri için daha kolay uyum sağlamışlardır. Girit'ten gelen mübadillerin ise Türkçe'yi çok az bilmeleri nedeni ile yeni geldikleri topluma uyum sağlamalarında sıkıntı yaşadıkları görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde Girit, Osmanlı İmparatorluğu'nda en zor fethedilen topraklardandı. Sürekli isyanların yaşandığı bir ada idi. Coğrafi konum olarak Girit Adası'nın merkezi yönetime uzak oluşu, orada yaşayan Müslüman Türk

---

²⁸⁰ Serol Teber, **Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi**, Oberhausen, 1993 s.12

²⁸¹ Serol Teber, a.g.e., s.16

toplumunun Osmanlı Devleti tarafından korunmasını zorlaştırmıştır. Girit'te yaşamış olan Müslüman topluluk, adanın Kandiye (İraklio), Resmo, Hanya, Ierapetra, Sitia gibi şehirlerinde yaşamışlardı²⁸².

Adada Rum nüfusun ayaklanmalarını organize ederek önderlik çabaları içinde bir örgüt olan Rumca adıyla “Μεταπολιτευτική Επιτροπή” 1894 yılı Eylül'ünde nüfusu tamamı ile Rum olan İsfakiye'nin Apokoron Kazası'nda kurulmuştu²⁸³. Yunanlıların tahriki ile Epitropi'nin köylerde yürüttüğü katliam, Müslümanların sefalet içinde köylerden şehirlere göç etmelerine neden olmuştu. Bu ortamda adadaki isyanı tahrik etmek ile yetinmeyen Yunanistan Devleti adaya Albay Vlasos komutasında askeri birlikler göndererek işgal hareketine girişti²⁸⁴. Mübadele öncesinden Girit Adası'ndan yaklaşık 50.000 Müslüman ayrılmak durumunda kalmıştı²⁸⁵.

Megali İdea'nın esaslı savunucusu Venizelos da, Etnik-i Eteryia derneğinin temellerinin atıldığı yerlerden biri olan Giritliydi. Ada, Enosis (Birleşme) fikrinin ilk defa ortaya çıkıp filizlenmiş olduğu yerdi. Adada, zaman zaman Türklere karşı asimilasyon girişimlerinde de bulunmuştu. Bu nedenlerle Girit'ten gelen mübadiller, Midilli'den göç etmiş olanlara göre göç olgusunu daha yoğun ve sancılı yaşamışlardır.

Manileri ile ünlü Girit Adası'nda Türkler aleyhinde de deyişler söylenmekteydi. Bu maniler adada filizlenip ivme kazanan Türk düşmanlığının ne derece belirgin olduğunu göstermektedir. Özellikle savaş dönemlerinde aşağıda yazılmış olan mani Girit'te her gün söylenmekteymiş.²⁸⁶

Η Καμπάνα τις ζηγώνει

Kambana kovuyor

Και ο Δασούτης τις μαζώνει

Davut (Hacı Davut Vapuru)

²⁸² **Ιστορικά**, Τόμος Δεκατός Ογδοός, Τεύχος 34, Ιουνιος 2001, Εκδοτικός Οίκος Μελισσα, s. 153

²⁸³ Nukhet Adıyeke, Girit'te 1896-1897 Olayları ve Rum İsyân Cemiyetinin Faaliyetleri, Askeri Araştırmalar Dergisi, Yıl:3 Sayı: 6, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2005, s. 44

²⁸⁴ Nükhet Adıyeke, a.g.m., 48

²⁸⁵ Ali Onay ile yapılan 03.05.2008 tarihli görüşme

²⁸⁶ Ali Onay ile yapılan 03.05.2008 tarihli görüşme

Και στη Σμύρνη	Onları topluyor
Τις αποσώνει	İzmir'e ulaştırıyor
Τούρκον είδες	Türkü gördün
Μπάλα θέλει	Kurşun ister
Και άλλο είδες	Diğerini gördün
Και άλλη θέλει	Diğeri de ister

Yunanistan'ın bağımsızlığının uluslar arası alanda tanınması, bununla beraber dış politikada sürekli Yunanistan'ın lehine gelişmelerin yaşanması Osmanlı sınırları içinde Hristiyanlara ayrıcalık verilmesinin önünü açmıştı. Benzer durum Girit'te de görülmüştü. 1878 Halep Antlaşması ile Girit Hristiyanlarına ayrıcalıklar verildi. Ortodoks unsurlar güçlendikçe, Müslüman nüfusta azalmalar görülmeye başladı. Avrupalı gezginlerin vermiş olduğu kesin olmayan rakamlar, Osmanlı İmparatorluğu ve Yunan Devleti envanterleri doğrultusunda Adadaki Müslüman nüfus şu şekilde verilmekteydi ²⁸⁷.

1834: 40.378

1857: 62.138

1900: 33.496

1921: 19.181

Yukarıda belirtilen tabloda da görüldüğü üzere Girit'te Müslüman nüfus her dönem azalıyordu. 1898'ten sonra Müslüman halkın zorluklar ile karşılaşmaya başlamıştı. Girit'in ilhak edilmesi ile beraber, Ali Onay'ın benzetmesine göre

²⁸⁷ **Ιστορικά**, Τόμος Δεκατός Ογδοός, Τεύχος 34, Ιουνιος 2001, Εκδοτικός Οίκος Μελισσα, s.149

“İslam Unsurlar” abajur gibi asılı kalmıştı²⁸⁸. Birçok Müslüman aile kaygı dolu günler yaşamış ve Türkiye topraklarına zorunlu olarak göç etmeye başlamıştı.

Mübadele öncesi tüm Türkiye topraklarında olduğu gibi, Ayvalık'ta da ticaret ile uğraşan insanlar büyük bir çoğunlukla Rum kökenliydi. Ayvalık, daha önce de belirtildiği gibi Ege'de İzmir'den sonra en önemli sanayi ve ticaret merkezi idi. Lozan'da imzalanan Mübadele Protokolü sonrasında, Ayvalık'taki Rum halkın göç etmesi sonucu birçok imalathane, ticarethane işlemez konuma geldi. Bunda Midilli ve Girit Adası'ndan gelmiş olan mübadillerin bağ, bahçe ve hayvancılıkla uğraşan kişiler olmaları da etkili olmuştur.

Ayvalıktaki halkı Girit, Midilli, Makedonya ve Anadolu'nun çeşitli yörelerinden gelenler oluşturmuştu. Bugün Ayvalık'a baktığımızda kendine özgü bir folklorunun olmadığını görüyoruz. Yazar Ahmet Yorulmaz da, bu konuyu “Ayvalık'ı Gezerken” adlı kitabında şöyle açıklıyor:

“Yirmi, yirmi beş kuşak geriden gelen, yazgı birliği etmiş Ayvalıklılar bulunmadığı için folklor meydana gelmemiştir”²⁸⁹.

Girit Adası'ndan gelen mübadiller Yunanca'nın “Kritika” adı verilen lehçesini kullanmaktaydılar. Bu dili konuştukları için yerli halk ve Midilli'den gelenler tarafından yabancı olarak görülmüşlerdir²⁹⁰. Ancak Rumca altyapısına sahip oldukları için ticaret alanında başarılı olmaya başlamışlardır. Birçok Giritli balıkçılığa yönelmiş, balıkçılığın güçlü sanayi dalı olmasını sağlamışlardır²⁹¹. Bunun dışında Yunanca'yı ileri düzeyde bildikleri için turizm alanında da Ayvalık'ta etkin olmuşlardır. Midilli Adası ile Ayvalık arasındaki turistik ve ticari ilişkileri Girit Adası'ndan gelen mübadiller sağlamaktadır.

Girit'ten ülkemize gelen mübadiller ile ilgili farklı görüşler ortaya atılmaktadır. Özellikle Rumca'yı çok iyi bildikleri için değişik tezler ortaya

---

²⁸⁸ Ali Onay ile 03.05.2008 tarihinde yapılan sözlü görüşme

²⁸⁹ Ahmet Yorulmaz, a.g.e, s.102

²⁹⁰ Sofia Koufopoulou, “Türkiye’de Müslüman Giritliler, Bir Ege Topluluğunda Etnik Kimliğin Yeniden Belirlenmesi” Ege’yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Renée Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Nisan 2007 s. 322

²⁹¹ Sofia Koufopoulou, a.g.m. s. 326

konuyordu. 17. yüzyıla ait Girit Kadı Sicillerinde, fethin hemen ardından adada yerli halk arasında yoğun bir ihtida (İslamiyet'i Kabul Etme) süreci yaşandığına dair veriler ortaya konmaktaydı.²⁹² Ali Onay, 1669'da Girit'in fethinden sonra Fazıl Ahmet Paşa'nın adaya Kafkasya, Kuzey Afrika, gibi imparatorluğun farklı yerlerinden insanları yerleştirdiğini belirtmektedir. Dil mozaïği olduğundan mahalli dil Rumca kendiliğinden gelişmişti²⁹³. Girit Müslümanları için farklı düşünceler üretilse de, şu gerçektir ki, bu insanlar Ada'da istenmemekteydiler.

Ancak, özellikle Girit ve Midilli mübadillerinin mutfak alışkanlıkları ve zevkleri, Ayvalık'ta zengin bir yemek kültürü yaratmıştır. Örneğin, Giritliler'in çurlama, peynirli kabak, kabak çiçeği dolması, karışık otlar, kuzu etli arapsaçı, koloçitha (kabak böreği), Avronyes (Sarmaşık), kuşkonmaz (asfaraca), Girit leblebisi ve Midilli Adası'ndan gelenlerin ada köftesi, gardumi (bağırsak dolması), sure, ayak ve işkembe sarması, balıklı bamya, ahtapot, çeşitli balık yemekleri Ayvalık'ta halen ilgi gören yiyeceklerdendir.

Burada dikkati çeken diğer bir ayrıntı, Midilli Adası'ndan gelenlerin hayvansal gıdaları, peynir ve balık türlerini çok tükettikleri, Girit mübadillerinin sebze ağırlıklı beslendikleridir. Ayrıca Giritliler, Ayvalık'a çeşitli otları ve sebzeleri tanıtarak sofraya kültürünü zenginleştirmişlerdir.

Lesvos Adası, Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk fethettiği adalardandı. Fethedildiği 1462 yılından 1912 Yunan Krallığı'na katılımına kadar Yunan Adaları içinde Müslüman unsurun en belirgin ve en çok olduğu adadır²⁹⁴. Özellikle Midilli merkezinde Türk etkilerini görmek mümkündür.

---

²⁹² Nükhet Adıyeke, **Osmanlı Egemenliği Altında Girit'te Müslüman Cemaati ile Ortodoks Cemaati Arasındaki İlişkiler**, Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005, s.366

²⁹³ **Ali Onay ile yapılan 03.05.2008 tarihli görüşme**

²⁹⁴ Σταύρος Τάξης, **Ιστορία της Λέσβου και τοπγραφία αυτής , φωτομηχανική ανατύπωση της έκδοσης του 1874**. Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας), Μυτιλήνη 1996, s.20

Ada merkezindeki Müslüman nüfus, Türkçe’de yukarı iskele anlamına gelen “Απάνω Σκάλα” (Apano Skala) mahallesinde ikamet etmekteydi²⁹⁵. Hatta, adanın mutasarrıfı Kulaksızzade Mustafa Ağa da aynı mahallede oturmaktaydı.

Mustafa Ağa zamanında Midilli Adası’nda önemli Osmanlı yapıları inşa edilmişti. Bunlardan en önemlisi, Adanın da en büyük camisi olan “Yeni Camii” idi²⁹⁶.

1828-1832 yıllarında çarşı hamamı inşa edildi. 1891’de Türk Okulu “İdadiye” inşa edilmeye başladı. Okulun tam karşısına 1893 yılında adanın yönetim merkezi olan Hükümet Konağı inşa edildi²⁹⁷.

Yeni Cami dışında başka camiler de mevcuttu. Bunlardan en önemlilerinden biri de Vigla Camii idi. Bu camii 1929 senesinde Midilli Metropolit İakovos tarafından Aziz Nikolaos Kilisesi’ne dönüştürüldü²⁹⁸. Benzer olaylar Ayvalık’ta da yaşandı. Örneğin Aya Yannis Kilisesi, Saatli Camii ve Aya Yorgos Kilisesi de Çınarlı Camii olarak değiştirilmişti.

Midilli Adası’nda “Apano Skala” haricinde çevre kasabalarda da Müslüman halk ikamet etmekteydi. Bu kasabalar şunlardı²⁹⁹: Plomariou, Gera, Polihnitos, Ayasou, Kallonis, Eresou, Molivos, Mandamados. Ayrıca, Aya Paraskevi’de mübadele öncesinde Yörükler yaşamaktaydı³⁰⁰

19. yüzyıldan itibaren Müslüman nüfus azalmaya başlamış, söz konusu nüfus %13 orana düşmüştür. 1840’da %18.5 Müslüman nüfus varken bu oran %12.4’e düşmüştür³⁰¹. 1912’de adanın Osmanlı Yönetiminden ayrılması sonucu adadan birçok Müslüman nüfus göç etmek zorunda kalmıştır.

Midilli Adası’nda yaşamış olan Müslüman halk savaş sırasında ve Mübadele esnasında coğrafi konum da esas alınarak Ayvalık’a yerleştirildi.

---

²⁹⁵ Μαρία Αναγνωστοπούλου, Απάνω Σκάλα η Μυτιληνιά, Η Γειτονιά του Ονειρού, εκδ. ENTELEXEIA XX., s.16

²⁹⁶ Π.Ι. Σαμάρια **Μουσουλμανικά Τεμένη ευκτηρία της Μυτιλήνης Στα Χρονία της Τουρκικής Δημοκρατίας**, Έκδοση Χαρτοπωλείο Πέτρας, Μυτιλήνη.2000, s.12

²⁹⁷ Μαρία Αναγνωστοπούλου, a.g.e, s. 17,18

²⁹⁸ Π.Ι. Σαμάρια, a.g.e, s. 11

²⁹⁹ Σταύρος Τάξης, s.19

³⁰⁰ Μαρία Αναγνωστοπούλου, a.g.e., s.101

³⁰¹ Σταύρος Τάξης, a.g.e, s.21

Ayvalık, Rum nüfusun oldukça yoğun olduğu bir yerdı. Savaş döneminde ve mübadele sürecinde Ayvalık'ta yaşayan Rumlar'ın büyük çoğunluğu Midilli Adası'na ve Atina'ya yerleşti. Midilli Adası'nda Thermi bölgesine yakın bir yerde "Nees Kidonies" Yeni Ayvalık anlamına gelen bir köy kurulmuştu.

Osmanlı İmparatorluğu bünyesinde yaşamış olan gayri Müslim azınlıklar, pek çok alanda imtiyazlara sahiptiler. Rumlar, devlet kademelerinde önemli mevkilere kadar yükselmişlerdi. Ticaret ve özellikle denizcilikte ilerleme kaydetmişlerdi.

Ayvalık, Ege Bölgesi'nde İzmir'den sonra, en önemli sanayi ve ticaret kentiydi. Nüfusun çoğunluğunu Rumlar oluşturmaktaydı. Birçok yabancı yatırımcı Ayvalık'ta bulunmuştu, ihracat ve ithalat parlak dönemini yaşıyordu. Sosyal ve kültürel açıdan zengindi. Bunun en belirgin kanıtlarından biri bu bölgede akademinin olması, birçok ünlü kişinin yetişmesidir. Ancak bu olumlu gözükten özellikler Osmanlı İmparatorluğu aleyhine gelişmiştir. Özellikle 18.ve 19. yüzyıllarda imparatorluk sınırları içinde açılan yabancı okullar gayri Müslim azınlıkların da ayrılıkçı hareketler içerisinde olmalarına neden olmuştur.

Adaların yakın oluşu, Yunanlıların "Megali İdea"larını gerçekleştirmeleri açısından bakıldığında Ayvalık ve çevresi de önem kazandı.

Mora İsyanı, Çanakkale Savaşı ve Mütareke Dönemi sırasında yerli Rum halkı, Yunan çeteleri ve işgalcilerle işbirliği yapmışlardır. Ancak, Yunanistan, Türk tarafının ulusal bağımsızlık savaşı olan Kurtuluş Savaşı sonucunda kaybeden tarafta yer almış ve 1.200.000 Rumun iskaniyle sonuçlanan mübadele sorunuyla yüzleşmek zorunda kalmıştır. Yunanistan, izlemiş olduğu İrredentist politikanın bedelini bu şekilde ödemek durumunda kalmış ve bunun dışında Doğu meselesi tarihin karanlıklarına gömülmüştür.

19. Yüzyılın sonu ve 20. yüzyılın ilk yıllarında Balkanlar'da milliyetçilik ideolojisi hakim olmuş ve yoğun savaşlar sonucunda İmparatorluklar yıkılıp dağılarak ulus devletler kurulmuştur. Ulusal Kurtuluş Savaşı sonrasında yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti, ulus devleti yapısına dayanmaktaydı. Aynı sıkıntıların tekrar yaşanmaması ve Türkiye Cumhuriyeti'nin daha sağlam temeller üzerine oturması için "Mübadele" zorunlu olmuştur. Göçmenlerin gelişi her iki devlette belirgin ve önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Balkan Savaşları sonrası kurulan devletler, nüfuslarını homojenleştirme yoluna girmişlerdi. Bu

coğrafyada ulus devlet olarak en geç kurulan Türkiye Cumhuriyeti bu fırsatı en iyi şekilde değerlendirmeye çalıştı.

Yeni kurulmuş olan Türkiye Cumhuriyeti, bir taraftan savaşın getirmiş olduğu ekonomik yıkımdan kurtulmaya çabalarırken, bir taraftan da göç ile gelmiş olan halkın yaşam sorunlarını kısa sürede çözmeye çabalamıştır. Yunanistan ve Türkiye'nin mübadele nedeni ile yaşadığı sorunlar karşılaştırılmaz. Yunanistan, 4.000.000'lük nüfusunun tarımla uğraşan 600.000'ini mübadele ile Türkiye'ye gönderirken, Türkiye'den de kentli 1.200.000 Rum nüfusu alarak, nüfusunu %25 artırmıştır. Osmanlı Devleti açısından bakıldığında ise, İmparatorluk döneminden beri ekonomik gücü elinde bulunduran kent kökenli Rum nüfusun yerine, sosyal yapısı farklı kırsal kesimden Türk nüfusu mübadele kapsamında Türkiye'ye yerleşmiştir.

Mübadele sürecinde Türkiye'de özellikle iskan sırasında sıkıntılar yaşanmıştır. Çünkü işgal sonrası birçok ev tahrip olmuş ve ayrıca ülke içinde yaşanan iç ve dış göçler nedeni ile bir çok yere, araziye ve emlake el konulmuştu.

Her iki ülkede de göç eden insanlar çok büyük sorunlar yaşamışlar, savaş ile ilgisi olmayan insanlar da yurtlarından ayrılmak zorunda kalmışlardır. Yunanistan'da savaş sonrası yaşanan kargaşa ortamında bu konu ile ilgili olarak "Küçük Asya Araştırmaları Merkezi" kurulmuş ve Yunanlılar ile ilgili olan belgeler ve kayıtlar muhafaza edilebilmiş. Ancak Türkiye'de bu konu ancak son yıllarda irdelenemeye başlamıştır. Birinci kuşağa ait belgeler, resmi veriler yeterince incelenememiş, bu konu ile ilgili bilimsel incelemelerde gecikmeler olmuştur. Diğer taraftan, Üçüncü kuşak mübadiller bu konuda yoğun çaba harcamaktadırlar.

İki ülke arasında mübadele döneminde yaşanan sorunların yarattığı soğuk ilişkiler, birinci derecedeki mübadillerin geldikleri topraklarla olan ilişkilerini koparmıştır. Ancak günümüzde, bu konudaki araştırmalarda hareketlilikler görülmektedir.

Nüfus Mübadelesi, uluslar arası anlaşma çerçevesinde dünya tarihinde ilk kez Yunanistan ve Türkiye arasında uygulanmış tarihsel bir olay olduğu için incelenmesi gereken bir konudur.

Lozan Antlaşması sonucu gerçekleşen “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi”, birçok ülkede yaşanan azınlık sorunlarının çözümü konusunda emsal niteliğini taşımaktadır.

EKLER

- 170 -

4270

فازنامه

آیوالوقه قاشقچاسی - انقداسی اتمام تصدیر استانبولده کوری اوز - نه قش اتمه جورته مکتوب
هجمانه قولدیه و نوسیل جهوز - دستکون اخلال بیت ویردی آسوشیونده آیوالوقه اسکان تدبیردی
مدمان قوشیون اقدیه تقدیر سکوون قانونه بیجیه ، استقونل ککینه نوری ، داغدی قشک | اسکیل قشک
تاریخ ۸۸۶ نفع تذکره بی وقوع بولده تکلیفی اوز - نه ، اجا وکلیدی هفتک | اسکیل اول ۱۳۰۷
تاریخ اجماعی تقوییه قبول اولوش - اسکیل اول ۱۳۰۷

غازی
رئیس

خارجی وکیل
داغدی وکیل
جور وکیل
مدافعه وکیل
عربی وکیل
باسه وکیل
صحه و معاضات اجتماع وکیل
تجارت وکیل
زاعت وکیل
نافعه وکیل
معارف وکیل
مالیه وکیل
بیر وکیل

030 18 1.1 21.66.14

Ayvalık kaymakamını öldüren Ayvalık İskan eski müdürü Adnan Tefik'in İstiklal Mahkemesine verilmesi.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri Bakanlar Kurulu Kataloğu 030.18.1.1. 21.66..14 Nolu Belge

030.18.1.1. 21.66..14 Nolu Belgenin Çevirisi

KARARNAME

Ayvalık Kaymakamı Ragıp Bey'i intikam kasdıyla İstanbul'da köprü üzerinde katl etmek sureti ile memlekette heyecan kıldığı ve böylece huzur ve sükunu ihlale sebep erdiği anlaşılan Ayvalık İskan-ı Müdür'ü Sabık İrfan Efendi'nin Takrir-i Sükun Kanunu mucibince İstiklal Mahkemesine tevdi ve 816 tezkeresi ile vuku bulan taklisi üzerine icra vekilleri heyetinin 926 tarihli ictimacına tasvib ve kabul edilmiştir.

Gazi   Hariciye Vekili   Dahiliye Vekili   Sıhhiye Vekili

Müdafayı Milliye   Adliye Vekili   Başvekil

Sıhhiye ve İctimaiye Vekili   Ticaret Vekili   Ziraat Vekili   Nafia Vekili

Maarif Vekili   Maliye Vekili

لاسل ایشیش فته
ورودی
شماره
مکان
۱۵
مقابلہ ایڈنر

اولیٰ کوروس
سوروی
میشی
۱۱۱
نومبر
۱۵
۱۵

۱۱۱

بلدکانه

باردور بوسپیه سولیه ایوانه درنده بزگی ۱۹۴۰ تاس فونته نول سلهده
ایوانه یسانا داره شمه ۱۷۸ بلرسم انه اول نغه بر بقم اعدونه دار
نومی باره عدلیکده انا بجه رس نومی در سطح ایوانه ن کنونفد لغد بضا
DEVLET ARHIVER GENEL
CUMHURİYET ARŞIVI

نفا تقديم نفا

بلدغه غارده نام شگ کنونفد باره س لا جرن هر چند ن نغول مددی بر برنده
کوشعب کو ترمده دیا نغس ایزریمده سبب انه جغه در
بر برنده نه نغواج دنا ارفال دنا نه هیچ بر رسم بر بقمه نابع
ملزمی جغه در در به کو بر بضا نفا آن ده سک در انا
لازم کله صغره ای را نتر بضا انا نغول مددی انا
دوشج نغول انا نغول مددی

272		11	16	70	6
-----	--	----	----	----	---

272.11.16.70.6 nolu belgenin Türkçe'ye Çevirisi

Şube: İskan

5 Kanunuevvel 229

Mübadele dolayısı ile Midilli'den Ayvalık'a yanında getirdiği 142 Res'i-koyundan hilaf-ı müsaade Ayvalık Rüsumat İdaresince 179 lira resm alınmış olduğundan mebni idaresine dair Komilizade Ali Muhlis İtasıyla reis-i arzuhal Ayvalık Kaymakamlığı'na tasdiknamesi lafen takdim kılındı.

Mübadele Mukavelenamesinin Yirminci maddesi muhacirlerin hicretten menzul mallarını beraberinde götürüp veya nakil ettirmekte serbest olacaktır. Belediyeden ne harç, ne arzuhal ne de hiçbir resm-i vergiye tabi tutulmayacaktır. Ve de icab gelen ianeler lüzum geldikçe icra edilecektir.

Ve neticesinin buyurulması

COMMISSION MIXTE POUR
L'ECHANGE DES POPULATIONS
GRECQUES & TURQUES.

Istanbul 24/1/29.

A.C.

DEVLET ARSIVLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

M.T. 9245
4527

1 : J : m : m

1281 29/1/1929

Dahiliye Vekâletine.

35523

31/12/28 tarih ve 74564 numarolu tahrirata cevaptır.

Ayvalıkta mukim Midilli mübadillerinden Hasan oğlu Amet
Kocabaş ile zevcesine ait emvalin tahkiki Midilli Türk hey'
etine yazılmakla vürut edecek cevabin başkaca arzı tabiidir
erendim.

24/1/29

W 8
47

27. 1. 1929

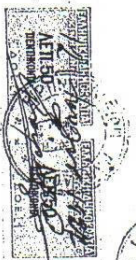
272			11	24	126	17
-----	--	--	----	----	-----	----

DEPT. ANWELTEN, GRENZBEWAARDING

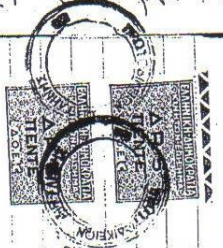
Handwritten text in Dutch, likely a letter or official communication, mentioning dates and administrative details.

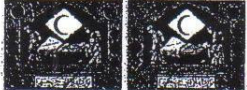
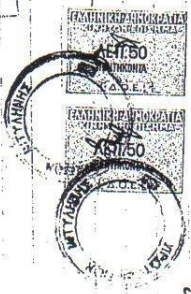
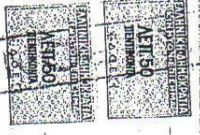
Handwritten text in Dutch, possibly a signature or address, including the name 'Van der Vliet'.

272 11 24 126

455

Handwritten text in Dutch, including the name 'Van der Vliet' and a date '14/10/47'.

Handwritten text in Dutch, including a signature and a date '14/10/47'.

272 | | 11 | 24 | 126 | 17

Handwritten signature and text in Arabic script.

Handwritten text in Arabic script, including a date '26/7/1927'.

Επιπλέον Επιστολή

Επιπλέον Επιστολή με προσκομιδή

Handwritten Greek text detailing a letter and its contents, mentioning 'Παράδειγμα' and 'Επιστολή'.

to Παράδειγμα 13/10/1927

Επιπλέον Επιστολή

DEPARTMENT GENERAL INVESTIGATION

Handwritten Greek text, including 'Αρ. Διορ. Παιδαγωγικού' and '14/10/1927'.

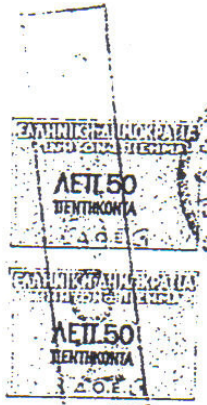
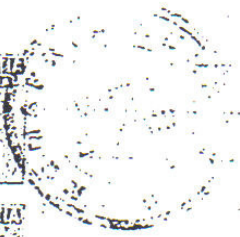
Handwritten signature.

272 | | 11 | 24 | 126 | 17

44

...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...
 ...

u.s.a.
 Computab
 Kupferstein

272		11	24	126	17
-----	--	----	----	-----	----

272.11.24.126.17 Numaralı Belgenin Yunanca'dan Türkçe'ye Çevirisi

146. Madde

Bilirkişi Raporu

Papados'ta, Sulh Mahkemesi'nde bugün 12 Nisan 1927 Salı günü, saat 16.00'da, aşağıda belirtilen şahitler, Gera-Skopelo'nun eski sakinlerinden olup şimdi Ayvalık'ta ikamet eden Hüsnü Raşit Bey'in yazılı başvurusu ile ilgili bilirkişilik yapmak üzere Papados Sulh Yargıcı Georgos Sarandakos ve Sulh Mahkemesi Katibi Satvros Papeftimiou'nun huzurunda hazır bulunmaktadırlar. Müslüman kişi ayrıldıktan sonra, şahide kimliği soruldu. İsminin Dimitrios Çakirellis olduğunu, Skopelos'da doğduğunu ve aynı yerde yaşadığını, 50 yaşında, işçi ve Ortodoks Hıristiyan olduğunu, başvuruyu yapan kişiyi tanıdığını ve bahsedilen konu ile ilgili hiçbir menfaat beklemediğini söyledi.

Vatandaşlık Hukuku'nun 335. maddesi uyarınca İncil üzerine yemin ettikten ve başvuru konusu incelendikten sonra Çakirellis şu ifadelerde bulundu; "Skopelos'tan ayrıldıktan sonra Osmanlı kökenli Hasan oğlu Ahmet Kocabaş, emlakını Skopelos-Gera'da bırakmıştır. Taşınmaz emlakları şunlardır:

- 1) "Tartis" muhitinde içerisinde 1100 zeytin ağacı olan , 4000 altın lira değerinde 120 dekar zeytinlik.
- 2) "Samiotes" muhitinde içerisinde yaklaşık 300 zeytin ağacı olan, 900 altın lira değerinde 30 dekar zeytinlik.
- 3) Aynı yerde yaklaşık içerisinde 400 zeytin ağacı olan, 1400 altın lira değerinde 40 dekar zeytinlik.
- 4) "İgiona" muhitinde içerisinde 360 zeytin ağacı olan, 1000 altın lira değerinde 35 dekar zeytinlik.
- 5) "Prinos" muhitinde duvarlar ile çevrili 28 dekarlık küçük bir ev ve içinde 240 zeytin ağacının olduğu 3000 altın lira değerinde bir taşınmaz emlak.

- 6) Aynı yerde içerisinde 90 zeytin ağacının olduğu, 950 altın lira değerinde 10 dekarlık emlak
- 7) “Apidias Lakkos” muhitinde 300 altın değerinde bir tarla

Ayrıca aynı sene aralığında, aynı dönem boyunca Ahmet Kocabaş'ın eşi, İsmail Davut kızı buradan ayrıldıktan sonra şu taşınmazları bıraktı:

- 1) “Çamlık” ya da “Kalivia” muhitinde içerisinde 1000 zeytin ağacının olduğu 1500 altın lira değerinde 100 dönüm emlak.
- 2) “Maneri” muhitinde içerisinde yaklaşık 200 zeytin ağacının olduğu 650 altın lira değerinde 20 dönüm emlak.
- 3) Skopelos köyünün içinde 1000 arşın alana sahip 2000 altın değerinde iki ev Aynı şekilde, aynı sene içerisinde buradan ayrılan, mevzusu geçen Ahmet

Kocabaş'ın annesi Hasan eşi Fatma Kocabaş şu taşınmazları bırakmıştı.

- 1) “Samiotes” muhitinde içerisinde 380 zeytin ağacının olduğu 1100 altın lira değerinde 35 dönüm zeytinlik.
- 2) “Apidias Lakkos” muhitinde içerisinde incir ağacı, bir ev, bir kuyunun olduğu 500 altın lira değerinde 20 dönüm bostan
- 3) “Kovalık” muhitinde içerisinde 60 zeytin ağacının olduğu 200 altın lira değerinde 3 dönüm zeytinlik.

“Tanrı Yardımcım Olsun!” (Kutsal İncil’i okuduktan sonra bilirkişi raporunu imzaladı.)

Yemin eden : Dimitrios Par. Çakırellis)

Bu konu ile ilgili olarak ikinci şahit de burada. Kendisine şahsına ait sorular soruldu. Adı Yorgos St. Hacistilyanu Skopelos'ta doğmuş ve aynı yerde oturuyor. 59 yaşında çiftlik sahibi Hristiyan Ortodoks. Başvuru yapa kişiyi tanıyor ve konu ile ilgili herhangi bir çıkar beklemiyor. Vatandaşlık Hukuku'nun 335. Maddesi gereği Kutsal İncil üzerine yemin ettikten ve başvuru konusu incelendikten sonra şu ifadeleri verdi: “ Osmanlı kökenli Hasan oğlu Ahmet Kocabaş, Kopelos'tan ayrıldıktan sonra Gera'nın Skopelos köyünde şu taşınmaz emlakları bıraktı :

- 1) “Tartis” muhitinde yaklaşık 1100 zeytin ağacını çevreleyen 4000 altın lira değerinde 120 dönüm zeytinlik.
- 2) “Samiotes” muhitinde 400 zeytin ağacını çevreleyen 1400 altınlira lira değerinde 40 dönüm zeytinlik alan
- 3) Aynı yerde 300 zeytin ağacını çevreleyen 900 altın lira değerinde 30 dönüm zeytinlik
- 4) “İlgiona” muhitinde 360 zeytin ağacını çevreleyen 1000 altın lira değerinde 35 dönüm zeytinlik
- 5) “Prinos” muhitinde duvar ile çevrelenmiş içinde küçük bir ev, yaklaşık 240 zeytin ağacı olan 3000 lira değerinde 28 dekar taşınmaz emlak.
- 6) “İlgiona” muhitinde içerisinde 90 zeytin ağacının olduğu 950 altın lira değerinde 10 dönüm taşınmaz emlak.
- 7) “Alpidas Lakkos” muhitinde 400 altın lira değerinde 15 dönüm tarla

Ayrıca bahsi geçen Ahmet Kocabaş'ın eşi , İsmail Davut kızı Ayşe Hanım da buradan ayrıldıktan sonra aşağıda belirtilen taşınmaz emlakları bırakmıştı:

- 1) “Çamlık” ya da “Kalivia” muhitinde 1000 zeytin ağacını çevreleyen 3500 altın lira değerinde 100 dönüm zeytinlik
- 2) “Skopelos” köyü içinde 409,6 metrekarelik alanda, 2000 altın lira değerinde iki ev

Bununla beraber bahsedilen kişi Ahmet Kocabaş'ın annesi, Hasan Kocabaş'ın eşi Fatma Hanım da aynı dönemde ayrıldı ve şu taşınmaz emlakları bıraktı:

- 1) “Samiotes” muhitinde yaklaşık 380 zeytin ağacını çevreleyen 1100 altın değerinde 35 dönüm zeytinlik
- 2) “Apidias Lakkos” muhitinde bir ev, bir kuyu ve incir ağaçlarını çevreleyen 500 altın lira değerinde 20 dönüm incirlik alan

- 3) “Kovalık” muhitinde içerisinde 60 zeytin ağacı olan 200 altın lira değerinde 3 dönüm zeytinlik.
- 4) Skopelos’un içinde içilebilir su, toprak ve diğer alanların olduğu 500 altın lira değerinde 300 arşın ölçüsünde bir ev.

Kutsal İncil’den bölüm okunduktan sonra onay kısmı imzalandı.

Yemin eden Georgios Hacistilyanu

Bu ifadeler doğrultusunda işbu rapor okunduktan ve kabul edildikten sonra imzalandı.

Yunanistan Cumhuriyeti

Gera Noteri ve Tapu Memuru, Gera Bölgesi Papados Sulh Mahkemesi'nin Osmanlı kökenli Hasan oğlu Ahmet Kocabaş'ın emlakları, tapu kayıt defterleri incelendiğinde, bugüne kadar herhangi bir ipoteki olmadığı ya da herhangi bir haciz durumu ile karşılaşmadığı ve üçüncü bir kişinin çıkarları doğrultusunda kullanılmadığı belgelendi. Bu nedenle, Türkiye'nin Midilli Adası Konsoloslğu Sekreteri Georgos Vlahopoulos'un başvurusu sonrasında bu belge, gerektiği gibi kullanılmak üzere verilmektedir.

Papados, 13 Temmuz 1927

Gera Tapu Memuru

Dimitirios E. Gakas

Gera Tapu Memuru Dimitrios Gakas'ın yasal imzası 14 Temmuz 1927'de Asliye Hukuk Mahkemesi Yargıcı tarafından onaylandı.

داخليه وكالتي
ادناه مديريت عمومي

لاهل لپيش	شعبه سي	ميسرى	اوران
			پوهاندوى
			نص
			نص
			دله ورودى
			ارشى
			ملا عمير
			ملا

مجلس عمومي ورونيك ۸۸ ځانته لاس ته تاييد ۹۹ لاندې
 بېلگه په جوابه روم دم ترون سوال پلانساند بادل
 پنا همدمه د اراده د ترون ترمه اولاد د اجاره د پلوه اولاد پناه
 آيوالنه د پناه اجتنابانه لپاره ايجي اهلي قديم ولسنه د ماس
 ترون اظه اولاد د عقدا نك بر سر لپاره د پناه خپله تپل
 كېله اولاد پناه بيا اولاد افغ

2022 12 47 90 6

اندره د لاس كود د پناه سي

2

Türkiye Cumhuriyeti

karesi vilayeti

encümen daimisi

adet

24

Hususi

umumi

ayvalık mekteplerine aid emlak

ve akaratlar

her musabıkı mekteplere terki

ve heman emr verilmesi

dahiliye vekalet celilesine ... hakkındadır.

Ayvalık ahali-i kadimesi tarafından ayvalıkta mevcut mekatibin ihtiyacatını tatminde medar olacak derecede – mahalli-i mearifete tahsis edilen emlak ve akarat 338. .... Mübadile eşhasa aid emlak ve akarat gibi ... de tevci .. ve tahsis olunmuş olmasından mezkur emlak ve akaratın saiki veh ile ayvalık mekteplerine tahsisi hususunda temin-i .. vekaleti Celileleri nezdinde teminatıyla bulmak ve bunun husulüne deyin ayvalık mekteplerine ait olan iş bu emlak ve akaratın makam-ı ..varidatının ayvalık mekteplerine ve mearif umumiyetine sarfı husunda temin –i meclis-i umumiye vilayeti ayvalık itasından Ekrem bey tarafından fi 25 kanun-i sani 1926 tarihli tahriri istirham edilmiş ve keyfiyet meclis-i umumiyenin 30. İçtimasında bil müzakere bu payede tahsisat yollanmaya fi 28 kanun-i sani sene 1926 ara ile karar verilmiş olmağla icra-yı icabatına müsaade cihetiyle arz olunur efendim .

meclis-i umumiye vilayet reisi

aza

aza

aza

vali

Dahiliye vekaleti
İskan müdürüyet-i umumiyesi

Lahik .. Muhacirin şubesi Mübeyyizi Müsevvidi
Evrak Numerosu

47

Şube Vürudu

Adresi

muhacirin

143..

tarih-i tesvid tarihi tebyiz

karesi vilayet-i Umumiyesine

Meclis-i umumi vilayetinin 28 tarafından 926 tarihine 24 numaralı mazbatasına cevaptır. Rumlardan metruk emval Yunanistan'ın mübadil .. gelme ve orada mal terk etmiş olan muhacirlere mahsus olduğunu ayvalık mektebi ihtiyacatını katmak için ahaliyi kadimesi tarafından .. terk –i evtan emlak ve akaratında musabıkı için her mekatibe tahsisi kabil olmayacağı beyan olunur efendim.

DEPLET ANSİYELER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
GEMERLİK YERİ ANKARA

تورکیا بیوئوک ملت مجلسی

اجرا و یکبارگی هیئتی ریاستی

نظم مخصوص مدیریت

۴۸۴

مبارک احمدی - واسطه دولت

آغاز
۲۸ - ۱۰ - ۴۲

بسیار آبرو و نفوذ او را در امور استواریه اسطوره و سایر امور دولتی
تعمیرات مختلفه و حواله های اساسی و امور فدرال و غیره که در این زمینه
تدریس خفیه و در هر روز با او در واقع اسطوره او در این کیفیت خود مکتوب
یکه در این مکتوب و مکتوب علیه / نتیجی است - اقسام
اجرا و مدیریت هیئتی

۲
۴۸۴

272			11	16	68	2
-----	--	--	----	----	----	---

جواباً باز با حق اداره : بیواب اولدینی عورتات تاریخ دوسرینیک درجی دجا اولور .

تورکيا بويوک ملت مجلسی

اجرا و کيلاري هيئت زياتی

فلم مخصوص مديريت

عدد

آقره
۱۱ - ۱۱ - ۲۸

DEPLER ENKILAVI KURULUŞU
T.C. İÇİŞLERİ BAKANLIĞI
DİPLOMATİK VE İLİŞKİLER GENEL MÜDÜRLÜĞÜ

۱ - استانبولده وکيل تورک وکيليه دکليرن صفت وظيفه قمار بر تقیم
تاریخ مورود ۲۹/۱۰/۱۱ تاریخچه تقدیم کرده سید ایلانیه زینب کورچه
تقاعدیه یا فوریه ایوانق تقدیم یا شولونقیدن نتیجه تقاضای اداره آردیلدی
در معین بر صافی شده تریزه ده بولسا احوال قدوکله زینب کورچه مملکت
صرفه ایس واحد ایتمه اولونده ده بر موجب مفادوخ اعدادی و تقویله
اشغال ایتمه نماونده ده تقدیم که حسب محله تقویله بر داعیه صایر بکنده
بر مخصوصه نوز بکنده نابعان و حرم ایلر بولسا عیالیه رسم اقلیم
اجرا و کيلاري هيئت زياتی

۶
۱۱۴۵

272			11	16	68	2
-----	--	--	----	----	----	---

جواباً باقره ایق اوراقه + جواب اولدوقی محرراتک توزیح و نومرولونک درجی دجا اولونور.

2

تاریخ: ۱۰ - ۱۹

صورت

تورکيا بويوک ملت مجلسی
اجرا وکیلاری هیئت ریسی
قلم شخص مدیری
عدد

یاردا عماره و کارخانه

DEVLET ARŞIVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞIVI

مدیریه ایوانه تقاضای اهل استانبول اسطرابا عمارتینا دیانا قورون قمرات تقاضای عمارتینا ایوانه
و عمارت قورون تقاضای عمارتینا عمارتینا عمارتینا عمارتینا عمارتینا عمارتینا عمارتینا عمارتینا
تاریخ: ۱۰ - ۱۹

3

272		11	16	68	2
-----	--	----	----	----	---

جواباً بلزلیقی اوزاقه، جواب اولدی عماراتک تاریخ و نوسوسنک درجی دجا اولتور.

Türkiye Büyük Millet İcra Vekilleri İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus
Müdüriyeti

Ankara

11.101929

Maliye Vekaletine

İstanbul'dan Midilli Türk ve Müslüman ahalinin ve diğerlerinin fakir ve fukaranın sena vereceği mürur 10.10.1929 tarihli telgrafnamede Midilli ahalisinin zeytin mahsulünü ağaçlarında bırakarak Ayvalık'a nakline başlanıldığına bahs ile orada Edremit Karyesinde bulunan emval-i metrukelerin zeytin mahsulatının zararının temin edilmesi ve ihale edilmiş olanların her mucib-i mukavele işgal edilmiş hanelerde de tahliye edilerek gelecek muhacirine tevzi ve itası rica edilmektedir. Bu hususta lazım gelenlerin icrasını rica ederim efendim

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus
Müdüriyeti

Ankara

22.10.1929

Mübadele İmar ve İskan Vekaleti

Midilli'den Ayvalık'a nakil olunan ahali-yi İslamiye'nin iskanlarına ve menba-yı metrukenin tamiratına muktezi tahsisat havalenamesinin irsali ve emval-i metruke zeytinliklerinin bunlara tevzi hakkında Karesi Vilayeti'nin çektiği telgrafnamenin lafen takdim kılındığı bahs ile zeytinlikler hakkında vilayetin evvelce vaki işarı üzerine keyfiyeti sureti tezkereyle Maliye Vekaleti Celilesine tebliğ edilmiştir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi İcra Vekilleri Heyeti Riyaseti Kalem-i Mahsus
Müdüriyeti

Ankara

26.10.1929

Mübadele ve İmar ve İskan Vekaletine,

Midilli'den Ayvalık'a nakil olunan ahali-yi İslamiyenin iskanlarına, iaşelerine ve menba-yı metrukenin tamiratına muktezi tahsisat-ı havalenamenin irsali ve emval-i metruke zeytinliklerinin bunlara tevzii hakkında Karesi Vilayetinin evvelce vaki işarı üzerine keyfiyet-i sureti melkuf tezkere ile Maliye Vekaleti Celilesine tebliğ edilmiştir efendim.

İcra Vekilleri Heyeti Reisi

Η οικογένεια του Χαλήμ Μπέη, αναχωρεί από το λιμάνι της Μυτιλήνης τον Οκτώβρη του 1923 με την απόφαση περί Ανταλλαγής πληθυσμών. (Αρχείο Στρ. Μπαλάσκα).

Halim Bey'in ailesi Nüfus Mübadelesi Kararı ile Ekim 1923'te Midilli Adası'ndan ayrılıyor
(Stratis Balaskas Arşivi)

Αϊβαλί: Παιδιά Τούρκων από τη Λέσβο, προσφύγων της Ανταλλαγής του 1923, με το δασκάλό τους μπροστά στο παλαιό Ελληνικό Σχολείο, στον αύλειο χώρο της εκκλησίας της Παναγίας των Ορφανών. (Αρχείο Στρ. Μπαλάσκα).

Ayvalık: Lesvos (Midilli) Adası'ndan gelen 1923 Mübadilleri Türk Çocukları öğretmenleri ile eski Yunan Okulu okulunda Öksüzler Meryemi Kilisesi'nin Avlusunda
(Stratis Balaskas Arşivi)

Midilli Adası'na Göç Eden Ayvalık Mübadilleri

Ayvalık Belediyesi Binası ve Kahveler- Günümüzde Aynı Şekilde Muhafaza Edilmektedir

Ayvalık-Genel Görünüm

19. Yüzyılda Cunda Adası

Ayvalık'ta Yer Alan Tabakhaneler. Mübadele esnasında birçok tabakhane misafirhane olarak kullanılmıştır.

Hastane ve Çevresi

Ayvalık Akademisi-Cumhuriyet Döneminde "Cumhuriyet İlkokulu" Olarak Hizmet Vermiştir. 1950 Demokratik Parti Döneminde Yeni İskan Planlanması Nedeni İle Yıkılmak Zorunda Kalmıştır.

Bir Dönemler Çamlık Mevkiinde Bulunan Aya Nikolas Manastırını

Aziz Yannis Kilisesi-Saatli Cami

Aziz Yorgos Kilisesi-Çımarlı Camii

Taksyiarhis Kilisesi-Cunda Adası

Yeni Cami-Midilli Adası

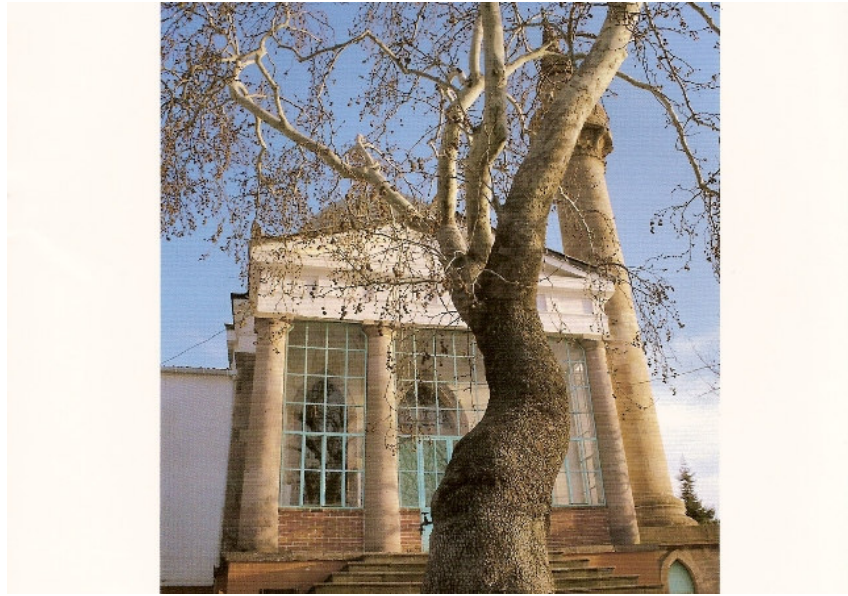
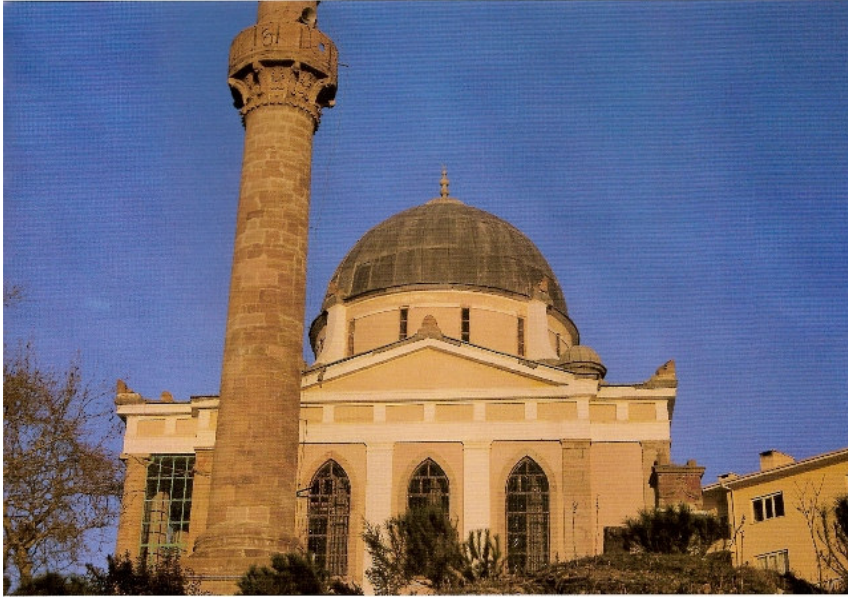

Ali Bey Adası'nda 1 Eylül 1921'de Yetimhane Adına Yapılan Hayrat

Midilli Adası'nda Bulunan Moria Köyünde Osmanlı Çeşmesi

Osmanlı İmparatorluğu Döneminde İnşa Edilen Hamidiye Camii

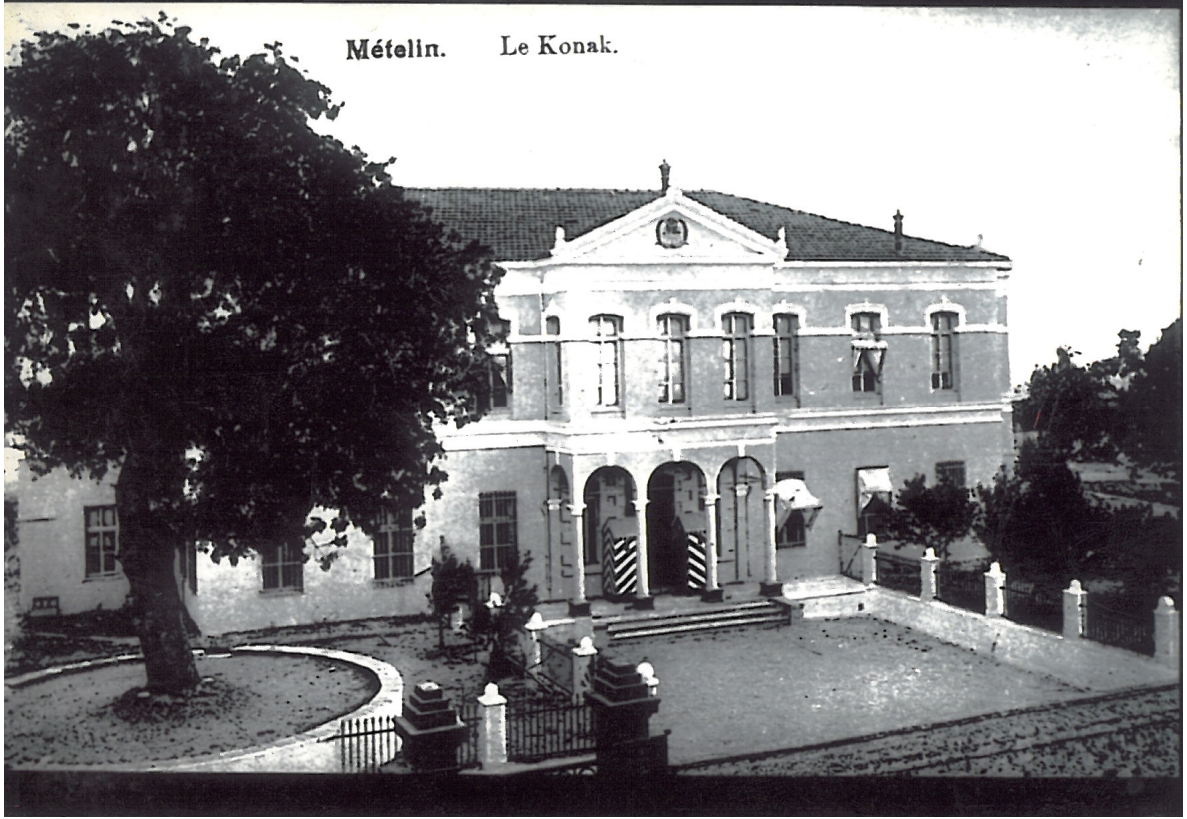
19. Yüzyıla Ait Zeytinyağı Fabrikası

Papazın Sarayı, daha sonradan Yetimhane olarak kullanılmış. Mübadele sırasında misafirhane olarak kullanılmıştır.

Girit Adası Resmo Mübadillerinden Ali Onay

Midilli Adası'nda Osmanlı Dönemine Ait Hükümet Konağı

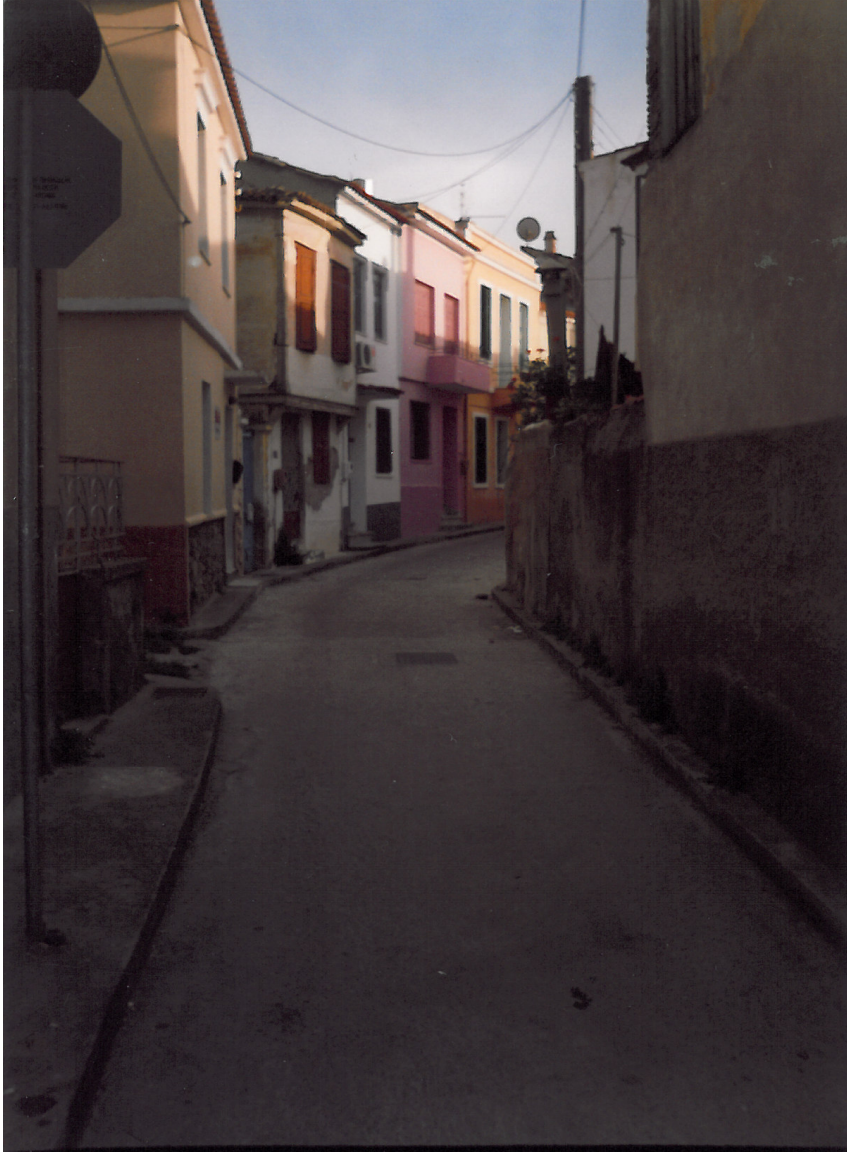

Konak günümüzde Yunanistan Devleti'nin Ege Bakanlığı Olarak Hizmet Veriyor.

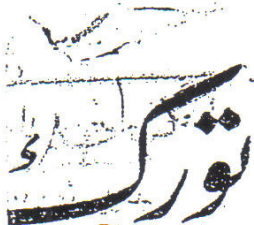

Midilli Adası'nda İnşa Edilen “İdadiye”

Midilli Adası'nda Eski Türk Mahallesi Olarak Bilinen “Επάνω Σκόλα” Yukarı
İskele Mahallesi

نومرو: ۲۱۵

مطبوعه روزنامه ترکی

ازمیرده واقع خواجه سوغنده - نظمی سادق - مطبعه سنده دائره عضومه
تلفات ازمیر تورک ایل - تلفون بلدیہ سانترالی نومرو: ۳۰۰
فرقیه ماله اولان هیئت تحریری تاننه اداره ماله اولان اداره متری تاننه کورنولیدور
اعلان شوالل اداره مطبعه فرالاندیرمک

صاحب امتیاز: نظمی سادق

DEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

مستقل و جمهوری است

۱۶ جمادی الاول ۱۳۴۴

نسخه ۵ غر و شدر

انتشارات:

تورکیه - آلمانیا

کمیترده آلمانیا بله ازمیرده اوزوم
و اتحیرلر سزک آزر کرکه آلمانیا بله احوالی
حکومه موقت بر ائتلاف حاصل
اولشدی. بوا ائتلافه المان اشمسنگ
ملکتیز مشروطیونلر هنوز یامیوز.
یا کز: آلمانیا بله مقاله البته تزدن
طلب ایتدیکی شیلر بولونه حقد:
و هرابکی طرفک مانع تجاریسی نظر
اعتباره افرق بر تورکیه آلمانیا تجارت
مقاله سی میده چاقچقدور.
بومقاله لک امر تنظیم و امضاسنده
هر شیتک هر احتیاحک و حق
استقباله حاصل اوله حق متاسیبات
تجاریه ک بو تنظیم ایدان مقاله ایله
مظنر تسهل اولسی مقادله ک
قابلیت تطبیقی تاننه شرطدر.
چونکه، زم بو کون اولدینی
کی یازنده استحصالات زراعی
و صنایع سزک شمع و تزیادی احوالی
موجر دور.

بوسیله بالخره منقده مقاله به
بیکدن ماده مذله علاوسی لزومی
کی بر اضطرار قارشوسنده قالماسق
ایچون شیمیدین بو کونله برابر
یارینسکده احتیاجی دوشونقه من
لازمدر.

حالیوک: ایوم ا ازمیرده صریح
موقت مقاله ده بله: من شیلرک عدان
اولدینی حدنات ایله ثابت اولشدور.

2

دارالفیو نلیلر نورالدین پاشانک

بسموتفنگک رفعی اینه بورلر

استانبول: ۲ کانون اول (شخصی عاير مزدن) - دارالفیو نلیلر بورلر
علی ریاسته کینده ایله دکتری برانرا لله بروسه میون نورالدین پاشانک حوکومه
واضع اولان مرجعانه حرکتی دولایسیله کندی بدین سبب تانک رفعی طلب ایتقدور.
علیک ک هر طرفدن بو خصوصه کن تلفات بر بورلرکات مجلس ریاست طرفندن
مجلس هیئت محرمیسته عرض و دیوان هیئته سواله اوله ایدیر.

لوقار نو معاهده لری امضایلدی

استانبول: ۲ کانون اول (شخصی عاير مزدن) - لوقار نو معاهده نامیزی
دون لوزنده باش وکیل طرفندن امضا ایتشدور.
چیرلان و مسیله ایراد ایله هیئت نظنده، اسکی دستورک تقدیر ایله هیئتک بالخاصه
آلمانیا ایله عادتت تأییس ایله: امر ذکر ایله لوقار نو معاهده لریک طریق سعادته
ایضاً ایله هیئتک بیان ایله ایدیر.

صایه اطفالک یلدریز بالوسی

استانبول: ۲ کانون اول (شخصی عاير مزدن) - استانبول حایه اطفال هیئت
کانون نامی ایتلرنده یلدریز سراینده مطم و عهذیم بر بالو و برده حکدر - بالو ایچون
شیمیدین فائیده ایتدیر اولشدور. بالو استانبولک انک بوکک عاقله لری اشتراک
ایله ایتقدور. BEVLET ARŞİVENİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ
CUMHURİYET ARŞİVİ

لویرد جورج عهد فرقه کیره حکومه

استانبول: ۲ کانون اول (شخصی عاير مزدن) - ایسکی آنکار باش وکیل
لویرد جورج لبرال فرقه سندن آبرله چیشیش لویرد جورج لبرال فرقه سندن
سکره عهد فرقه استحقاق ایله هیئتک لوزله شایدر. بو حالت آنکارده ایلدیه تاق
ایسکده دور.

یونانلیلرک مسؤولیتی تثبیت ایدلدی

استانبول: ۲ کانون اول (شخصی عاير مزدن) - سوک پولنار - یونان
حدود جات نامی هیئت الروام نامنه تدقیق و تحقیق المین هیئت الوام تحقیق هیئت بو
معاهده به یونانلیلرک سبب اولدیلرکی و یونان سؤولیتک یونانلیلرک واضح بولدیکی
تثبیت ایله ایدیر. یونان مطبوعاتی هیئتک بو فرایه قارشو شدین تقریرانه باشلا دیلر.

یکمیرده فورظ لری

بانی ازمیرده فورظ لری یاغور
بانی ازمیرده فورظ لری یاغور
بانی ازمیرده فورظ لری یاغور

برهانبرده فعالیت

برهانیه: (شخصی عاير مزدن)
برهانیه: (شخصی عاير مزدن)
برهانیه: (شخصی عاير مزدن)

روملرک

قومید

استانبول: ۲ ک
ایضا ایله دکتری
تنظیم مأمور اولان
مطبوعاتی بر قرا ی

ریاست

استانبول: ۲ ک
ایضا ایله دکتری
ایله مستور. توفیق

بلدییر

اداره میده: ( )
ایسکده کیندره بل
اعلیک هیئته سندن
خلق فرقه سی منقش
یوقاری آوج بر کوا

بالی

بالیکس: ۲ ک
اولان فورظنه دون
اون بش خانه سی

عیش

عشاق: ( )
استقامتی حیصیله
[۱۵۷] رأی و اید
عجاب سزک کیر
طاقتلر بر ایش
برکنکده چوق
تقدیر اولان عود
منتخب نایر لردن
تقدیر و آنکیر لری
هی بیان ایتشد

"Ayvalık'ta İskan Derdi Vardır" isimli makale

Türk İli, 2 Kanunuevvel I 341

KISALTMALAR

- A.g.e:** Adı geçen eser
A.g.m: Adı geçen makale
B.C.A: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
B.K.K: Bakanlar Kurulu Kararları
B.k.z: Bakanız
D.E.Ü: Dokuz Eylöl Üniversitesi
T.B.M.M: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.y : Tarih Yok

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Bakanlar Kurulu Kararları Kataloğu

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, Toprak İskan Genel Müdürlüğü Kataloğu

Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Arşivi

RESMİ YAYINLAR

Düstur V, 3. tertip, Ankara, 1969

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre: II, İçtima: I, c I, Ankara, 1961.

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre: II, İçtima: I, c II, Ankara, ty

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi Devre: II, İçtima: I, c. III, Ankara ty

T.B.M.M. Zabıt, Devre:II, İçtima: I, Cilt: VII, , Ankara, 1968

TBMM Zabıt, Devre: II, içtima: II, Cilt:VII/I, Ankara, 1968

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, Devre: II, içtima: II, c. VIII/I, Ankara, 1975

SÜRELİ YAYINLAR

A-GAZETELER

Anadolu

Ayvalık

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Tanin

Türk İli

Vakit

B-DERGİLER

Atatürk Yolu

Atatürk Araştırmalar Merkezi Dergisi

Kebikeç

Toplum ve Bilim

MAKALELER-KİTAPLAR

Ahmad, Feroz “**Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu**”, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Sonu ve Büyük Güçler**, Editör: Marian Kent, Çev. Ahmet Fethi, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Aralık 1999

Aka, Doğan, **Ayvalık İktisadi Coğrafyası**, Ülkü Matbaası, İstanbul, 1944

Akgün,Seçil, **Birkaç Amerikan Kaynağından Türk-Yunan Mübadelesi Sorunu**, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1986,

Aktar, Ayhan, **Türk-Yunan Mübadelesi’nin İlk Yılı Eylül 1922 – Eylül 1923**, Yeniden Kurulan Yaşamlar 1923 Türk-Yunan Zorunlu Mübadelesi, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Ekim 2005

Aktar, Ayhan, **Varlık Vergisi ve Türkleştirme Politikaları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2000

Αναγνωστοπούλου, Μαρία, **Απάνω Σκάλα η Μυτιληνιά, Η Γειτονά του Ονειρού**, εκδ. ENTEΛΕΧΕΙΑ XX., s.16

Arı, Kemal, **Büyük Mübadele Türkiye’ye Zorunlu Göç(1923-1925)**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000, İstanbul

- Arı, Kemal, **“1923 Türk-Rum Mübadele Anlaşması Sonrasında İzmir’de “Emval-i Metruke” ve Mübadil Göçmenler”**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt:VI, sayı:18, Temmuz 1990
- Aybars, Ergün, **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, Ercan Kitabevi, İzmir, 2000
- Arıkan, Zeki, **1821 Ayvalık İsyanı** , Belleten C.LII,TTK, 1988, Ankara
- Avcıoğlu, Doğan, **Milli Kurtuluş Tarihi I. Kitap**, İstanbul Matbaası, 1974
- Augustinos, Gerasimos, **Küçük Asya Rumları – 19. Yüzyılda İnanç, Cemaat ve Etnisite**, Ayraç Yayınevi, İstanbul, Kasım 1997
- Bayraktar, Bayram, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Ayvalık Tarihi**, Atatürk Araştırma Merkezi ,2002 , Ankara
- Belli, Mihri, **Türkiye-Yunanistan Nüfus Mübadelesi, Ekonomik Açıdan Bir Bakış** , Belge Yayınları , İstanbul, 2004
- Berkes, Niyazi, **Türkiye’de Çağdaşlaşma**, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2005
- Cengizkan, Ali, **Türkiye’de Mübadele Konut ve Yerleşim Politikası**, Yeniden Kurulan Yaşamlar, 80. Yılında Türk-Yunan Nüfus Mübedeleleri, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul, Ekim 2005,
- Çapa, Mesut, **Yunanistan’dan Gelen Göçmenlerin İskanı-Atatürk Yolu- -Yıl:3**, Cilt:2, Sayı:5, Mayıs 1990
- Edhem Eldem, Manfred Goffman, Bruce Masters, **Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti- Halep, İzmir ve İstanbul**, (Çev. Sermet Yalçın), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, Eylül 2003
- Ergeneli, Hilmi, **1919’da Ayvalık Savunması ile İlgili Anılar**, Belleten, Cilt: XLVIII, sayı 189-190, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankar, 1985
- Erim, Hıfzı, **Ayvalık Tarihi** , Güney Matbaacılık, Ankara, 1948
- Geray, Cevat, **“Türkiye’de Göçmen Hareketleri ve Göçmenlerin Yerleştirilmesi”** Amme İdaresi Dergisi, III/4 (Aralık 1970)
- Glasneck, Johannes, **Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye** , Onur Yayınları, Ankara,

1976

Gürsoy, Melih, **“İzmir Sanayinin Geçmişi ve Bugünü”**, Son Yıllarda İzmir ve Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğleri Hazırlayan: Prof. Dr. Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994

Gürel, Şükrü Sina, **Tarihsel Boyutları İçinde Türk-Yunan İlişkileri (1821-1993)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1993

Hatipoğlu, Murat **“Elefterios Venizelos’un 1910 Yılında İktidara Gelmesiyle Megali İdea’nın Kazandığı Yeni Karakter”**, Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar) Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1986,

Hatipoğlu, M. Murat, **Türk-Yunan İlişkilerinin 101 yılı (1821-1922)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü, Ankara, 1988

Helmerich, Paul C., **Sevr Entrikaları, Büyük Güçler, Maşalar, Gizli Antlaşmalar ve Türkiye’nin Taksimi**, Çev. Şerif Erol, Sabah Kitapları, İstanbul, Mart 1996

İskan Tarihçesi, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932

Jaeschke Gothard, **Kurtuluş Savaşı İle İlgili İngiliz Belgeleri**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1986

Καραμπλιάς Ι, **Ιστορία των Κυδωνιών: Από της ιδρύσεως των μέχρι της αποκαταστάσεως των προσφυγών εις το ελεύθερον ελληνικόν κράτος Α-Β**, Αθήνα, 1949

Κιτσίκης, Δημήτρης, Συγκριτικής **Ιστορία Ελλάδος και Τουρκίας Στον 20^ο Αιώνα**, Αθήνα, 1990

Κοντογιαννης, Παντέλης, **Γεωγραφία Της Μικρας Ασίας**, Συλλογος Προς Διαδοσιν Ωφελιμων Βιβλιων, Αθήνα, 1921

Κόντογλου, Φώτης, **Το Αίβαλι η Πατρίδα Μου**, Εκδοσεις Παπαδημητριου, Αθήνα, 1962

Koufopoulou, Sofia, **Türkiye’de Müslüman Giritliler, Bir Ege Topluluğunda Etnik Kimliğin Yeniden Belirlenmesi**, Ege’yi Geçerken 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Renée Hirschon, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Nisan 2007,

Kurat, Yuluğ Tekin, **Osmanlı İmparatorluğu’nun Paylaşılması**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1986

Kütükoğlu, Mübahat, **“İzmir Ticaret Odası İstatistiklerine Göre XX. Y.y Başlarında İzmir Ticareti”** Son Yıllarda İzmir ve Anadolu Uluslararası Sempozyum Tebliğleri Hazırlayan: Prof. Dr. Tuncer Baykara, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994

Kütükoğlu, Mübahat, **“Yunan İsyanı Sırasında Anadolu ve Adalar Rumlarının Tutumları ve Sonuçları”**, Askeri Tarih Semineri Bildiriler Tarih Boyunca Türk-Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974’e kadar), Ankara, Genel Kurmay Basımevi, 1986

Ladas, Stephan, **The Exchange of Minorities Bulgaria, Greece and Turkey**, New York, The Mac Millan Co., 1932

Λαμπίδης , Γιώργος , **Οι Πρόσφυγες του 1922** , Οίκος Αδελφών Κυριακίδη , Θεσσαλονίκη , 1989

Lozan Barış Konferansı-Tutanaklar Belgeler (Çev. S.L. Meray) , Takım: I , Kitap:I,II, AÜSBF yay., Ankara, 1969

Macar, Elçin, **“Mübadele Araştırmalarında Yeni Bir Kaynak: Dorothy Harrox Sutton Arşivi”**, Yeniden Kurulan Yaşamlar: 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005

Mc Carthy, Justin, **Osmanlı Anadolu Topraklarındaki Müslüman ve Azınlık Nüfus- (Osmanlı Anadolu’sunun Son Dönemi)**, Çev. Kur. Kd. Alb. İhsan Gürsoy, Genelkurmay Basım Evi, 1995, Ankara, s.84

Mc Fee, A.L., **The End Of The Ottoman Empire 1908-1923**, Longman, New York, 1998

- Moralı, Nail, **Mütarekede İzmir Önceleri ve Sonraları**, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, İzmir, Aralık 2002
- Mowat, R., B., **A History of European Diplomacy**, New York, Longman & Co., 1927
- Nakracas, Georgios, **Anadolu ve Rum Göçmenlerin Kökeni**, Kitabevi , İstanbul, 2005
- Polat, İlknur, **Türk-Yunan İlişkileri Çerçevesinde Rum Eğitim Kurumlarının Yeri ve Önemi**, Üçüncü Askeri: Türk Yunan İlişkileri (20 Temmuz 1974'e Kadar), Genel Kurmay Basımevi, Ankara, 1986
- Psomiades, H. **The Eastern Question: The Last Phase- A Study In Greek-Turkish Diplomacy**, Institute For Balkan Studies, Θεσσαλονίκη, 1968
- Σαμαρα, Π. Ι. , **Μουσουλμανικά Τεμένια και Ευκτηρία Της Μυτιλήνης Στα Χρόνια της Τουρκοκρατίας**, Μυτιλήνη, Έκδοση Χαρτοπωλείο Πέτρας , 2000
- Σολλάτος , Χρίστος , **Ο Οικονομικός Βίος Των Ελλήνων Της Μικρας Ασίας** , Αθήνα , 1994
- Selek, Sabahattin, **Anadolu İhtilali**, Cem Yayınevi, İstanbul, 1973
- Sevinç, Necdet, **Osmanlı'dan Günümüze Misyoner Faaliyetleri**, Milenyum Yayınları, İstanbul, Şubat 2002
- Sonyel, Salahi, **Türk Kurtuluş Savaşı ve Dış Politika** , TTK Yayınları, Ankara, 1987
- Svolopoulos, Konstantinos, **Türk-Yunan Nüfus Mübadelesine Giden Siyasal Süreç**, Kebikeç, sayı: 22, Ankara, 2006
- Söylev, **Mustafa Kemal Atatürk**, Yayına Hazırlayan: Dil Derneği, 2005, Ankara
- Τάξης, Σταύρος, **Ιστορία της Λέσβου και τοπγραφία αυτής** , φωτομηχανική ανατύπωση της έκδοσης του 1874. Πανεπιστήμιο Αιγαίου (Τμήμα Κοινωνικής Ανθρωπολογίας), Μυτιλήνη 1996
- Teber, Serol, **Göçmenlik Yaşantısı ve Kişilik Değişimi**, Oberhausen, 1993

Tekeli, İlhan, “**Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Nüfusun Zorunlu Yer Değiştirmesi ve İskan Sorunu**”, Toplum ve Bilim, 50 (Yaz, 1990)

Toynbee, Arnold, **The Westen Question in Greece and Turkey, A Study In The Contact Of Civilisations**, Houghton Mifflin Company, New York 1970

Turan, Ömer **Avrasya’da Misyonerlik** , Asam Yayınları, Ankara, Ocak 2002

Veremis, Thanos “**Yunan Devleti’nde Siyasi Süreklilikler ve Yeniden Düzenlemeler**”, Ege’ye Geçerken 1923 Türk-Yunan Zorunlu Nüfus Mübadelesi, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006

Yetkin, G.-Yüksel, M. Nurettin, **Türk Düşmanı Kanlı Papazlar**, Yüksel Yayınları, Ankara, 1964

Yıldırım, Onur, **Diplomasi ve Göç, Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, Aralık 2006

Yorulmaz, Ahmet, **Ayvalık’ı Gezerken**, Dünya Kitapları, İstanbul, 2004

Yeniden Kurulan Yaşamlar, 80. Yılında Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi, Derleyen: Müfide Pekin, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2005

29-30 Mayıs 1919, Milliyet İstiklal Savaşı Gazetesi, Derleyen: Ömer Sami Coşar

İINTERNET

www.ime.gr (ΙΑΡΥΜΑ ΜΕΙΖΟΝΟΣ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ)

[www.mikrasia.lit.upatras.gr/html GREEK/slife.gr.html](http://www.mikrasia.lit.upatras.gr/html_GREEK/slife.gr.html)